

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΙΑΤΡΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ
ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2009

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΙΑΤΡΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ
ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2009

Γενική Ἐπιμέλεια: Ἀνδρέας Παυλάκης

Θερμὲς εὐχαριστίες πρὸς τὴν Ἱερὰ Μονὴ Κύκκου γιὰ τὴν χορηγία

Παύλα Κίρκου Χρυσάνθη

ISBN: 978-9963-558-52-0

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Ύπουργοι Ύγείας από τής Ίδρύσεως τής Κυπριακῆς Δημοκρατίας	13
Ένας άλλος ύμνος τοῦ '55	20
Φαρμακευτικά Φυτά τής Κύπρου (άγρια καὶ κηπευτά)	22
Medicine in Cyprus in Ancient Times	28
Ίατροι κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰώνα	30
Λαϊκὴ ἰατρικὴ τής Κύπρου γιὰ τὸ παιδί	36
Ή ἰατρικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Κύπρο	39
Τὸ «περὶ ἐφοδίων» τοῦ ἱατροῦ ἸΑχμετ Ἀβραμίου Χάλετ καὶ ὁ ὑπ. Ἀριθμὸν 51 Κῶδιξ τής Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου»	43
Εὐθύνες καὶ ποινὲς ἱατρῶν κατὰ τὴν Ἀσίξες	46
Ἐπιδημία διφθερίτιδας στὰ χρόνια τής τουρκοκρατίας	58
Stammering and Handedness	63
Ἡ ἱστορία τής σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας στὴν Κύπρο	65
Ἡ γενετήσια διαπαιδαγώγησι στὰ κυπριακὰ σχολεῖα	95
Ἐνδομηματικὴ ἐπιτροπὴ σεξουαλικῆς ἀγωγῆς	105
Ίατρικὰ καὶ ὄχι μόνον παράδοξα τής Κύπρου	109
Ίατρικὴ Λευκωσία	117

MEMORANDUM

TO : [Illegible]

FROM : [Illegible]

SUBJECT : [Illegible]

[Illegible text follows, consisting of several paragraphs of faint, mirrored text.]

[Illegible handwritten notes or signatures in the bottom left corner.]

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι γραφές του Κύπρου Χρυσάνθη έχουν ξεπεράσει το συμβατικό χρόνο και ο θάνατός του δεν μπορεί να σθήσει ούτε μία λέξη από τα όσα σοφά και ωραία μάς άφησε η πολύχρονη και πλούσια λογοτεχνική πορεία του - ανεξίτηλες οι γραφές του.

Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για το παρόν έργο του «Ιατρικά Σύμμεικτα Κύπρου» που παρέμεινε ανέκδοτο μέχρι σήμερα, εννέα χρόνια από το θάνατό του. Το έργο τούτο με ημερομηνία συμπλήρωσής του, σε χειρόγραφη μορφή, το έτος 1994, παραδόθηκε σε μένα το 1995, όταν ήμουν Πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Λευκωσίας-Κερύνειας «ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ». Παράκλησή του, τότε, ήταν να αναλάβω τη δακτυλογράφηση του κειμένου και να προσπαθήσω να βρω χορηγό για να εκδοθεί αυτό το βιβλίο. Δυστυχώς διάφορες συγκυρίες δεν μου επέτρεψαν να υλοποιήσω την επιθυμία του.

Σήμερα φυλλομετρώντας και πάλι το δακτυλογραφημένο πια κείμενο, αναγνωρίζω με δέος και ευλάβεια ένα ακόμη ιστορικό πολιτισμικό και ιατρικό θησαυρό που μας κληροδότησε ο Κύπρος Χρυσάνθης. Είναι πολύ δύσκολο για μένα να αναλύσω και να ερμηνεύσω όλα όσα καταθέτει στη μαρτυρία του αυτή και τα οποία αφορούν τη σχετικά, πρόσφατη ιστορία της Ιατρικής στην Κύπρο. Θα ήθελα όμως να επισύρω την προσοχή σας σε δυο σημαντικά στοιχεία του έργου αυτού.

Πρώτο, αφιέρωσε το παρόν έργο του στις συνοδοιπόρους του στα Σχολιατρικά και αφετέρου ενδιατέρευε, εκτεταμένα, για τη Σχολιατρική Υπηρεσία στην Κύπρο. Αυτή η αναφορά του καταγράφει το ξεκίνημα και την ανάπτυξη της Σχολιατρικής Υπηρεσίας στην Κύπρο που στην πραγματικότητα ήταν ένα μεγάλο κομμάτι της ιατρικής ζωής και της πρακτικής του Κύπρου Χρυσάνθη, που όπως κάποτε ορθά και απερίφραστα τον χαρακτήρισα «Πατέρα» της Σχολιατρικής στην Κύπρο».

Δεύτερο, η συλλογή και παρουσίαση αυτούσιων ιατρικών επιστημονικών εργασιών του ιατρού Κύπρου Χρυσάνθη, που δημοσιεύθηκαν σε έγκυρα ιατρικά περιοδικά του Ελλαδικού και διεθνούς χώρου.

Η αναφορά μου στα πιο πάνω στοιχεία του έργου αυτού αποτελούν για μένα την υπογραφή και σφραγίδα του, αλλά και την ιατρική διαθήκη του Κύπρου Χρυσάνθη σε μας, τους νεότερους γιατρούς, που θέλουμε να πιστεύουμε πώς διαμορφώνουμε και αναπτύσσουμε την ιατρική επιστήμη στην Κύπρο.

Δρ Μιχάλης Ν. Βωνιάτης, MD, MA(Leeds)

Ιατρός - Υγειονόμος

Ιατρικός Λειτουργός της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΙΣ ΣΥΝΟΔΟΙΠΟΡΟΥΣ ΜΟΥ
ΣΤΑ ΣΧΟΛΙΑΤΡΙΚΑ

Τζίλντα Τζώρτζη - Κωνσταντινίδου

Άκληστη Χαραλάμπους

Αιμιλία Ζαντίδου

Φοίβη Μουρτζή

Καίτη Αρβανίτη

Λένια Λάμπρου

ΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΔΗΛΩΝΩ ΕΝΥΠΟΓΡΑΦΩΣ:

«ΔΕΝ ΠΡΟΔΩΣΑ ΤΟΝ ΙΠΠΟΚΡΑΤΗ ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ
ΖΥΓΑ - ΜΟΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΠΟΛΛΩΝΑ
ΣΤΑ ΥΨΗΠΕΔΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ»

Κύπρος Χρυσάνθης

ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΥΓΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Όσο κι' αν είναι πολιτικά πρόσωπα οί 'Υπουργοί, και συνεπώς και ό 'Υπουργός 'Υγείας, έχουν και την εϋθύνη στη λύση προβλημάτων του 'Υπουργείου τους, και στην περίπτωση του 'Υπουργού 'Υγείας προβλημάτων υγείας του λαού δίπλα σε διοικητικά θέματα, που προκύπτουν από την εργασία Ιατρικού και παραϊατρικού προσωπικού.

Έφέτος κλείουν είκοσιπέντε χρόνια από την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας τὸ 1960. Μὲ τὴν εϋκαιρία αὐτὴ ἐπιβάλλεται ὁ ἀπολογισμὸς στὸν τομέα τῆς υγείας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπλὴ ἐξιστόρηση γιὰ τὰ πρόσωπα πὺ κατεΐχαν τὴ θέση τοῦ ὑπουργοῦ καὶ τὴν εϋθύνη τῶν ἐργασιῶν ἐνδιαφέρει, ἔστω κι' ἂν στὸ κείμενο αὐτὸ ἀποφεύγονται ἀποτιμήσεις καὶ κριτικὴ.

Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, τὸ 'Υπουργεῖο 'Υγείας, σύμφωνα μὲ τὶς συμφωνίες, θὰ τὸ ἀναθέτανε σὲ Τουρκοκύπριο. Τὸ ἀνέλαβε ἐπίσημως στὶς 16 Αὐγούστου 1960 ὁ Νιαζὶ Μανιέρα, γιαντρὸς ἀπὸ τὴν Ἀμμόχωστο. Τὰ γεγονότα τοῦ 1963 καὶ 1964 διετάραξαν τὸν σχετικὸ θεσμὸ τῆς ἀναθέσεως τοῦ 'Υπουργείου αὐτοῦ σὲ Τουρκοκύπριο. Κι' ἔχουμε τὴν ἐξῆς σειρά κατὰ τὴν 25ετία (1960-1985):

Νιαζὶ Μανιέρα	16 Αὐγούστου 1960
Στέλλα Σουλιώτου	Ἰανουάριος 1964 – 19 Ἀπρίλιος 1966
Τάσος Παπαδόπουλος	19 Ἀπριλίου 1966 – 6 Ὀκτωβρίου 1970
Μιχαὴλ Γλυκὺς	6 Ὀκτωβρίου 1970 – 6 Ὀκτωβρίου 1971
Ζήνων Σεδέρης	6 Ὀκτωβρίου 1972 – 21 Ἰουλίου 1973
Χρήστος Βάκης	21 Ἰουλίου 1973 – 16 Αὐγούστου 1973
Γεώργιος Σ. Ἰωαννίδης	16 Αὐγούστου 1973 – 17 Ἰανουαρίου 1975
Χρήστος Βάκης	17 Ἰανουαρίου 1975 – 5 Ὀκτωβρίου 1976
Ἀνδρέας Μικελλίδης	5 Ὀκτωβρίου 1976 – 10 Σεπτεμβρίου 1980
Γεώργιος Τομπάζος	10 Σεπτεμβρίου 1980 – 20 Ἀπριλίου 1982
Χρήστος Πελεκάνος	20 Ἀπριλίου 1982 –

Σύντομα βιογραφικά τῶν Ὑπουργῶν Ὑγείας ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἀρχεῖα τῆς Κυβερνήσεως:

Νιαζί Μανιέρα

Δὲν βρέθηκε τὸ βιογραφικὸ στὰ κυβερνητικὰ ἀρχεῖα

Στέλλα Σουλιώτη

Γεννήθηκε στὴ Λεμεσό τὸ 1920. Ἐφοῦ συμπλήρωσε τὴ βασικὴ ἐκπαίδευση τῆς στὴν Κύπρο καὶ στὴν Αἴγυπτο καὶ παρακολούθησε γραμματικὲς σπουδὲς στὸ Λονδίνο, ἀνέλαβε τὴ θέση Γραμματέα στὸ Γραφεῖο Δημοσίων Πληροφοριῶν στὴν Κύπρο.

Κατὰ τὸ 1943 κατετάγη στὸ Βοηθητικὸ Γυναικεῖο Σώμα Ἀεροπορίας στὴ Λευκωσία καὶ ὑπηρετήσε στὴ Μέση Ἀνατολὴ μέχρι τὸ 1946.

Ἀργότερα ἡ Στ. Σουλιώτη παρακολούθησε νομικὰ στὸ Gray's Inn καὶ μῆκε στὸ Νομικὸ Σώμα τὸ 1951.

Ἐργάστηκε ὡς δικηγόρος στὴ Λεμεσό ἀπὸ τὸ 1952 ἕως τὸν Αὐγούστο τοῦ 1960 ποὺ διορίστηκε Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης. Εἶναι σύζυγος τοῦ γιατροῦ – Εἰδικοῦ Ἀκτινολόγου – Δημήτρη Σουλιώτη καὶ μητέρα ἑνὸς παιδιοῦ.

Εἶναι ἀδελφὴ τοῦ διάσημου Ἑλληνα παραγωγοῦ τοῦ κινηματογράφου Μιχάλη Κακογιάννη.

Ἡ Στ. Σουλιώτη ἀνέλαβε ἀπὸ τὸ Γενάρη 1964 μέχρι τὸν Ἀπρίλη 1966, ἐπιπρόσθετα πρὸς τὰ καθήκοντα τῆς ὡς Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης.

Εἶναι Πρόεδρος τοῦ Κυπριακοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπιλογῆς Ὑποτρόφων. Κατέχει σήμερα τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Εἰσαγγελέα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ὁμιλεῖ τὴν Ἀγγλική, Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ γλῶσσα.

Τάσος Παπαδόπουλος

Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο Λευκωσίας καὶ σπούδασε νομικὰ στὸ Gray's Inn τὸ 1951-54.

Πῆρε ἐνεργὸ μέλος στὸν Ἀπελευθερωτικὸ Ἀγώνα κατὰ τῆς Βρετανικῆς Ἀποικιοκρατίας ὡς Τομεάρχης Λευκωσίας καὶ ἀργότερα ὑπεύθυνος τοῦ πολιτικοῦ τμήματος τῆς ΕΟΚΑ γιὰ ὀλόκληρη τὴν Κύπρο. Πῆρε μέρος στὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Λονδίνου γιὰ ἐπίλυση τοῦ Κυπριακοῦ προβλήματος

και ἦταν ἓνας ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων πού ψήφισαν ἐναντίον τῶν συμφωνιῶν Ζυρίχης-Λονδίνου. Ἦταν μεταξύ τῶν τεσσάρων ἀντιπροσώπων τῶν Ἑλληνοκυπρίων στήν Συντονιστική Ἐπιτροπή γιά τήν ἔτοιμασία τοῦ Κυπριακοῦ Συντάγματος.

Διετέλεσε Ὑπουργός Ἐσωτερικῶν, Οἰκονομικῶν, Ἐργασίας & Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων, Ὑπουργός Ὑγείας, Γεωργίας καί Φυσικῶν Πόρων, Μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, Σύμβουλος τοῦ πρώτου Ἑλληνοκυπρίου Διαπραγματευτή κ. Γλ. Κληρίδη στίς συνομιλίες γιά ἐπίλυση τοῦ Κυπριακοῦ.

Ὡς Ὑπουργός Ἐργασίας καί Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων ἀναγνωρίζεται ἀπό ὅλους ὅτι εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού εἰσήξε τὸ καθολικὸ καὶ ὑποχρεωτικὸ γιά ὅλους σύστημα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων στήν Κύπρο.

Ὑπῆρξε μέλος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῆς Κύπρου. Ἐκπροσώπησε τὴν Κύπρο σὲ πολλὰ διεθνῆ συνέδρια καὶ εἰδικὰ στὰ ἐτήσια συνέδρια τῆς Διεθνοῦς Ὁργάνωσης Ἐργασίας καὶ ἀργότερα τὴν Ἑλληνοκυπριακὴ πλευρὰ σὲ διεθνῆ συνέδρια τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης σχετικὰ μὲ τὴν Κυπριακὴ διένεξη Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, πρὸς ὑποστήριξη τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Κυπρίων.

Σήμερα ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου στὴ Λευκωσία καὶ εἶναι Ἀρχηγός τοῦ πολιτικοῦ κόμματος «ΕΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ».

Μιχαὴλ Γλυκὺς

Γεννήθηκε τὸ 1912. Ἀφοῦ ἔτελείωσε τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον εἰς Λευκωσίαν ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἀγγλίαν. Ἐν συνεχείᾳ ἤσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου εἰς Λευκωσίαν ἀργότερον δὲ ἐπὶ 15ετίαν εἰργάσθη εἰς τὸν ὄμιλον τῶν ἐταιρειῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας. Μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἐκ τῆς θέσεώς του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐταιρείαν ἠσχολήθη εἰς ἰδικὰς του ἐπιχειρήσεις.

Τὸ 1961 διωρίσθη Σύμβουλος τῆς Ἀρχῆς Ἡλεκτρισμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ 1964 εἶναι ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀρχῆς Ἡλεκτρισμοῦ.

Εἶναι νυμφευμένος καὶ πατὴρ ἑνὸς τέκνου.

Ζήνων Δ. Σεβέρης

Γεννήθηκε στὴ Λευκωσία τὸ 1912. Ἀπεφοίτησε τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου καὶ ἐσπούδασεν Οἰκονομολογικὰς ἐπιστήμας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου (London School of Economics).

Ο Ζ. Σεβέρης ήσχολήθη με έμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις τώρα δὲ εἶναι Διευθύνων Σύμβουλος καὶ Σύμβουλος διαφόρων Ἐταιρειῶν.

Εἶναι ὡσαύτως Πρόξενος τῆς Φινλανδίας καὶ Πρόεδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Λευκωσίας καὶ τῆς Ἀρχῆς Κρατικῶν Ἐκθέσεων.

Κατὰ περιόδους διετέλεσε Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Σχολῆς Κωφῶν καὶ μέλος τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας Λευκωσίας καὶ διαφόρων ἄλλων Ἐπιτροπῶν.

Εἶναι ἔγγαμος καὶ πατὴρ δυο υἱῶν. Σύζυγός του εἶναι ἡ Ἀντιγόνη, τὸ γένος Κ.Π. Λανίτη.

Χρῆστος Ι. Βάκης

Γεννήθηκε στὴν Κισσόνεργαν τῆς Πάφου τὴν 7ην Φεβρουαρίου, 1933.

Ἀπεφοίτησε τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Πάφου τὸ 1951.

Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Gray's Inn, 1956-1959.

Δικηγορικὸν ἐπάγγελμα ἀπὸ 1959-1966.

Ἐπαρχιακὸς Δικαστὴς 1966 (Σεπτ.) μέχρι 1971 (Ἀπρ.).

Ἀπὸ Ἀπριλίου 1971 ἀσκεῖ τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα εἰς Λευκωσίαν.

Ἀπὸ τῆς 16ης Ἰουνίου, 1972, μέχρι τῆς 15ης Ἰουλίου, 1974, διετέλεσεν Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης. Κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1973-74 ἤσκει ἐπίσης τὰ καθήκοντα τοῦ Ὑπουργοῦ Ὑγείας.

Εἶναι ἔγγαμος καὶ πατὴρ δύο τέκνων. Σύζυγός του εἶναι ἡ Ἑλενα, τὸ γένος Τάκη Κεραμιδᾶ.

Γεώργιος Ἰωαννίδης

Ὁ κ. Γεώργιος Ἰωαννίδης γεννήθηκε στὸ Κτῆμα (Πάφος) τὸ 1924.

Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Γυμνάσιο Πάφου τὸ 1941 καὶ ἐργάστηκε ὡς γραφέας στὴ Δημόσια Ὑπηρεσία γιὰ 4 σχεδὸν χρόνια. Σπούδασε οἰκονομικὰ με ἀλληλογραφία καὶ πήρε τὸ Diploma of the Institute of Commerce and Accountancy of London.

Παρακαλούθησε νομικὰ στὸ Middle Temple τοῦ Λονδίνου καὶ ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη 1948 μέχρι τὸν διορισμὸ του ὡς Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης.

Τὸ 1949 ἐξελέγη μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου Πάφου, θέση ποὺ ὑπηρέτησε μέχρι τὸ 1953. Ἐπίσης ὑπηρέτησε ὡς μέλος τῆς Σχολικῆς Ἐφο-

ρείας Πάφου και Γενικός Γραμματέας σε διάφορες επιτροπές κοινωνικών, αθλητικών, φιλανθρωπικών και μορφωτικών οργανώσεων και σωματείων της Πάφου.

Υπήρξε μέλος του Συμβουλίου Διευθυντών της Λαϊκής Τραπεζής Πάφου πριν την συγχώνευσή της με την Τράπεζα Κύπρου Λτδ.

Κατά τη μεταβατική περίοδο 1959-1960 ήταν μέλος του Συμβουλευτικού Σώματος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' και τον Αύγουστο του 1960 αναδείχθηκε μέλος της Βουλής των Αντιπροσώπων, υπηρέτησε στη θέση του Προέδρου της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Παιδείας και μέλος των Επιτρόπων Επιλογής, Οικονομικών, Δικαιοσύνης, Εργασίας και Εξωτερικών.

Υπήρξε αναπληρωματικό μέλος της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου Εύρωπης 1963-64 και μέλος της Επιτροπής Πολιτισμού και Επιστημών της ίδιας Συνέλευσης.

Ως μέλος διαφωτιστικής αποστολής επισκέφθηκε το 1964, εκ μέρους της Κυπριακής Κυβερνήσεως τις Ινδίες, Νεπάλ, Βούρμα, Λάος, Καμποτία, Θαϊλάνδη και Φιλιππίνες για να επιτύχει ύποστήριξή τους στο θέμα της Κύπρου που θα έ συζητείτο σύντομα στον Οργανισμό Ήνωμένων Εθνών.

Ο κ. Ίωαννίδης εκπροσώπησε την Κυπριακή Βουλή στην έναρκτηρία τελετή της νέας Βουλής της Ζαμβίας που έγινε στη Λουσακά τον Απρίλη 1967. Επίσης πήρε μέρος σε διάφορα διεθνή συνέδρια.

Εκτός από την Ελληνική όμιλει και την Αγγλική γλώσσα.

Είναι έγγαμος.

Άνδρέας Π. Μικελλίδης

Έγεννήθη εις Στρόβολον την 1ην Μαΐου 1913.

Άπεφοίτησε του Παγκυπρίου Γυμνασίου το 1931 κατά το έπόμενο δέ έτος άπεφοίτησε της Αγγλικής Σχολής. Έσπούδασεν ιατρικήν εις την Ιατρικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών έτυχε δέ μετεκπαιδύσεως εις Βρετανίαν κατά τα έτη 1946-1947 και 1958.

Κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου υπηρέτησεν εις τας ένόπλους δυνάμεις εις Ελλάδα και Βόρειον Αφρικήν.

Διετέλεσεν υπεύθυνος των Κυβερνητικών Ψυχιατρικών Έπιχειρησιών από του 1947 μέχρι του 1965.

Διετέλεσεν Πρόεδρος του Ίατρικού Συλλόγου «Ίπποκράτης» και πρόεδρος ή μέλος πολλών Διοικητικών συμβουλίων.

Από της 6ης Αυγούστου 1976 υπηρέτησεν εις τὸ ὑπὸ τὸν Προεδρεύοντα τῆς Δημοκρατίας Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὡς Ὑπουργὸς Παιδείας. Εἰς τὴ θέσιν ταύτην διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας τὴν 14ην Ἰανουαρίου 1975, ἀξίωμα τὸ ὁποῖον διετήρησε μέχρι τῆς 5ης Ὀκτωβρίου 1976 ὅτε διωρίσθη Ὑπουργὸς Ὑγείας.

Εἶναι ἔγγαμος καὶ πατὴρ τριῶν τέκνων.

Γεώργιος Τομπάζος

Γεννήθηκε στὴ Μόρφου στίς 2 Φεβρουαρίου 1919. Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο τὸ 1937 καὶ ἀπὸ τὸ Διδασκαλικὸ Κολλέγιο τὸ 1938. Ἐργάστηκε γιὰ ὀκτὼ χρόνια ὡς ἐκπαιδευτικὸς. Τὸ 1946 γράφτηκε στὴν Ὀδοντιατρικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ πῆρε τὸ δίπλωμα τὸ 1950. Ἐργάστηκε ὀδοντίατρος στὴ Μόρφου ἀπὸ τὸ 1950 μέχρι τῆς 19 Ἀπριλίου 1966.

Ἐξελέγη μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς περιφέρειας Λευκωσίας τὸ 1960 καὶ διορίστηκε Ὑπουργὸς Γεωργίας καὶ Φυσικῶν Πόρων στίς 19 Ἀπριλίου 1966, ὅποτε παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Βουλευτῆ.

Απὸ τὴν 1η Αυγούστου 1970 μέχρι τῆς 14 Ἰανουαρίου 1975 υπηρέτησε ὡς Προϊστάμενος τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν. Στίς 14 Ἰανουαρίου 1975 διορίστηκε Ὑπουργὸς Συγκοινωνιῶν καὶ Ἔργων. Στίς 8.3.78 διορίστηκε Ὑπουργὸς Γεωργίας καὶ Φυσικῶν Πόρων.

Χρήστος Κ. Πελεκάνος

Γεννήθηκε στὸ Παραλίμνι τὸ 1935.

Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Γυμνάσιο Ἀμμοχώστου. Σπούδασε ἰατρικὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ πῆρε τὸ πτυχίον του τὸ 1960. Εἰδικεύτηκε στὴν Παθολογία καὶ Καρδιολογία στὸ Θεραπευτήριον «ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ» Ἀθηνῶν. Διετέλεσε Γενικὸς Γραμματέας τῆς Ἐθνικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως Κυπρίων. Τὸ 1964 υπηρέτησε ἑθελοντὴς ἰατρός στὴν Ἐθνικὴ Φρουρά. Ἀπὸ τὸ 1965 ἀσκούσε τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα στὴν Ἀμμόχωστο. Μετὰ τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ 1974 ἐγκαταστάθηκε στὴ Λάρνακα. Διετέλεσε γιὰ περισσότερο ἀπὸ μιὰ δεκαετία Πρόεδρος τοῦ ἱστορικοῦ συλλόγου ΑΝΟΡΘΩΣΙΣ, θronικός ἐπίτροπος καὶ μέλος τῆς ἐκτελεστικῆς γραμματείας τῆς ΠΕΠ (Παγκύπρια Ἐπιτροπὴ Προσφύγων).

Τὸ 1976 ἐξελέγη πρῶτος Βουλευτὴς στὴν Ἐπαρχία Ἀμμοχώστου καὶ ὑπῆρξε Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ὑγείας τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ μέλος τῶν Ἐπιτροπῶν Προσφύγων καὶ Παιδείας.

Εἶναι νυμφευμένος μὲ τὴν ὀδοντίατρο Χλόη Πελεκάνου τὸ γένος Λοϊζίδη. Ἔχει δύο παιδιά τὸν Κώστα καὶ τὴν Εὔα.

(« Ὑγεία » ἀρ. 88, 1985, σελ. 103-114)

ΕΝΑΣ ΑΛΛΟΣ ΥΜΝΟΣ ΤΟΥ '55

Υπάρχουν μερικές άσημες ενέργειες, πού μέσα στον κύκλο στον όποϊον άποτείνονται, συχνά ώφελουñ και άνοίγουν ένα χρήσιμο για 'μας διάλογο ανάμεσα σε άτομα ποικίλου έπιπέδου και τάσεων. Σε ήρεμες έποχές, ίσως, οί ενέργειες αυτές άποτελουñ άπλως μιá γρήγορη και περαστική διακόσμηση, ένα μικρό κουβεντολόι όσο για να περνά ή μονότονη ώρα. Σε άνώμαλες όμως έποχές, στίς όποϊες διακινδυνεύονται πολλά - ανθρώπινο ύλικό, ιδέες και μέλλον - οί μικρές αυτές χειρονομίες λογαριάζονται και ίσως σε μερικές περιπτώσεις να μετρούñ ύπολογίσιμα.

Έκείνη ή κορυφαία έποχή του 'Απελευθερωτικού 'Αγώνα 1955-1959 πέρασε πιá στίς δέλτους τής Κυπριακής ιστορίας και μέρα με τή μέρα περιορίζονται οί γραμμές τής άναφοράς της. Θάταν άσκοπη ή διαδρομή μέσα στους αντίχτυπους, πού είχε αυτή στον πνευματικό και καλλιτεχνικό τομέα, γιατί άκόμα ήχουñ τά άποτελέσματα. Ώστόσο, υπάρχουν και οί άγνωστες πτυχές κι' άς μη φαίνεται τó βάρος τους, ιδίως σήμερα πού μας τυρανουñ πολλά άλλα καυτά προβλήματα.

Συγκεκριμένα, τίς μέρες εκείνες του 'Αγώνα μας, πήρα από τήν 'Αθήνα μιá ταχυδρομική κάρτα (ήταν στήν πραγματικότητα κλειστή σε φάκελο) από τον τότε άγνωστό μου γιατρό Κώστα Μουρίκη. Στήν μιá όψη ήταν τυπωμένος ó «Κυπριακός Ύμνος» στίχοι Κώστα Μουρίκη, μουσική Αϊμιλίου Σπήλιου και οί φωτογραφίες των δύο. Στήν άλλη όψη, όπου γράφονται ή διεύθυνση και τó κείμενο, υπήρχε ή σφραγίδα «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΙΑΤΡΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1956» και ή μονογραφή του Μουρίκη.

Βέβαια, ó ύμνος, πού παρατίθεται πιό κάτω, από ποιητική άποψη δέν έχει τήν πνοή, πού θα άνέμενε κάποιος, αλλά δείχνει τó ήθος του στιχοποιου:

“Ολοι έμπρός παιδιά τής Κύπρου

“Ενα σώμα μιá καρδιά

“Ηρθε ή ώρα για να σπάστε

Τής τυραννίας τά δεσμά

*Τόσα Χρόνια καρτεροῦσαν
Τέτοια μέρα γιὰ νὰ ῥθει
Λαχταροῦσαν, ἐβογγοῦσαν,
Καί στὰ χεῖλη τὴν ψυχὴ...*

*Οἱ πατέρες κι οἱ παπποῦδες
Τοῦ νησιοῦ μας καθ' ἀνθός
Π' ἐμαράθη, μὰ δὲ σβύστη
Κι ὁ ἀτέλειωτος καημός.*

Ἐπὸ τότε πέρασαν χρόνια κι ἡ ταχυδρομικὴ αὐτὴ κάρτα ἔμεινε κλειστὴ σ' ἓνα φάκελο. Πρόσφατα, ὡς μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρίας Ἰατρῶν Λογοτεχνῶν, ἐνδιαφέρθηκα γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸν Κώστα Μουρίκη.

Ὁ τότε πρόεδρος τῆς, Γιάννης Μουτάφης μοῦ ἔδωσε σχετικὲς πληροφορίες, πὺν μεταφέρω ἐδῶ. Ἡ Ἑταιρία ἰδρύθηκε στὶς 5 Νοεμβρίου 1958 (ἐνῶ στὴν σφραγίδα ἀναγράφεται 1956) ἀπὸ τοὺς γιατροὺς - λογοτέχνες: Στέλιο Σπεράντζα, Ἀγγελο Δόξα, Γιώργο Τσουφαντά, Κ. Δελακοβία, Ι. Κούμαρη, Κώστα Μουρίκη, Ἰωάννη Ἀντωνιάδη, Ἡρώ Λαμπίρη, Ν. Τουτουτζάκη καὶ ἄλλους. Ὁ Κώστας Μουρίκης διετέλεσε πρόεδρος τῆς τὴν περίοδο 1962-1971.

Ἡ Ἑταιρία κυκλοφορεῖ τὸ περιοδικὸ «Κασταλία», πὺν ἴδρυσε ὁ Κ. Μουρίκης τὸ 1960.

Ἄπ' ὅ,τι ξέρω ὁ Μουρίκης καὶ πολλοὶ συνάδελφοί του τότε χρησιμοποίησαν τούτη τὴν ταχυδρομικὴ κάρτα ὡς εὐχετήριο τόσο στὸ ἐσωτερικὸ ὅσον καὶ στὸ ἐξωτερικὸ. Ἀσφαλῶς δὲν ὑπάρχει ζυγαριὰ νὰ λείει τὸ βάρος τῆς ἐνέργειας αὐτῆς. Ὅμως εἶναι δηλωτικὴ διαθέσεων κι ἐμεῖς ὀφείλουμε νὰ τὴν ἐκτιμήσουμε. Τὰ ἀποτελέσματά τῆς δὲν εἶναι ἐμφανῆ - στὸ κάτω-κάτω, δὲν εἶναι συνταρακτικὴ πράξη. Ὅμως, μιλοῦσε γιὰ τόσα χρόνια, τὴν ξαναφέρνω στὴν ἐπιφάνεια καὶ στὸ φῶς.

«Τὸ Περιοδικὸ» αρ. 46, 28/3/1967

ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ (ΑΓΡΙΑ ΚΑΙ ΚΗΠΕΥΤΑ)

- Acacia* Wild, species (*Acacia farnesiana* Willd etc.) (Leguminosa), Ἀκακίας, εἶδη (Ἀκακία ἢ φαρνεσιανή κλπ).
- Acanthus mollis* L. (Acanthaceae), Ἀκανθος ἢ ἀπαλή.
- Acorus calamus* L. (araccae), Ἀκρος ὁ κάλαμος.
- Adiantum capillus veneris* L. (polypodiaceae), Ἀδιδαντον τὸ κοινόν.
- Agrimonia eupatoria* L. (Rosaceae), Ἀγριμόνιον τὸ εὐπατώριον.
- Alchemilla rvensis* Scop. (Rosaceae), Ἀλχημίλλη ἢ ἀρουραία.
- Alkanna inectoria* Tausch. (Borraginaceae), Ἀλκάννα ἢ βαφικὴ.
- Alliaria officinalis* Andrz. (Cruciferae), Σισύμβριον τὸ σκορόδοσμον.
- Allium sativum* L. (Lilliaceae), Κρόμμυον τὸ σκόροδον.
- Aloe vera* L (Liliaceae), Ἀλόη ἢ γνησία.
- Althaea officinalis* L. (Malvaceae), Ἀλθαία ἢ φαρμακευτικὴ.
- Ammi visnaga* Lam. (Umbelliferae), Ἀμμι τὸ Γλυφίδιον.
- Amygdalus communis* L. (Ro aceae), Ἀμυγδαλή ἢ κοινὴ.
- Anacamptis pyramidalis* Rich. (Orchidaceae), Ἀνακαμπτὶς ἢ πυραμοειδής.
- Anagallis arvensis* L. (primulaceae), Ἀναγαλλὶς ἢ ἀρουραία.
- Anchusa italica* L. (Borraginaceae), Ἀγχουσα ἢ ἰταλική.
- Anethum graveolens* L. (Umbelliferae), Ἀνηθον τὸ βαρούσμον.
- Arctostaphylos uva-ursi* Adans (Ericaceae), Ἀρκτοστάφυλος ἢ φαρμακευτικὴ.
- Aristolochia longa* L. (aristolochiaceae), Ἀριστολοχία ἢ μακρά.
- Artemisia arborescens* L. (Compositae), Ἀψινθιον τὸ θαμνώδες.
- Alum italicum* Mill, (Araceae), Ἄρον τὸ ἰταλικόν.
- Arundo Donax* L. (Gramina ceae), Κάλamos ὁ Δόναξ.
- Asparagus officinalis* L. (Liliaceae), Ἀσπάραγος ὁ φαρμακευτικὸς.
- Ashodelus ramosuls* L. (Liliaceae), Ἀσφόμελος ὁ μικρόκαρπος.
- Aspidium Felix Mas rich* (Polypodiaceae), Νεφρίδιον ἢ Ἀρρενοπτέρις.
- Asplenium Trichomanes* L. (Polypodaceae), Ἀσπλήνιον τὸ Τριχομανές.
- Astragalus* L., species (Leguminosae), Ἀστράγαλος εἶδη.
- Avena sativa* L. (Graminaceae) Βρώμη ἢ ἡμερος.

- Ballota nigra* L. (Labiatae), Βαλλωτή ή μέλαινα.
Borrago officinalis L. (Borraginaceae), Βορράγινον τὸ φαρμακευτικόν.
Brassica nigra Koch (Cruciferae), Βράσκη ή μέλαινα.
Bryonia dioica Jacq. (dioscoreaceae), Βρυωνία ή δίοικος.
Cannabis vativa L. (Urticaceae), κάνναβις ή ἡμερος.
Caspella Bursa pastoris Moench. (Crusiferae), Καψάκιον τὸ Βαλάντιον.
Capsicum annuum L. (Solanaceae), Καψικόν τὸ ἐτήσιον.
Centranthus Calcitrapa Dufr. (Valerianaceae), Κενταυρία ή κύανος, Κενταυρία ή ἀστρωτή.
Cerasus dulcis, C. *Laurocerasus* (Rosaceae), Κέρασος ή γλυκύκαρπος, Κέρασος ὁ Δαφνοκέρασος.
Ceratonia siliqua L. (Leguminosae), Κερατέα, ή ἔλλοβος.
Ceterach officinarum D.C. (Polypodiaceae), Γυμνόγραμμα τὸ Κητεράχιον.
Chenopodium Botrys L. (Chenopodiaceae), Χηνοπόδιον ὁ βότρυς.
Cichorium intybus L. (Compositae), κιχώριον τὸ ἐντετημημένον.
Citrus Aurantium L. Bergamium, C. *Limonia* Rissom C. *Medica* L. *Sinensis* (Hesperideae), Κιτρεία ή Πορτοκαλλέα, Κιτρεία τὸ Περγάμιον, Κιτρεία ή Λεμονέα, Κιτρεία ή μηδική, Νεραντζέα ή σινική.
Cnicus benedictus L., (compositae), Κνίνος ή ἱεράκανθα.
Colchicum autumnale L. (Liliaceae), Κολχικόν τὸ φθινοπωρινόν.
Conium maculatum L. (Umbelleferae), Κώνειον τὸ σικτόν.
Coriandrum sativum L. (Umbelliferae), Κορίανδον τὸ ἡμερον.
Cucurbita maxima L. (Curcubitaceae), Κολοκύνθη ή μείζων.
Cuminum Cyminum L. (Umbelliferae), Κύμινον τὸ ἡμερον.
Cupressus sempervirens L. (Coniferae), Κυπάρισσος ή ἀειθαλής.
Cyclamin L., species (Primulaceae), Κυκλάμινον, εἶδη.
Cydonia vulgaris Pers. (Rosaceae), Κυδωνέα ή κοινή.
Cynara Scolymus L (Compositae), Κυνάρα ή κοινή.
Cynodon Dactylon Pers. (Graminaeae), Κυδώνους ὁ Δάκτυλος.
Cyperus longus L., C. *rofundus* L. (Cyperaceae), Κύπειρος ή μακρά, Κύπειρος ή στρογγυλόρριζος.

Daphne oleoides Schreb. (Thymelaceae), Δαφνιδοειδής ή χαμέλαια.
Datisca cannabina L. (Datisceae), Δατίσκη ή καννάβινος.
Datura stramonium L. (Solanaceae), Δατούρα τὸ στραμώνιον.
Daucus Carota L. (Umbelliferae), Δαῦκος τὸ καρωτόν.
Delphinium staphisagria L. (Ranunculaceae), Δελφίνιον ή ἀγρία σταφίς.

Ecballium Elaterium L. (Culcubitaceae), Ἐλατήριον ὁ Ἄγριοσίκυς.

- Ephedra campilopoda* Desf. (Gnetaceae), Ἐφέδρα ἢ ραδινή.
Equisetum arvense L. (Equisetaceae), Ἴππουρις ἢ ἄρουραία.
Eruca sativa L. (Cruciferae), Εὐζωμον τὸ ἥμερον.
Erythraea centaurium L. (Centianaceae), Ἐρυθραία τὸ κενταύριον.
Eucalyptus L. Her., species (Myrtaceae), Εὐκαλύπτου, εἶδη.
Euphoretus L., species (Scrofulariaceae), Εὐόρβιον, εἶδη.

Ficus carica L. (Urticaceae), Συκὴ ἢ καρικὴ.
Ficus elastica L. (Urticaceae), Συκὴ ἢ ἔλαστικοφόρος.
Foeniculum officinalis Mill, (Umbelliferae), Μάραθρον τὸ κοινόν.
Fragaria vesca L. (Rosaceae), Χαμαικέρσος ὁ ἐδώδιμος.
Fumaria officinalis L. (Fumariaceae), Καπνίτης ὁ φαρμακευτικός.
Geranium Robertianum L. (Geraniaceae), Γεράνιον τὸ Ροδερτιανόν.
Gossypium, L. species (Malvaceae), Βάμβαξ, εἶδη.
Glycyrrhiza glabra L. (Leguminosae), Γλυκύρριζα ἢ ἄτριχος.

Hyoscyamus albus L. (Solanaceae), Ὑοσκύαμος ὁ λευκός.
Hypericum perforatum L. (Hypericaceae), Ὑπερικὸν τὸ διάτρητον.

Inula officinallis L., *I. Graveolens* L. (Compositae), Κόνυζα ἢ φαρμακευτικὴ,
Κόνυζα ἢ βαρύσομος.
Iris florentina, L., *I. Germanica* L., (Iridaceae), Ἴρις ἢ φλωρεντινὴ, Κόνυζα ἢ
γερμανικὴ.

Jasminum officinale L. (Oleaceae), Ἴασμος ὁ φαρμακευτικός.
Juglans regia L. (Juglandaceae), Καρύα ἢ βασιλική.
Juniperus oxycendrus L. (Coniferae), Ἰαρκευθος ἢ ὀξύκεδρος.

Lactuca sativa L., *L. cretica* Desf. (Compositae), Θριδάξ ὁ ἥμερος, Θριδάξ ὁ
Κρητικός.
Laurus robillii L. (Lauraceae), Δάφνη ἢ εὐγενής.
Lavandula vera, *L. Stoechas* L. (Labiatae), Λαβαντὶς ἢ γνησία, Λαβαντὶς ἢ
Στοιχάς.
Lawsonia alba Lam. (Lythraceae), Λαουσονία ἢ λευκή.
Linum usitatissimum L. (Linaceae), Λίνον τὸ ὠφελιμώτατον.
Lippia citrodora L. (Verbenaceae), Λιπία ἢ κίτροσμος.
Lonicera etrusca L. (Capridoliaceae), Αἰγόκλημα τὸ τυρρηνικόν.
Lythrum hyssopifolium L. (Lythraceae), Λύθρον τὸ ὑσσωπόφυλλον.

- Malus communis* Mill. (Rosaceae), Μηλέα ή κοινή.
Malva rotundifolia L., *M. Silvestris* L. (Malvaceae), Μαχάλη ή στρογγυλόφυλλος, Μαχάλη ή άργία.
Mandragoras officinarum L. (Solanaceae), Μανδραγόρας ό φαρμακευτικός.
Marrubium vulgare L. (Labiatae), Πράσιον τó κοινόν.
Matricaria chamomilla L. (Compositae), Χαμαίμηλον τó κοινόν.
Melissa officinalis L. (Labiatae), Μέλισσα ή φαρμακευτική.
Mentha longifolia Huds. k *M. Piperita* L. *M. Pulegium* L. (Labiatae), Ήδύοσμος ό άργριος, Ήδύοσμος ό πεπερώδης, Ήδύοσμος ό Γλήχων.
Mercurialis annual L. (Scrofulariaceae), Λινόζωστις ή έτησία.
Morus nigra L. (Urticaceae), Μορέα ή μέλαινα.
Mythus communis L. (Myrtaceae), Μύρτος ή κοινή.
Nasturdium officinalis R. Br. (Cruciferae), Ήνυδροκάρδαμον τó φαρμακευτικόν.
Nerium Oleander L. (Apocynaceae), Νήριον ή Ροδοδάφνη.
Nicotiana tabacum L. (Solanaceae), Νικοτιανή ή κοινή.

Ocimum Basillicum L. (Labiatae), Ξωκίμος ό βασιλικός
Olea eurpaea sativa L. (Oleaceae), Ήλαιά ή εύρωπαϊκή.
Ononis antiquorum L. (Leguminosae), Ήωνις ή άρχαία.
Opuntia ficus Indica Haiv, (Cactaceae), Ήπουντία.
Orchis L., species (Orchidaceae), Ήρχις, είδη.
Origanum L., species (Labiatae), Ήορίγανον είδη.

Papaver Rhoeas L., *P. sommiferum* L. (Papaveraceae), Μήκων ή Ροιάς, Μήκων ή ύπνοφόρος.
Parietaria officinalis L. (Urticaceae), Ήελξίνη ή φαρμακευτική.
Paronychia argentea Mill (Paronychiaceae), Παρωνυχία ή άργυρά.
Passiflora coerulea L. (Passifloraceae), Παπανθές τó κυανούν.
Pelargonium odoratissimum, L' Her. (Geraniaceae), Πελαργόνιον τó εύοσμον.
Paristeria officinallis (Orchidaceae), Περιστερά ή φαρμακευτική.
Petroselinum sativum Hoffm, (Umbelliferae), Πετροσέλινον τó ήμερον.
Phytolacca pruinosa L. (Phytolaccaceae), Φυτολάκκα ή παχνώδης.
Pimpinella anisum L. (Umbelliferae), Ήανισον τó κοινόν.
Pinus halepensis Mill. (Coniferae), Πεύκη ή κοινή.
Pirus communis L. (Rosaceae), Ήχλαδέα ή κοινή.
Pistacia Lentiscus L., *P. Terebinthus* L. (Anacardiaceae), Πιστακιά ή Σχίνος, Πιστακιά ή Τερέδινος.
Plantago L., species (Plantaginaceae), Ήαρνόγλωσσον, είδη.
Platanus orientatis L. (Platanaceae), Πλάτανος ή άνατολική.

- Polyanthus tuberosa* L. (Amaryllaceae), Πολιοανθές τὸ βολβόρριζον.
Polygonum avienari L. (polygonaceae), Πολύγωνον τὸ πτηνόφιλον.
Polypodium vulgare L. (Polypodiaceae), Πολυπόδιον τὸ κοινόν.
Potentilla reptans L. (Rosaceae), Πεντάφυλλον τὸ ἔρπον.
Prunus ameniaca L. (Rosaceae), Βερυκοκκία.
Psoralea bituminosa L. (Leguminosae), Ψωραλέα τὸ Ἀσφάλτιον.
Pulicaria dysenterica Gaerth (compositae), Κόνυζα ἢ δυσεντερική.
Punica granatum L. (Lythraceae), Ροιὰ ἢ κοινή.
Pyrethrum cinaraiaefolium Gaert. (Compositae), Πύρεθρον τὸ σποδοφυτόφυλλον.

Quercus infectoria L (Cupuliferae), Δρῦς ἢ κηκιδοφόρος.

Raphanus sativus L. (Cruciferae), Ραφανὶς ἢ ἡμερος.
Rhus coriaria L. (Anacardiaceae), Ροῦς ὁ θυρσοδεσπικός.
Ricinus communis L. (Scrofulariaceae), Κρότων ὁ κοινός.
Robinia Pseudacacia L. (leguminosae), Ροβινία ἢ ψευδακακία.
Rosa L., species (Rosaceae), Ροδιή, εἶδη.
Rosmarinus officinalis L. (Labiatae), Δενδρολίβανον τὸ φαρμακευτικόν.
Rubia tinctoria L. (Rubiaceae), Ἐρυθρόδανον τὸ βαφικόν.
Ruscus aculeatus L. (Liliaceae), Ὄξυμυρσίνη ἢ ἀκανθώδης.
Ruta graveolens L. (Rutaceae), Ρυτή ἢ βαρύσομος.

Saccharum officinarum L. (Craminaceae), Σακχαροκάλαμον τὸ τῶν φαρμακείων.
Salix alba L. (salicinaceae), Ἰτέα ἢ λευκή.
Salvia triloba L. (Labiatae), Ἐλελίφασκον τὸ τρίλοβον.
Sambucus nigra L. (Caprifoliaceae), Ἀκτὴ ἢ μέλαινα.
Saturcia, L. species (Labiatae), Θύμβρα, εἶδη.
Saxifraga Tridactylites L. (Saxifragaceae), Ρηξιπτερον ὁ Τριδακτυλίτης.
Scilla maritima L. (Liliaceae), Σίλλα ἢ παράλιος.
Sesamum indicum L. (Pedaliaceae), Σήσαμον τὸ Ἰνδικόν.
Sinapis alba L. (Cruciferae), Σίναπι τὸ λευκόν.
Solanum nigrum L. *S. Tuberosum* L. (Solanaceae), Στρώχνος ὁ μέλας, Στρώχνος ὁ κονδυλόρριζος.
Spartium junceum L. (Leguminosae), Σπάρτον τὸ κοινόν.
Syrax officinalis L. (Styracaceae), Στύραξ ὁ φαρμακευτικός.

Tamus communis L. (Dioscoreaceae), Βρυωνία ἢ κοινή.
Tanacetum balsamita L. (compositae), Ἀθανασία ἢ βάλσαμώδης.
Taraxacum officinale Hall. (Compositae), Ταράξακον τὸ φαρμακευτικόν.

Thymus capitatus L. (Labiatae), Θύμος ό κεφαλωτός.
Teucrium Potinum L. (Labiatae), Τεύκριον τὸ Πόλιον.
Triticum L. (Graminaceae), Σίτος
Tussilago Farfara L. (Compositae), Βρήχιον τὸ σιτόφυγον.

Urtica dioical L. (Urticaceae), Κνίδη ἢ διοίκιος.

Valeriana tuberosa L., *Valeriana Dioscoridis*, Sibth., (Valarianaceae), Νάρδος ό κονδυλόρριζος, Νάρδος ό Διοσκοροΐδειος.

Verbena officinalis L. (Verbenaceae), Ίεροδοτάνη ἢ φαρμακευτική.

Vinca minor L. (Apocynaceae), Βίγκα ἢ ἐλάσσων.

Viola odorat L., *V. tricolor* L. (Violaceae), Ίον τὸ εϋοσμον, Ίον τὸ τρίχρουν.

Viscum album L. (Loranthaceae), Ίξια ἢ λευκή.

Vitis vinifera L. (Viniferae), Ἀμπελος ἢ οἰνοφόρος.

Withania somnifera Dunal. (Solanaceae), Οὐθανία ἢ ὕπνωτική.

Zea Mays L. (Graminaceae), Ἀραβόσιτος ό κοινός.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- 1) Charman, E.F. (1949), *Cyprus Trees and Shrubs*, Nicosia.
- 2) Γενναδίου, Π.Γ. (1914), *Λεξικὸν Φυτολογικόν*, Ἀθήναι.
- 3) Διαπούλη, Χ.Α. (1939, 1948, 1949), *Ἑλληνικὴ Χλωρίς*, τ. Α.Β.Γ., Ἀθήναι.
- 4) Ζαγανιάρη, Δ.Ν. (1935), *Τὰ φαρμακευτικὰ Φυτὰ τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι.
- 5) Holmboe, J. (1914) *Studies on the Vegetation of Cyprus*, Bergen.
- 6) Martindale (1941), *The Extra Pharmacopoeia*, (22 ed.) London.
- 7) Πρινέα, Ι. καὶ Σφακιανάκη, Α. (1950) *Βοτανοθεραπευτικὴ*, Ἀθήναι.
- 8) Ranson, F. (1949). *British Herbs*, Harmondsworth.
- 9) Χελδράιχ, Θ. (1910), *Τὰ Δημῶδη Ὀνόματα τῶν Φυτῶν*, Ἀθήναι.

[*Cyprus Medical Journal*, No. 10-11, 1950]

MEDICINE IN CYPRUS IN ANCIENT TIMES

Medicine, as the art of healing, appeared everywhere from the earliest stages of man's development. Naturally, man believed in a deity as the source of health and disease. During ancient times in Cyprus, the Gods were the patrons of man's health and the healers of disease. Such Gods are mentioned in ancient writings and are portrayed in statues as follows:

1. Apollo Melanthios is mentioned in inscriptions found at Amargeti (Paphos). In some of them, Apollo bears the name of "Opaon (=physician) Melanthios". (Melanthion is the *Nigella Sativa*, which was used as a medicine).
2. Aphrodite Paphia is mentioned in an inscription found at Paphos (Hellenistic period, 400-300 B.C.).
3. Asclepios. A marble statue of Asclepios was found at Salamis. On one side there is the serpent and on the other the Hippocratic code. The Polish Archaeological Expedition found another small copper statue of Asclepios from the Roman period. The figure of this last one decorated a special issue of Cyprus stamps.
4. Hygiela. A marble statue of Hygieia was found at Salamis. An inscription found at Paphos written by a priest is devoted to Asclepios and Hygieia.
5. Astarti (the pregnant Goddess). Many small statues showing a naked pregnant woman were found at the temple of Astarti at Kiti, where the pregnant Goddess was worshipped.
6. Serapis and Isis were worshipped at Soli, where their temples were situated. Their worship started in the years of Ptolemeos. The practice of medicine in Cyprus is witnessed by the following archaeological discoveries:
 - (a) Many terracotta statues of the archaic period (ca. 600 B.C.) have been found in temples.
 - (b) Several surgical instruments of the archaic and classical periods (ca. 600 and 500 B.C.), especially instruments with which ointment was spread on wounds. These instruments were mentioned in the publication of the Swedish Archaeological Expedition to Cyprus.
 - (c) A small terracotta statue of the 6th century B.C., which portrayed the birth of a child, was found.

- (d) An inscription on a plate found at Idalio, in which Onasilos, assisted by his brothers, is mentioned as a military physician and surgeon. (This plate is now in the Bibliotheque Nationale de Paris).

The following are the names of ancient Cyprus physicians, known from inscriptions and writings:-

1. Nouminios Demitriou of Soli.
2. Ktisia Ktisiouchou of Cnidos of Cyprus. (We are not certain that this Ktisia was a Cypriot or Ktisia of Cnidos from Asia Minor).
3. Synessios or Syennesis the Cypriot.
4. Diagoras the Cypriot.
5. Apollodoros of Kitium.
6. Paeon of Amathus.
7. Parsaeos.
8. Zenon of Kitium (to be distinguished from Zenon the Philosopher) who lived in the time of Emperor Julian.
9. Octavios.
10. Onasilos Onasikyprou.
11. Apollonios of Kitium.

The most important of these in the history of medicine is Onasilos; the town of Idalio and its king Stasikypros offered honours and privileges to him and his family. This was because as a military physician and surgeon he offered his services to the army of Idalio in to its war against the Persians. Apollonios of Kitium is of great importance too because he wrote, at the order of Ptolemeos, an essay entitled "Oeru arthron" (dislocations), which was used in gymnasia and wrestling places. The essay is a comment on an essay by Hippocrates under the same title. The former was published by Herman Schoene (Leipzig, 1896).

Finally, there were several substances of vegetable and mineral origin in Cyprus which were known to and used by ancient physicians and botanists. Dioscorides in his "Materia Medica" mentioned 24 pharmaceutical materials and preparations which were used in Cyprus emphasising the high quality of the mineral medicine on the island. Galen in the Opera Omnia (ed. Kuhn) vol. XII wrote that he came to Cyprus to study the mineral medicines and that on his second journey carried with him great quantities of these to last him for his entire life.

[East Mediterranean Medical Congress Incorporating the 15th Annual Clinical Meeting of the British Medical Association, Nicosia 11 - 15 April 1972].

ΙΑΤΡΟΙ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Ο Ν.Γ. Κυριαζής, στον οποίο οφείλουμε πολλά για τη γνωριμία μας με την ιατρική της Κύπρου από την ιστορική άποψη, δημοσιεύει στο περιοδικό Κυπριακά Χρονικά (έτος ΙΑ' 1935, Ιούλιος - Σεπτ. 177) την εργασία του 'Ιατροί τινες και ή άσκησις της 'Ιατρικῆς ἐν Κύπρῳ κατὰ τοὺς ΙΖ'-ΙΘ' αἰώνας». Στην εργασία αυτή καταγράφει ὀνόματα γιατρῶν ἀπὸ τὸ 1625-1878, αὐτὰ πὸν κατόρθωσε νὰ περισυλλέξει, τὰ ἔξῃς:-

«Ἐκ τῶν Ἑλλήνων πάλιν οἱ μὲν ἑπτὰ εἶναι Κύπριοι, ἦτοι, Χατζηγεώργιος Χατζηλιάσης Χάλεπλη (1742) εἰς Λκ. καὶ Λσ.⁽²⁾, Παῦλος Πιερίδης Πικόζης (1826) Λκ., Ι.Γ. Εὐκλείδης (1871) Λκ. καὶ Λσ. ἄγνωστος τις ἰατρός, ἀναφερόμενος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Laffon ὡς Ἑλληνας ἰατρός καὶ πρῶην θαλαμηπόλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου 1859 Λσ., Ἐνωτιάδης (1865) Λσ., Γεώργιος Ἀρνάουδης (1820) Λμ., Π., τῶν ἑννέα ἄλλων Ἑλλήνων, μὴ Κυπρίων ὅμως οἱ τέσσαρες. Ἡλίας καὶ Παῦλος Βασιλαμάκης (1778) Λκ., Χλοηδᾶς (1787) Λσ. καὶ Διαμάντης Χρήστου (1857) Λμ., δὲν ἀφῆκαν ἀπογόνους, τουλάχιστον δὲν γνωρίζομεν τίποτε τὸ σχετικὸν τουναντίον δὲ οἱ Jerolamo Variamo (1770) Λκ., Κωνσταντῖνος, Παῦλος καὶ Κωνταντῖνος Βασιλαμάκης (1798-1887) Λκ., καὶ Λσ.

Ἐκ τῶν εἴκοσι τεσσάρων ἀλλοδαπῶν οἱ μὲν τέσσαρες συνδέθησαν μετὰ τὴν Κύπρον ἀφήσαντες ἀπογόνους: οἱ Antonio Brunoni (1794) Λκ. καὶ Λσ., E.C. Heidenstam (1878) Λκ. καὶ Λσ., Οἱ δὲ ἄνευ ἀπογόνων ἀλλοδαποὶ εἶναι: Cucci (1625) Λκ., B. Sander (1770) Λκ., G. Zambelli καὶ ὁ συνεταῖρος καὶ γαμβρός τοῦ F. A. Patriarea (1799) Β. καὶ Λσ., Aubin (1817) Λκ., Ch. Catellani (1821) Λσ., Scott (1835) Λσ., Botallico (1860) Λκ., Fondana (1880) Λσ., S. Levante (1840) Λμ., J. Mantovani (1850) Λμ., Dimanelle καὶ Dende (1706) Λκ., Guerin καὶ Donde (1730) Λκ., G. Sebe (1781) Λκ., B. Sebe (1780) Λκ.

Ἰατροὶ ὑπῆρχαν πάντοτε εἰς ἰκανὸν σχετικῶς ἀριθμὸν ἰδίως εἰς τὰς κυριωτέρας τῆς Κύπρου πόλεις, μετὰ ἀνεπάρκειαν, μᾶλλον μετὰ ἔλλειψιν τοιού-

2) Β=Βαρώσια-Λκ=Λάρνακα-Λμ=Λεμεσός-Λσ=Λευκωσία-Π=Πάφος

των εἰς τὴν ὑπαιθρον. Ὡς πρὸς τοῦτο γνωρίζομεν τὰς ἀκολουθούς λεπτομερείας. Εἰργάσθησαν εἰς Λεμεσὸν τέσσαρες, εἰς Λευκωσίαν ἕξι, εἰς Λάρνακα εἴκοσιν καὶ εἰς Λάρνακα καὶ Λευκωσίαν ἑπτὰ. Ὁ μόνος ἀναφερόμενος ὡς ἐπαγγελθεὶς τὴν ἰατρικὴν εἰς Πάφον, καὶ μάλιστα διὰ βραχὺ χρόνικὸν διάστημα, εἶναι ὁ Κύπριος ἰατρός Georgios Arnaoudes” (Γεώργιος Ἀρνάουδης).

Μὲ τὴν ἐργασία μας αὐτὴ συμπληρώνουμε τὰ τῶν ἰατρῶν κατὰ τὸν ΙΘ’ αἰῶνα στὴν Κύπρο, μὲ δάση τὸν “Medical Register” τοῦ Ἰατρικοῦ Τμήματος Κύπρου, στὸν ὁποῖον ἐγγεγραμμένοι 869 ἰατροὶ (μέχρι 11 Αὐγούστου 1965).

Ἡ ἐγγραφή γιὰ ἄδεια ἀσκήσεως τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν 1ην Ἰουλίου 1880. Βρίσκουμε 66 συνολικὰ ὀνόματα. Ἀπὸ αὐτοὺς 8 εἶναι officer de Sante. Κάπου 14 ἔφυγαν στὸ ἐξωτερικὸ ὅπου καὶ ἀπεβίωσαν. Ἀπὸ αὐτοὺς μόνο 10 ἀναφέρει ὁ Ν. Κυριαζῆς στὴν ἐργασία του.

Δημοσιεύουμε τὰ ὀνόματα τῶν 66 ἐγγεγραμμένων στὸ Medical Register:-

Ὄνομα	Πόλις	Πιστοποιητικὰ Ἐγγραφῆς	Ἡμερομηνία	
1. Barry Frederick William	Λευκωσία	1874 Ἐδιμβούργο	1 Ἰουλίου	1880
2. Carletti Clement (office de santé)	Κερύνεια	1870 Κων/πολις	3 Ἰουλίου	1880
3. Βαλασαμάκης Πάνε (Παῦλος)	Λάρνακα	1826 Πίζα	4 Ἰουλίου	1880
4. Βαλασαμάκης Κων/νος	Λάρνακα	1867 Πίζα	9 Ἰουλίου	1880
5. Ρώπας Θρασύβουλος Κωνσταντίνου	Λάρνακα	1869 Παρίσι	9 Ἰουλίου	1880
6. Fontana Hentry K.	Λευκωσία	1872 Ἀθήνα	9 Ἰουλίου	1880
7. Εὐκλείδης Ἰωάννης τοῦ Γεωργίου	Λευκωσία	1857 Ἀθήνα	13 Ἰουλίου	1880
8. Τσέπης Ἀντώνης Γ.	Λάρνακα	1868 Ἀθήνα	13 Ἰουλίου	1880
9. Χαμπῆ Ἀθανάσιος (officer de santé)	Λάρνακα	1857 Κων/πολις	13 Ἰουλίου	1880
10. Καραγεωργιάδης Ἰωάννης Γ.	Λεμεσὸς	1869 Ἀθήνα	21 Ἰουλίου	1880
11. Juring Charies	Ἀμμόχωστος	1870 Λονδίνο	21 Ἰουλίου	1880
12. Μυτιδης Δημήτριος	Βαρώσια	1880 Κύπρος	27 Ἰουλίου	1880
13. Διαμαντῆς Γεώργιος	Λεμεσὸς	1879 Ἀθήνα	28 Ἰουλίου	1880

14. Vicengo Costi	Λεμεσός	1869 Κων/πολης	28 Ίουλίου	1880
15. Chegne, W.R.	Λευκωσία	1869 Λονδίνο	31 Ίουλίου	1880
16. Heidenstan Fraederick	Λάρνακα	1861 Ουψάλα	31 Ιουλίου	1880
17. Gullen Williams Henry	Λευκωσία	1836 Λονδίνο	11 Σεπτεμβρίου	1880
18. Mogabgat Aruin	Πάφος	1876 Συρία	11 Οκτωβρίου	1880
19. Αύγερινός Πέτρος	Λευκωσία	1856 Πίζα	21 Δεκεμβρίου	1980
20. Castan Louis (officer des santé)	Λεμεσός	1881 Κύπρος	15 Ίανουαρίου	1881
21. Taylor Herbert Price	Ήμιόχωστος Λονδίνο	25 Αύγουστου	1881
22. Μαλλιώτης Ήλίας	Πάφος	1881 Αθήνα	12 Οκτωβρίου	1881
23. Τσαγκαρίς Κυριάκος	Λεμεσός	1880 Αθήνα	21 Νοεμβρίου	1881
24. Mackenzie John Francis	Λευκωσία	1180 Λονδίνο	13 Μαρτίου	1882
25. Παρίδης Ίωάννου (officer de santé)	Ριζοκάρπασο	Κύπρος	12 Μαρτίου	1883
26. Tuleihan Multin	Κερύνεια	1876 Συρία	27 Μαρτίου	1883
27. Τερσής Θωμάς	Λευκωσία	1876 Αθήνα	22 Οκτωβρίου	1884
28. Δέρθης Νικόλας	Λευκωσία	1884 Αθήνα	4 Δεκεμβρίου	1885
29. Δημάκης Μιχαήλ	Λεμεσός	1882 Αθήνα	29 Αύγουστου	1885
30. Granguitis Joseph (officer de santé)	Μόρφου	1886 Κύπρος	27 Οκτωβρίου	1886
31. Zannetos	Λάρνακα	1888 Αθήνα	17 Σεπτεμβρίου	1888
32. Πεθανόπουλος	Πάφος	1880 Αθήνα	23 Μαρτίου	1888
33. Harpoush Said Rerkes (officer de santé)	Λάρνακα	1883	14 Δεκεμβρίου	1886
34. Χατζημιχαήλ Κυριάκος	Ακανθοῦ	1889 Αθήνα	26 Οκτωβρίου	1889
35. Θεοδότου Λευκή		1883 Αθήνα	1 Αύγουστου	1890
36. E. (officer de santé)	Μόρφου Κύπρος	11 Ίανουαρίου	1888
37. Γεννημιστάς Γεώργιος.....	 Αθήνα	23 Αύγουστου	1890
38. Γλυκὺς Εὐέλθων Γ.	Λευκωσία Αθήνα	23 Μαΐου	1892
39. Ἀραοῦζος Σωκράτης	Λεμεσός	1892....	14 Δεκεμβρίου	1892
40. Ἀριστόδημος	Λευκωσία	1890 Αθήνα	26 Ίανουαρίου	1893
41. Θωμαΐδης Γ.Σ.	Λεμεσός Αθήνα	11 Αύγουστου	1893
42. Ἀλεξάνδρου Κ.	Κερύνεια Αθήνα	24 Αύγουστου	1893
43. Σβορώνης Δ.	Λευκωσία Αθήνα	2 Οκτωβρίου	1893
44. Foster Arthur	Λάρνακα	3 Ίανουαρίου	1894

45. Ίερόπουλος Κ.	Κερύνεια Ἀθήνα	6 Αὐγούστου	1894
46. Πετρίδης Ι.	Ἀμμόχωστος	1894 Ἀθήνα	6 Σεπτεμβρίου	1894
47. Σταυρινίδης Π.	Λεμεσός	1893 Ἀθήνα	20 Ὀκτωβρίου	1894
48. Μοδινός Π.	Λεμεσός	1894 Πίζα	22 Ὀκτωβρίου	1894
49. Σταυρινίδης Γιώργος	Λευκωσία Ἀθήνα	6 Ἀπριλίου	1895
50. Tashgian Bedros	Λευκωσία Βαλιτιμώρη	25 Σεπτεμβρίου	1896
51. Movie Willam Milray	Λευκωσία	1889 St. Louis	30 Ὀκτωβρίου	1896
52. Bairamian Ouxsas	Λευκωσία Κων/πολις	3	1896
53. Tahmisian Boghos Bagdesat	Ἀμμόχωστος Λονδίνο	25.....	1896
54. Σιρόπαλς Ἀριστείδης	Κερύνεια	1893 Ἀθήνα	14 Ἰουνίου	1897
55. Βασηλεία Σωτήριου	Μόρφου Ἀθήνα	6 Μαρτίου	1989
56. Μαλῆς Ἐμμανουήλ	Λάρνακα	1884 Ἀθήνα	22 Ἰανουαρίου	1989
57. Βασιλειάδης Σωτήρ.	Πάφος	1893 Ἀθήνα	19 Δεκεμβρίου	1898
58. Behaedin Bey	Λευκωσία	1897 Κων/πολις	19.....	1898
59. Ali Salih	Λευκωσία	1893 Κων/πολις	11 Ἰανουαρίου	1898
60. Erims T.	Λάρνακα	1897	8 Αὐγούστου	1898
61. Παυλίδης Ο.	Λευκωσία	1898 (Παρίσι)	2 Σεπτεμβρίου	1898
62. Αἰμιλιανίδης Κωνσταντῖνος	Λευκωσία	1894 Ἀθήνα	25 Ὀκτωβρίου	1898
63. Πουρίδης Ἰωάννης	Λεμεσός	1898	23.....	1898
64. Κατσαρῆ Νικόλας	Λεμεσός	1896 Ἀθήνα	23 Φεβρουαρίου	1898
65. Παπαπέτρου Μιχαήλ	Ἀμμόχωστος	1899 Ἀθήνα	19 Ἰανουαρίου	1899
66. Γιαννόπουλος Μιχαήλ	Ἀμμόχωστος	1889 Ἀθήνα	6	1899

Σημειώσεις:

- (α) Οἱ Ἕλληνες Κυβερνητικοὶ Ἴατροὶ (οἱ κατὰ καιροὺς) δὲν περιλαμβάνονται ἀφοῦ τοῦτοι εἶχαν ἤδη ἐγγραφῆ στοὺ οἰκεῖο ἀρχεῖο τῆς Ἀγγλίας.
- (β) Στὸν Βιτσέτσο Κόστι τοῦ ἐπιτρεπόμενου νὰ κάνει μόνον μικρὰ χειρουργεῖα.
- (γ) Στὸν Παρίδη Ἰωάννη ἐπιτρεπόμενου τὸ ἐπάγγελμά του μόνον στὸ Ριζοκάρπασο
- (δ) Ὁ Φιλίας Ζαννέτις ἐξορίστηκε ἀπὸ τὴν Κύπρο (ὅπως σημειώνεται: "deported").

Σχόλια:

α) Πανεπιστήμια

Ἐδιμβούργου	1
Πίζας	4
Παρισίων	4

Ἀθηνῶν	32 (55%)
Λονδίνου	6
Κων/πολεως	4
Συρίας	2
Οὐψάλας	1
Παμπελιά	1
᾽Οχάϊο	1
Βαλτιμόρης	1
Σαίντ Λούις	1

Γιὰ τοὺς officers de santé (υγειονομικούς):-

(Κύπρος 4, Κωνσταντινούπολις 2, Νεάπολη 1, Κάϊρο 1) καὶ τοὺς ὁποίους περιλαμβάνουμε στοὺς διάφορους ὑπολογισμούς).

β) Πόλη Ἐγκαταστάσεως (περιλαμβάνονται καὶ οἱ Officers de santé)

Λευκωσία	21
Λεμεσός	12
Λάρνακα	11
Ἀμμόχωστος	8
Πάφος	4
Κερύνεια	5
Μόρφου	3
Ριζοκάρπασο	1
Ἀκανθοῦ	1

γ) Ἐθνικότητα

Ἑλληνες	44
Μὴ Ἑλληνες	22

δ) Ἀναλογία σὲ πληθυσμό: (θεωρητικὰ γιατί εἶναι πρακτικὰ ἀδύνατο νὰ ὑπολογιστεῖ τοῦτο, γιατί δὲν ἀναφέρεται ἡμερομηνία θανάτου τῶν ἱατρῶν). Ἔτσι μὲ βάση τὶς ἀπογραφὲς πληθυσμοῦ τὸ 1881 καὶ 1891, ἀναλογοῦν πολλοὶ κάτοικοι γιὰ κάθε ἱατρό.

Σὲ ὅλη τὴν Κύπρον: 1 ἱατρός ἀνὰ 3171 κατοίκους (πληθυσμὸς 209,286)

Λευκωσία
Λεμεσός
Λάρνακα
Ἀμμόχωστος

Πάφος
Κερύνεια
Μόρφου
Ριζοκάρπασο
Ἄκανθοῦ

Δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ Ἕλληνοκυβερνητικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἰατροί.

Ἡ Λευκωσία, Λεμεσός, Λάρνακα, Ἀμμόχωστος, Πάφος, Κερύνεια ὑπολογίζονται ὡς ἐπαρχίες καὶ ὄχι ὡς πόλεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀναλογία πληθυσμοῦ γιὰ κάθε ἰατρό.

Σὲ μιὰ παλιὰ μου ἐργασία μὲ τίτλο Στατιστικὰ Ἰατρικῶν καὶ συγγενῶν Ἑπαγγελμάτων ἐν Κύπρῳ. *The Cyprus Medical Journal* IX, May 1957, σελ. 69) μὲ δάση τῆ *Cyprus Gazette* (no 4025 31 Ιαν. 1957) ἀναφέρω πὺς ἐνεγράφησαν 420 ἰατροὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους 348 δουλεύουν στὴν Κύπρῳ. Εἶναι Ἕλληνες οἱ 341 καὶ ἀπὸ αὐτοὺς 300, δηλ. περίπου 81% σπούδασαν στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας.

ΛΑΪΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Εἶναι πιά φανερό πὼς σήμερα ἡ γνωριμία μας μὲ τὰ κατὰ παράδοση ἤθη καὶ ἔθιμα μας, στὰ ὁποῖα περιλαμβάνεται καὶ ἡ νοσηλευτικὴ συμπεριφορά μας, ἔχει ἱστορικὴ σημασία καὶ διαγράφει τὸν τρόπο σκέψης μας καὶ τὶς συνήθειές μας κατὰ τὸ παρελθόν. Μὲ τοῦτο τὸ πνεῦμα ἀντιμετωπίζεται ἐδῶ τὸ θέμα μας «Τὸ παιδί καὶ ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ τῆς Κύπρου».

Α) Ὄνομασίες τῶν νόσων τῆς παιδικῆς ἡλικίας:

Ἰμυγδαλίτιδα = ὁ λαιμόπονος, ὁ σταφυλίτης, τὰ λαιμὰ

Ἰνεμοσευλογία = ἡ ἀνεμοβλογιά

Ἰαφθώδης στοματίτιδα = οἱ ἄφτες, οἱ ἄφτρες

Διφθερίτιδα = διφθερίτης

Ἰπιληψία = τὸ σεληνίασμαν

Ἰερυθρά = τὸ κοτσινάδιν

Εὐλογία = ἡ ἀμολόγητη, ἡ βλογιά

Ἰερυσιπέλας = τὸ περνάριν

Ἰεφελίδες = τὸ πυκνίδιν

Ἰικτερος = τὸ τζανίν

Ἰλαρά = τὸ ρουσοῦδιν

Κοκκύτης = τὸ κοκλούς, ὁ κουκύτης, ὁ πετεινόδηχας

Μυκητώδης στοματίτιδα = ὁ παμπακὰς

Ἰοστρακιά = ἡ σκαρατζιά, ἡ σκαρλατίνα

Παράτριμμα = τὸ σύγκαμαν

Παρωτίτιδα = ὁ माουλάς

Σπασμοί = ἔλαθεν

Β) Τὰ αἷτια τῶν νόσων τῶν παιδιῶν εἶναι τὰ ἴδια μὲ ἐκεῖνα ποὺ προκαλοῦν τὶς νόσους καὶ στοὺς ἐνήλικες:

α) Ζωῦφια

β) Καιρικὲς ἀλλαγές

γ) Ξένα σώματα

δ) Κληρονομικά

ε) Μάθκιασμα (θάσκανος ὀφθαλμός)

στ) Χαλασμένες τροφές καὶ δηλητήρια

ζ) Ἐκ τὸ Θεοῦ καὶ ἀπὸ ὑπερφυσικῶν ὄντων

Γ) Ἡ θεραπεία γίνεται μὲ βότανα, λητεῖες (ἐπωδές), εὐχές, παρακλήσεις στοὺς ἁγίους καὶ ἄλλα. Οἱ ἅγιοι εἶναι θεραπευτὲς ἀλλὰ καὶ προστάτες.

Ἐπίσης ἁγιοὶ γιὰ παιδικὰ νοσήματα εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

α) Ἁγία Βαρβάρα, προστάτις τῶν παιδιῶν κατὰ τῆς εὐλογιᾶς καὶ τῆς ὀφθαλμίας.

β) Ἁγιος Θεόδωρος, δωρίζει τὴ ζωὴ στὰ βρέφη.

γ) Ἁγιος Γεώργιος, ὁ Κοντός, βοηθᾷ τὰ παιδιά νὰ περπατήσουν.

δ) Ἁγιος Θεράπων, θεραπεύει τὸν ἐλώδη πυρετὸ (ἐλονοσία, μαλάρια).

ε) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος βοηθᾷ τὰ μικρὰ ποὺ ἀργοποροῦν νὰ μιλήσουν.

στ) Ἁγιος Μάμας βοηθᾷ νὰ μιλήσουν τὰ παιδιά καὶ τοὺς δίνει ὕπνο.

η) Παναγία, ἡ Χρυσοσπηλιώτισσα, προστατεύει τὰ βρέφη ἀπὸ νοσήματα

θ) Ἁγιος Στυλιανὸς προστατεύει τὰ παιδιά.

ι) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, θεραπεύει τὰ δερματικὰ νοσήματα.

κ) Ἁγία Μαρίνα, φέρνει ὕπνο στὰ παιδιά.

Δ) Ἡ πρόληψη τῶν νόσων τῆς παιδικῆς ἡλικίας:

α) «οἱ καλὲς τοῦ σπιτιοῦ» (οἱ καλικαντζάρους) πρέπει νὰ ἐκδιωχθοῦν γιατί προξενοῦν κακὸ στὰ βρέφη. Σ' αὐτὲς ὀφείλονται τὰ ἀδύνατα καὶ ἀναιμικὰ παιδιά γιατί τὰ βυζαίνουν.

β) Μόλις γεννηθεῖ τὸ μωρό, ἡ μαμμὴ τραβᾷ τὴ μύτη του νὰ γίνῃ ὠραία καὶ πιέζει τὴν κεφαλὴ γιὰ νὰ φύγῃ ἡ προκεφαλὴ. Ἐπίσης τὸ «γλωσσόκοδοι» πιέζοντας τὸ χαλινὸ τῆς γλώσσας. Τοῦ ἀλείφουν τὰ χεῖλη μὲ μέλι ἢ ζάχαρη γιὰ νὰ γίνῃ γλυκομίλητο.

γ) Ἀλατίζουν τὸ νεογέννητο δηλαδὴ ἀνακατεύουν ζάχαρη, κρασί καὶ ἄλατι, καὶ ἀλείφουν μὲ αὐτὸ τὸ μείγμα τὸ μωρό.

δ) Παίρνουν τὸ μωρὸ σὲ διάφορα προσκυνήματα ὅπου ἀφήνουν ροῦχα τῶν μωρῶν, σεντόνια κ.λπ. πρὸς ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ καὶ τῶν νεραϊδῶν. Βέβαια ὑπάρχουν στὸν παραδοσιακὸ λόγο τοῦ λαοῦ πολλὰ σχετικά μὲ τὸ μωρὸ, συχνὰ σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴ μητέρα, ἰδίως τὴ λεχώνα τὰ ὅποια ὅμως ἐνδιαφέρουν τοὺς εἰδικοὺς λαογράφους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κυριαζής, Ν.: Δημόδης Κυπριακή Ιατρική και Κυπριακά Χρονικά. Έτος Δ' 1926, αρ. 1.
- Σωτηριάδης, Α: Η Μαιευτική στην Κύπρο ανάμεσα στον λαό (6' έκδ.), Πάφος - Κύπρος 1990.
- Χρυσάνθης, Κ.: Δημόδης Ίατρική τής Κύπρου, Λευκωσία, 1988.
- Έλληνική Παιδιατρική Έταιρεία 30ο Πανελλήνιο Παιδιατρικό Συνέδριο, Λεμεσός 13-14 Ίουνίου 1992, Πρόγραμμα.

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΡΙΑ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟ

Ὁ καταρτισμὸς τῆς Κυπριακῆς Βιβλιογραφίας ἀποτελεῖ ἐπεῖγον ἔργο. Βέβαια, οἱ δυσκολίες εἶναι μεγάλες: Ἐπὶ τὴ μιὰ ἢ συγκέντρωση τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἀποζημιώσεις στοὺς βιβλιογράφους καὶ τὰ γενικὰ ἔξοδα. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα διορθώσεως λαθῶν ποὺ ὑπάρχουν στὶς διάφορες μέχρι σήμερα βιβλιογραφίες, ὀρθώνεται «ἀπειλητικὸ» καὶ πρέπει νὰ λυθεῖ.

Ἀσφαλῶς ἐπισημαίνονται οἱ συμβολές στὴν Κυπριακὴ βιβλιογραφία ἀτόμων ἢ ἐρευνητικῶν κέντρων, ἰδιωτικῶν ἢ δημοσίων. Ἀναφέρονται ἐδῶ οἱ Νεοκλῆς Κυριαζῆς, Κυριάκος Χατζηγιάννου, Βάσος Καραγιώργης, Ἀνδρέας Σοφοκλέους καὶ ἄλλοι, ἰδιαιτέρως ὁ Νίκος Παναγιώτου, ποὺ συστηματικὰ καὶ μὲ μέθοδο (προσαρμοσμένη στὰ κυπριακὰ δεδομένα), κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, κυκλοφορεῖ «Βιβλιογραφία» κάθε χρονιάς. Ἐπίσης ἐδῶ ἀναφέρονται οἱ βιβλιογράφες τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» καὶ τοῦ «Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν καὶ ἐπισημαίνεται ἢ χωρὶς οἰκονομικὴ ἀμοιβὴ προσφορὰ τῶν πρὸ πολλῶν βιβλιογράφων πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζονται εὐχαριστίες. Τὸ πάθος τῆς προσφορᾶς διαπνέει τὰ ἄτομα αὐτά, ποὺ δουλεύουν σὲ βάρος τοῦ ἐλεύθερου χρόνου τους, τὸν ὅποιο θὰ διέθεταν γιὰ ξεκούραση ἀπὸ τὸν ἐπαγγελματικὸ τους μόχθο.

Δὲν ἔχουμε ὑπόψη μας ἀξιόλογη βιβλιογραφία τῆς ἰατρικῆς μὲ ὑλικὸ ἀπὸ τὴν Κύπρο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τρισέλιδη μὲ τίτλο «Ἱατρικά» τῆς ἔκδοσης «Κυπριακὴ Βιβλιογραφία» τοῦ Νεοκλῆ Κυριαζῆ (ἐν Λάρνακι, 1935, σελ. 207-209). Ὁ ἐρευνητὴς Χαράλαμπος Ἀσσιώτης κατὰ τὶς ἀναζητήσεις του στὸ Παρίσι βρῆκε τὴν ἔκδοση C. Zeitschriftides Deutschen Palaestina - Vereine τοῦ Dr. C. Steuerhagel (Leipzig, 1904, σελ. 131-146) ποὺ φωτοτύπησε καὶ εὐγενῶς μᾶς παραχώρησε ἓνα ἀντίγραφο.

Σ' αὐτὸ τὸ περιοδικὸ περιλαμβάνεται βιβλιογραφία μελετημάτων καὶ σχολίων ἰατρικῆς φύσεως ἀπὸ τὸν κυπριακὸ χῶρο, δίπλα στὰ ὅμοια ἀπὸ τὴν Συρία καὶ Παλαιστίνην κυρίως. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς βιβλιογραφίας αὐτῆς εἶναι ὁ ἑξῆς: "Medizinische Bibliographie für Syrien, Palastina und Zypern von D. med. Aaron Sandler in Breslau".

Μεταφέρουμε ἐδῶ τὰ λήμματα τῆς ἐργασίας αὐτῆς, πὺ ἀναφέρονται στὴν Κύπρο. Πιθανὸν σὲ μερικὰ ἄλλα λήμματα γενικὰ γιὰ τὴ Μέση Ἀνατολή νὰ ἀναφέρεται καὶ ἡ Κύπρος. Τὰ κατωτέρω λήμματα δὲν περιλαμβάνονται στὴν «Κυπριακὴ Βιβλιογραφία» τοῦ Νεοκλῆ Κυριαζῆ.

Μπορεῖ ὅμως ἡ ἐργασία τοῦ Γ. Διαγκούση μὲ θέμα «Ὁ πυρετὸς τῆς Κύπρου», πὺ ἀναγράφεται στὴ βιβλιογραφία τοῦ Steuernagel νὰ εἶναι ἡ ἴδια μὲ κείνη τῆς «Κυπριακῆς Βιβλιογραφίας» τοῦ Ν. Κυριαζῆ πὺ ἔχει τίτλο «Κρίσεις περὶ τῆς Ἰσθμίου Ἰσθμίου» πραγματείας» τοῦ Ι.Γ. Καραγεωργιάδου», γιὰτὶ καὶ οἱ δύο ἔχουν χρονολογία 1893.

Leprosy in the british empire. Brit. med. journ. Nov. 13, 1897. (Lepra auf Zypern).

British medical journal (soweit ken Autor angegeben ist), Observations on diseases in Cyprus. 12 Oct. 1878.

- Cholera in Cyprus. Nov. 1881, S. 385.
- Cyprus, March 1881, S. 351.
- Physicians in Cyprus, July 1882, S. 141.
- The sanitary state of Cyprus. Oct. 1882, S. 854.
- An ophthalmic hospice and dispensary at Jerusalem. July 1882, S. 141.
- Sanitary report of Cyprus. March 1883, s. 489; June, S. 1137
- Health of Cyprus. May 1883, S. 845.
- Medical service of Cyprus. June 1883, S. 1101.
- Military health - station in Cyprus. 1883, S. 1134.
- The medical service in Egypt. 1883, S. 1203. (Auch auf Zypern bezuglich).
- Ophthalmia and blindness in Cyprus. July 1885, S. 112.
- Medical news. March 1890, S. 698. (Influenza auf Zypern).
- Leprosy in Cyprus. April 1890, S. 859. (ausführliches Referat über den Leprabericht Heidenstams).
- Leprosy and vaccination (Impfung) in Cyprus, March 1893, S. 595.
- Cyprus fever. April 1896, s. 852. (Referat über die Arbeit von Carageorgiades).
- Small-pox in Cyprus. Sept. 1897, s. 832. (Pockens. auch Lancet).
- Medical appointment in the colonies. Aug. 198, S. 568; Cullen, W.H. Cyprus renegade. Med. Press and circular, Nov. 16, 1880 (1881?). (Verbesserung der hygienischen Verhältnisse Cyperns seit 1875).

- Cyprus, Annual Reports. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. (Jahresberichte über die Krankheitsverhältnisse Cyperns). (Lepra, Rinderspest, Pockenimpfung etc.)
- Diagoussis, Le fièvre de Chypre. Bull de therap. 15. Nov. 1893.
- Heidenstamm, The cattle plague in Cyprus. Veterinarian 1880, S. 40, 170, 254, 523.
- Lancet (soweit kein Autor angegeben ist), The malarial fever of Cyprus. 9. Nov. 1878.
- The Cyprus invalids at Netley. 23. u. 30. Nov. 1878.
- Cyprus fever. 7. Dec. 1878.
- Cyprus. July 1880, S. 157 (Medizinalpflanzen).
- Health of Cyprus. Jan. 1882, S. 82.
- The Cyprus Society. July 1888, S. 94.
- Small-pox in Cyprus. Oct. 1897, S. 929. (Pocken in Larnaca).
- Vaccination in Cyprus. Nov. 1897, S. 1265.
- A winter in Cyprus. Aug. 1902, S. 449.
(Klima und sanitäre Verhältnisse).
- Maaw, Otto, Zypern von heute. Geographische Zeitschrift 1900, S. 685.
(Krankheiten auf Zypern).
- Ohnefalsch-Richter, Zypern unter englischer Verwaltung, Nation, Berlin, August 1891, s. 694. (Die sanitären Verhältnisse Zyperns einst und jetzt).
- Robertson, Report on leprosy XI, 51-56 in Edinb, med. and surg. Journ. 1853; April, July. (Syrien und Cypern).
- Williamson, The Cyprus Sphalangi and its connexion with anthrax. The Brit, med. assoc., Bericht in Lancet 1900, Aug., S. 618 (Melxbrand in Cypern).
- British medical association, Bericht in Lancet 1901, Aug., s. 479. (Sypernfieber)
- Statistics of the blood examination in cases of malaria in Cyprus during a period of twelve months. British medical journal 1902, S. 961.
- Wood, Notes on the fever which attacked the army of occupation in Cyprus, 1878 to 1879. Edinburg medic, Journ. June.
- Wright, Note on the results obtained by the antityphoid inoculations in Egypt and Cyprus during the year 1900. Lancet, 1901, May, S. 1272.

Λίγα καθαρώς πληροφοριακά σχόλια, ἐπιβάλλονται γιὰ τρεῖς γιὰ-

τρούς, πού αναφέρονται σὲ αὐτὴ τὴ βιβλιογραφία τοῦ Aaron Sandler, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν στὸν Κυπριακὸ χῶρο. Οἱ ἐν λόγω γιατροὶ εἶναι:

1. Γεώργιος Η. Διαγκούσης (1854-1907). Γεννήθηκε στὴν Κάσο. Σπούδασε ἰατρικὴ στὴν Ἀθήνα. Στις 28 Ἰουλίου 1880 ἐγγράφεται στὸ “Medical Register” καὶ ἀσκεῖ τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα στὴ Λεμεσό. Ἐγραψε καὶ ποιήματα στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ἐξέδωσε τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Ποιήματα» (Ἀλεξάνδρεια, 1908, ἴδε Ν. Κυριαζῆς σελ. 188) μὲ πρόλογο τοῦ Εὐγένιου Ζήνωνος καὶ εἶχε τὴν παρωνυμία Κασιώτης (ἴδε Κ.Α. Πηλαδάκης σελ. 310).

2. Γεώργιος Ι. Καραγεωργιάδης (1842-1928). Γεννήθηκε στὴ Λευκωσία. Σπούδασε ἰατρικὴ στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Παρίσι. Στις 21 Ἰουλίου 1880 ἐγγράφεται στὸ “Medical Register”, ἀλλὰ ἀσκεῖ τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα στὴ Λεμεσό, τὸ 1869 (Σημείωση: οἱ ἐγγράφες στὸ “Medical Register” ἄρχισαν τὸ 1880). Χρημάτισε δήμαρχος Λεμεσοῦ, ἰδρυτὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Τεκτονικοῦ, Κύπρου. Δημοσίευσε ἰατρικὲς ἐργασίες καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα. Γιὰ τὰ λογοτεχνικὰ διβλία του (ποίησι, δρᾶμα, μεταφράσεις) ἴδε Ἀρ. Κουδούναρη, σελ. 56.

3. Charles Fr. Heldenstamm (1839-1909). Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα. Δανικῆς Καταγωγῆς. Σπούδασε ἰατρικὴ στὸ Παρίσι. Στις 3 Ἰουλίου 1880 ἐγγράφεται στὸ “Medical Register” ἀλλὰ ἀσκεῖ στὴν Κύπρο τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα ἀπὸ τὸ 1876.

Διετέλεσε δήμαρχος, ἀρχίατρος, μέλος τοῦ νομοθετικοῦ Συμβουλίου. (Γιὰ διακρίσεις τοῦ ἴδε Ἀρ. Κουδούναρη, σελ. 181). Γνωστὴ εἶναι ἡ φράσις ἢ «μαῖμόνα τοῦ Χαῖντεστα».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κουδούναρης Ἀρ. *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 1989.
- Κυριαζῆς Ν. *Κυπριακὴ Βιβλιογραφία*, ἐν Λάρνακι, 1935.
- Κυριαζῆς Κ. *Ἱατροὶ τινες καὶ ἡ ἐξάσκησις τῆς Ἱατρικῆς ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν ΙΖ'-ΙΘ' αἰῶνα*, «Κυπριακὰ Χρονικά», ἔτος ΙΑ', Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1935.
- Περνάρης Α. Κινύρα. *Διαλέξεις περὶ τῆς Κυπριακῆς Ποιήσεως*, Πάφος 1938.
- Πηλαδάκης Α.Κ. *Ἡ Λεμεσὸς σ' ἄλλους καιροὺς*, Λεμεσὸς 1977.
- Sandler A. “Medizinische Bibliographie fur Syrien, Palestina and Cypren” *Zeitschrift Deutschen Palestina - Vereins*, Leipzig 1904.
- Χρυσάνθης Κ. *Τὰ γράμματα εἰς τὴν Κύπρο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερον*, «Κυπριακὰ Γράμματα», ἔτος ΚΑ', ἀρ. 247-252, Ἰαν.-Ἰούνιος 1956.
- Louis Tourist Guide to Cyprus, Nicosia-Cyprus 1954.

«ΤΟ 'ΠΕΡΙ ΕΦΟΔΙΩΝ' ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΑΧΜΕΤ ΑΒΡΑΜΙΟΥ ΧΑΛΕΤ
ΚΑΙ Ο ΥΠ. ΑΡΙΘΜΟΝ 51 ΚΩΔΙΞ ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Πρώτος περιέγραψε τὸν κώδικα αὐτὸν ὁ κ. Π. Κυρμίτσης εἰς τὸν «Β' κατάλογον τῶν χειρογράφων (κωδίκων) τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου» (Δελτ. Κυπρ. Σπουδ. τόμ. Γ', σελ. 116 154), χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς «ιατροσοφικόν» τοῦ XVII αἰῶνος. Ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καταφαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι ἰατρικὸν σύγγραμμα, ἔστω καὶ μετρίας ἐπιστημονικῆς ἀξίας, ἀνήκον εἰς τὴν ἀραβικὴν Ἰατρικὴν τοῦ σταδίου τῆς καταπτώσεως. Ὁ ὑπ ἀρ. 51 κώδιξ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου εἶναι μετάφραση τοῦ XVII αἰῶνος εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ποιηθεῖσα ὑπὸ Ἑλληνοσ τῆς Παλαιστίνης ἢ Συρίας. Οὐδεμίαν πληροφορίαν περὶ τοῦ μεταφραστοῦ ἔχομεν.

Τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι: «περὶ ἐφοδίων». Τὸν τίτλον τοῦ ἔργου τὸν ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα καὶ τὴν σύντομον εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου καὶ εἰς τὰς ἐπικεφαλίδας τοῦ τετάρτου, ἔκτου καὶ ἑβδόμου βιβλίου. Συγγραφεὺς ἀναφέρεται ὁ Ἀχμεδ ἢ Ἀχμαδ υἱὸς τοῦ Ἀβρααμίου καὶ ἐγγονὸς τοῦ Χάλετ. Τὰς πληροφορίας αὐτὰς τὰς ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν σύντομον εἰσαγωγὴν τοῦ τρίτου βιβλίου (φ. 546), εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα τοῦ ἔκτου βιβλίου (φ. 119α) καὶ εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα τοῦ ἑβδόμου (φ. 131α) Διδάσκαλοι τοῦ Ἀραβος αὐτοῦ ἱατροῦ φαίνεται κυρίως νὰ ἦσαν δύο: ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (ἐκπρόσωπος τῆς ἀραβικῆς ἰατρικῆς κατὰ τὸ στάδιον τῶν μεταφράσεων) καὶ ὁ Ἰσαὰκ Ἰμβράχ (Ἰσαὰκ ὁ Ἰουδαῖος ἢ ὁ Ἰσαὰκ τοῦ Ἰωαννιτίου ἢ ἄλλος τις;). Ἐν τούτοις ὡς ἀνήκων οὗτος εἰς ἰατρικὴν οἰκογένειαν (ἀναγράφει ὡς ἱατρὸν τὸν πατέρα καὶ τὸν θεῖον του) θὰ ὑπέστη καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Πλὴν τούτων ἀναφέρει ἐν τῷ ἔργῳ του καὶ τινὰς ἄλλους ἱατροὺς ὡς τὸν Ἰπποκράτην, τὸν Ροῦφον, τὸν Διοσκουρίδην, τὸν Ἀλέξανδρον (πιθανὸν τὸν Αἰγινήτην), τὸν Ραζῆ, καὶ ἄλλους ἀγνώστους ὡς τὸν Λογάδιον, Καλλίνικον, Θεοδώρητον.

Περιγραφή τοῦ κώδικος: Πιστὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος πρῶτος ἔδωκεν ὁ κ. Π. Κυρμίτσης. Ὁ κώδιξ οὗτος εἶναι ἀκέφαλος καὶ ἀποτελεῖται ἐξ 152 φύλλων. Ἐκ τούτων τὰ 42 πρῶτα (ἀρίθμησις Π. Κυρμίτση) εἶναι ἐφθαρμένα. Ἀπὸ τὸ φύλλον 142α ἕως τὸ 152β εἶναι ἄγραφος. Εἰς τὸ φύλλον

139 υπάρχουν 49 άφορισμοί, οι όποιοι ούδεμίαν σχέσιν έχουν με τὸ ὅλον ἔργον, ἀλλὰ ἀπλῶς εἶναι ἐρρανίσματα ἀπὸ Ἑλληνας ἱατρούς, καταγραφέντα ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ ἢ τοῦ ἀντιγραφέως. Εἰς τὰ φύλλα 140 καὶ 141 υπάρχουν συμπληρωματικαὶ συνταγαὶ μετὰ διάφορον γραφικὸν χαρακτήρα.

Ὁ κῶδιξ φέρει ἐπιτίτλα, τίτλους βιβλίων, κεφάλαια καὶ ὁδηγίας γραμμένα μετὰ ἐρυθρὰν μελάνη. Γενικῶς ἡ κατάστασις τοῦ κώδικος εἶναι ἀθλία.

Περιγραφή περιχομένου: Τὸ «περὶ ἐφοδίων» διαιρεῖται εἰς ἑπτὰ βιβλία, ἕκαστον τῶν ὁποίων ὑποδιαιρεῖται εἰς κεφάλαια. Ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου ἔλλειπουν 20 φύλλα. Ὑποδιαιρεῖται εἰς 26 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τῆς κεφαλῆς (ἐξωτερικῶς) καὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Τὸ δεύτερον βιβλίον ὑποδιαιρεῖται εἰς 24 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τῶν αἰσθητηρίων καὶ τοῦ στόματος. Τὸ τρίτον βιβλίον ὑποδιαιρεῖται εἰς 15 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος. Τὸ τέταρτον βιβλίον ὑποδιαιρεῖται εἰς 20 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τοῦ πεπτικοῦ συστήματος. Τὸ πέμπτον βιβλίον ὑποδιαιρεῖται εἰς 20 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τοῦ ἥπατος, σπληνός καὶ οὐροποιητικοῦ συστήματος. Τέσσερα κεφάλαιά του, τὸ στ', ζ', η' καὶ θ', ἀναφέρονται εἰς τὴν παρασκευὴν φαρμακευτικῶν συσκευασιῶν. Τὸ ἕκτον βιβλίον ὑποδιαιρεῖται εἰς 19 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τοῦ γεννητικοῦ συστήματος, τοῦ ἀρθρικοῦ καὶ εἰς τινὰ λοιμώδη νοσήματα. Τὸ ἕβδομον βιβλίον ὑποδιαιρεῖται εἰς 14 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται εἰς παθήσεις τοῦ δέρματος.

Κριτικὴ τοῦ περιχομένου: Αἱ ἀνατομικαὶ γνώσεις τοῦ Ἄχμεδ εἶναι ἔλλειπεις. Ἐν τούτοις πλεῖστα ἀνατομικὰ μόρια ἀναγράφει: τοὺς σπονδύλους τῆς ράχews, τὸν στόμαχον, τὸ στόμα τοῦ στομάχου, τοὺς πνεύμονας, τὰ καλάμια τῶν πνευμόνων (οἱ δύο μεγάλοι βρόγχοι), τὸν σταφυλοειδὴν καὶ κολλητικὸν χιτῶνα τοῦ ὀφθαλμοῦ, τὸν ἐγκέφαλον μετὰ τῶν κοιλιῶν, τὸ κινητικὸν νεῦρον τῆς γλώσσης καὶ ἄλλα. Ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως ὁ Ἄχμεδ διακρίνει τὰς δυνάμεις τοῦ ὀργανισμοῦ εἰς ἐπιθυμητικὴν, αἰσθητικὴν, κινητικὴν, χωνευτικὴν, γενεαλογικὴν (γεννητικὴν) καὶ διαιωνιστικὴν. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι κέντρον τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ κίνησις καὶ ἡ αἴσθησις. Οἱ πνεύμονες χρησιμεύουν πρὸς δροσισμὸν τῆς καρδίας διὰ τῆς ἀναπνοῆς. Γενικῶς τὰ ὄργανα τοῦ ὀργανισμοῦ ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως τὰ διακρίνει εἰς τρεῖς τάξεις: α) ὄργανα πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς (ἐγκέφαλος, καρδιά, ἥπαρ), δεύτερον ὄργανα πρὸς διακυβέρνησιν τοῦ σώματος (ὀφθαλμοί, ὄργανα ἀκοῆς, χεῖρες, πόδας) καὶ γ) ὄργανα ἀναπαραγωγῆς καὶ διαιωνίσεως (καυλός, ὄρχεις, μήτρα, ὑστέρα). Ἡ πρόκλησις τῶν νόσων δὲν προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν καὶ περίσσειαν

ένος ἢ περισσοτέρων χυμῶν τοῦ σώματος (αἷμα, φλέγμα, μέλαινα καὶ ξανθὴ χολή), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ιδιότητας τῶν χυμῶν αὐτῶν (τῆς θερμότητος, ψυχρότητος, ξηρότητος, παχύτητος καὶ ἀλμυρότητος). Αἱ δαιμονικαὶ προελεύσεις τῶν νόσων καὶ αἱ ἄλλαι δεισιδαίμονες αἰτιολογήσεις ἐλλείπουν τελείως ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ἀχμεδ.

Ἡ περιγραφή καὶ συμπτωματολογία τῶν νόσων εἶναι πλούσια, ἂν καὶ πολλάκις σφαλερά. Ἡ θεραπευτικὴ αὐτοῦ, πλουσιωτάτη εἰς ἀγωγὰς καὶ φάρμακα (συνεχῶς αἰτιολογικῶν τῆς νόσου ἀπόψεων αὐτοῦ). Ἡ φλεβοτομία συμφώνως τῶν ὑποδείξεων τοῦ Ραζή, χρησιμοποιεῖται ὑπ' αὐτοῦ πολὺ.

Ἀπειρία φαρμάκων, ἐπιστημονικῶς ἀναφερομένων καὶ διηρημένων ἀναλόγως τῆς φαρμακευτικῆς τῶν ἐνεργείας, χρησιμοποιοῦνται. Κυρίως τὰ φάρμακα διακρίνονται εἰς κενωτικὰ, ἐμετικά, πταρμικά, διαλυτικὰ, πεπτικά, χαλαστικά, στυφά, ἀντίδοτα κλπ. Δίδονται δὲ ὑπὸ πλεῖστας μορφάς, ὡς ξηρία, σπάσματα, κόκκοι, ἀποδρεγμα, χρίσματα, τροχίσκοι, ξηροροφήματα κλπ.

[Ἀνακοίνωσις γενομένη τὴν 8ην Ἀπριλίου 1944*]

* Σημ. Επιμ.: Δυστυχῶς ἐλλείπουν περισσότερες πληροφορίες.

ΕΥΘΥΝΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ ΙΑΤΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΑΣΙΖΕΣ

Ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων, παρ' ὅλο πὸν συνήθως οἱ ἰατροὶ ἀνήκαν στὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀρκετὲς νομοθεσίαι κανόνιζαν τὴν ἀμοιβὴν αὐτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως τὴν εὐθύνην αὐτῶν, μαζὶ μὲ τὶς ἀνάλογες ποινές. Ὁ κώδικας π.χ. τοῦ Χαμουραβί, τὸ ἀρχαιότερον κείμενον νόμων, πὸν βρέθηκε ἀπὸ τὸν De Morgan καὶ μεταφράσθηκε ἀπὸ τὸν Scheil (Κούζης, 1929) ἀναγράφει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀντιμισθίαν τῶν ἰατρῶν καὶ ποινὴν στὴν περίπτωσιν ἀποτυχίας. Ἔτσι, ἂν ὁ χειρουργὸς γίνῃ πρόξενος θανάτου ἀπὸ κακῆς χρήσεως τοῦ χάλκινου χειρουργικοῦ μαχαιριδίου ἢ πρόξενος ἀπωλείας τῆς ὀράσεως καταδικάζεται στὴν ἀποκοπὴν τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ἐάν αὐτὸ συνέβαινε σὲ δοῦλον ὁ ἰατρὸς ἦταν ὑπόχρεος νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν δοῦλον κ.λ.π. Βαρειὰ ἐπίσης ἦταν ἡ ποινὴ στοὺς Αἰγυπτίους ἂν ὁ ἰατρὸς θεραπεύοντας χωρὶς νὰ ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα τοὺς θεραπευτικοὺς νόμους τῶν ἱερῶν βιβλίων, γινόταν πρόξενος θανάτου. Στὴν περίπτωσιν αὕτη ὁ ἰατρὸς καταδικαζόταν σὲ θάνατον (Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, I. 82). Ἐπίσης καὶ στοὺς Ἰνδοὺς ἡ κακὴ ἀσκήσις τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος καταδικαζόταν, συνήθως, μὲ χρηματικὸ πρόστιμον (Πουρναρόπουλος, 1928).

Ὅσο καὶ ἂν μερικὲς καταδίκαι στὰ ἀρχαία χρόνια φαίνονται ὑπερβολικὲς καὶ θάρσβαρες, δὲν ἦταν λιγότερον ὑπερβολικὲς καὶ ἀδικαιολόγηται οἱ παρόμοιαι τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Τέτοιαι ποινὴν ἰατρῶν βαρύτεραι βρισκόμεναι καὶ στίς «Ἀσίξαι», τὸ κυπριακὸ μεσαιωνικὸ δίκαιον. Φαίνεται μάλιστα πὸς τὸ δίκαιον αὐτὸ δὲν ἴσχυε μόνον στὴν Κύπρον καὶ δίπλα στὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ ὅπως ἀναφέρει ὁ Σάθαι (1877) ἴσχυε καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Φραγκοκρατίας. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ δίκαιον αὐτὸ δὲν ἔχει προσεχθεῖ ὅπως θὰ ἔπρεπε, τόσο ἀπὸ τοὺς νομομαθεῖς ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἱατρικῆς. Στὴν μελέτη π.χ. τοῦ Τούση (1945, παρμένο ἀπὸ τὸν Πουρναρόπουλον, 1945), πὸν ἐξετάζει τὴν εὐθύνην τῶν ἰατρῶν δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ σχετικὸν γιὰ τὶς διατάξεις τοῦ μεσαιωνικοῦ αὐτοῦ δικαίου. Ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς νεοέλληνας ἱστορικοὺς τῆς ἱατρικῆς πὸν ἀναφέρεται στίς Ἀσίξαι μὲ ἰδιαιτέρην ἐχτίμησιν καὶ δίνει πολὺ συνοπτικὰ μερικὰ πράγματα εἶναι ὁ Ὑψηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς Γ. Πουρναρόπουλος (1945). Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ἀνωτέρω μελετητῆς ἀπλῶς

ἐκφράζει σκέψεις πάνω στὰ σχετικά χωρία τῶν Ἀσιζῶν καὶ ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι θὰ καταπιαστεῖ μὲ τὴν λεπτομερέστερη ἐξέτασή τους στὸ μέλλον.

Οἱ σχετικὲς διατάξεις τῶν Ἀσιζῶν τῆς Κύπρου συμπεριλαμβάνονται σὲ τρία ἄρθρα ἀπὸ τοῦ σκε' ὡς τὸ σκλ' (συμπεριλαμβανόμενο) γιὰ τὸν κώδικα Α' (ἔκδ. Σάθα) καὶ ἀπὸ τὸ σκγ' ὡς τὸ σκε' (συμπεριλαμβανόμενο) γιὰ τὸν κώδικα Β'. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὸ μεσαῖο ἀναφέρεται στὴν κτηνιατρική, γι' αὐτὸ παραλείπεται ἀπὸ τὴν ἐργασία μας αὐτή. Οἱ σχετικοὶ τίτλοι τῶν ἄρθρων αὐτῶν εἶναι οἱ ἑξῆς:

ΚΩΔΙΚΑΣ Α'

- σκε. Περὶ ὄλων τῶν ἀγκαλεμάτων τῶν ἱατρῶν.
- σκοστ. Περὶ τῶν Ἱατρῶν τῶν κτηνῶν, ἢ διὰ τὴν κακὴν τους ἱατροειάν ἢ διὰ τὴν νὰ τὸ καλλικώσουν κακὰ, ψοφᾶ.
- σκζ. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν βοτάνων τῶν ἱατρῶν, τὰ διδοῦν κάτινος ἀσθενῆ, κανέναν δροσάτον, ἢ κανέναν βοτάνιν, ἢ στομαχικόν, ἀπαὶ τὸ ποῖον ἀπέθανεν.

ΚΩΔΙΚΑΣ Β'

- σκγ. Περὶ ἐκείνου ὁποῦ ἐλάβωμεν τὸν δοῦλον του, καὶ θεωρῶντα ὁ ἱατρός, ἐσύμπαψεν νὰ τὸν ἰάνη καὶ εἶχεν τὸν κόψει κακὰ καὶ ἐτελεύτησεν, πῶς ὁ γιατρός νὰ τὸν καλλιωτερίση.
- σκδ. Περὶ ἐκείνου τοῦ καθαλλάρη, οὗ τοῦ βουργέση ὁποῦ στέλλει τὸ κτηνόν του νὰ τὸ μαρετζασιάσουν, νὰ τὸ ἱατρέψουν, καὶ λαβόνει του, οὗ ψοφᾶ, πῶς ὁ καλλικὰς νὰ τὸ πλερώση.
- σκε. Περὶ ἐκείνου τοῦ ἱατροῦ ὁποῦ ἔρχεται νὰ γιατρέψη τὸν σκλάβον τινός, καὶ διὰ κακὰ δότανα πεθαίνει, πῶς χρῆ νὰ τὸν πλερώση.

Ἀναλύοντας τὰ περιεχόμενα τοῦ πρώτου καὶ τρίτου ἄρθρου καὶ τῶν δύο κωδικῶν βλέπομε πῶς στὸ πρῶτο περιλαμβάνονται οἱ ποινὲς γιὰ ἀποτυχία τοῦ ἱατροῦ σὲ περιπτώσεις ἐξωτερικῶν παθήσεων π.χ. πληγῆς σὲ φανερὸ μέρος, ἀποστήματος, ἐπιπεπλεγμένου κατάγματος, κατάγματος χειριοῦ ἢ ποδιοῦ. Στὸ τρίτο ἄρθρο περιλαμβάνονται οἱ ποινὲς γιὰ ἀποτυχία τοῦ ἱατροῦ, α) σὲ περίπτωσι ἐσωτερικῶν παθήσεων, π.χ. κοιλιακῆς νόσου, πυρετοῦ, κρουολογήματος, ὑδρωπικίας, β) σὲ περίπτωσι παθήσεως τοῦ πρῶκτοῦ καὶ γ) σὲ περιπτώσεις δερματικῶν παθήσεων. Ἐπιπροσθέτως στὸ ἄρθρο αὐτὸ περιλαμβάνονται ἡ διαδικασία γιὰ τὶς περιπτώσεις αὐτές, ὁ

τρόπος άσκήσεως του ίατρικού έπαγγέλματος και ό τρόπος άπόκτησης άδειάς προς άσκησι η του έπαγγέλματος από ξένο ίατρό.

Οί ποινές που έπιβάλλονται κατά του ίατρού διαφέρουν στην περίπτωση που πεθαίνει έλεύθερο ή χριστιανό πρόσωπο (έννοείται ό έλεύθερος άνθρωπος) και στην περίπτωση που πεθαίνει σκλάβος. Στην πρώτη περίπτωση ή ποινή είναι βαρύτερη και κυμαίνεται μεταξύ άπλης κακώσεως μέχρι θανάτου με διαπόμπευση και κατάσχεση της περιουσίας. Στη δεύτερη περίπτωση ή ποινή περιορίζεται στην άντικατάσταση του σκλάβου, στη χρηματική άποζημίωση, στη μη πληρωμή ίατρών και στην εκδίωξη του ίατρού από τη χώρα.

Για να άσκήσει ένας τó έπάγγελμα του ίατρού πρέπει να έχει προς τουτο άδεια της αύλης. Σε άντίθετη περίπτωση σύμφωνα με τó δίκαιο ό ίατρός αυτός άποπέμπεται από την χώρα. Σε περίπτωση ξένου ίατρού, Σαρακηνού ή μή, δίδεται γραπτή άδεια άσκήσεως αν αυτός βρεθεί από τόν έπίσκοπο και τούς παρευρισκομένους καλύτερους ίατρούς του τόπου ως κάτοχος της ίατρικής τέχνης. Άλλοιότικα αυτός άποπέμπεται από τη χώρα, χωρίς να επέμβει, ίατρικά, σε καμμιά περίπτωση.

Για να καταδικαστεί ό ίατρός δέν άρκεί ή μαρτυρία του άρρώστου ή οί διάφορες άνεύθυνες διαδόσεις. Πρέπει να παρουσιαστούν μάρτυρες που θά όρκιστούν πάνω στα άγια. Στην περίπτωση αυτή αν ό ίατρός άποδείξει ότι ό άσθενής δέν άκολούθησε πιστά τις όδηγίες που του έδωσε, άθώνεται. Όμοίως άθώνεται αν έμποδίστηκε από κάποια ανώτερη βία στην κανονική συνέχιση της θεραπευτικής του παρακολουθήσεως. Ός ανώτερες βίες αναφέρονται σύλληψη του ίατρού από Σαρακηνούς, άπότομη άσθένεια του ή ό,τι άλλο που μπορεί να άποδειχτεί ως ανώτερη βία.

Παρατίθενται σε συντομία περιπτώσεις καταδίκης του ίατρού και τις άνάλογες ποινές, έχοντας ύπόψη τó κείμενο του Σάθα:

- 1) Πληγή σε φανερό μέρος. "Αν προκληθεί θάνατος είτε από άμέλεια είτε από κακή επέμβαση, ό ίατρός καταδικάζεται σε χρηματική άποζημίωση. Η αύλη έπιπροσθέτως έχει τó δικαίωμα να διώξει τόν ίατρό από τη χώρα.
- 2) Πληγή σε θερμό μέρος. "Αν προκληθεί ό θάνατος γιατί ό γιατρός αντι θερμών έπιθεμάτων χρησιμοποίησε συνεχώς ψυχρά, καταδικάζεται τότε σε χρηματική άποζημίωση.
- 3) Άπόστημα: "Αν προκληθεί ό θάνατος, γιατί αντι μαλαχικών έπιθεμάτων προς διάνοιξη του άποστήματος και παροχέτευση προς τά έξω

τοῦ περιεχομένου, ὁ ἰατρὸς χρησιμοποιοῦσε θερμὰ καὶ ξηρὰ καταδικάζεται σὲ χρηματικὴ ἀποζημίωση.

- 4) Πληγὴ στὴν κεφαλὴ μὲ κατάγμα κρανιακοῦ ὀστοῦ: "Ἄν προκληθεῖ ὁ θάνατος ἀπὸ ἄγνοια τοῦ ἰατροῦ νὰ διανοίξει καὶ καθαρίσει ὥστε οἱ παρασχίδες τοῦ ὀστοῦ νὰ μὴ ἀγγίσουν τὸν ἐγκέφαλο, καταδικάζεται σὲ χρηματικὴ ἀποζημίωση.
- 5) Πληγὴ στὴν κεφαλὴ ἢ σὲ μαλακὰ μέρη τῶν ἄκρων ἢ ἄλλου: "Ἄν ἀπὸ ἀμέλεια τοῦ ἰατροῦ νὰ ἀλλάξει ταχτικά τὴν πληγὴ ἢ ἂν αὐτὸς ἐφάρμωσε τόσα πολλὰ θερμὰ ἐπιθέματα ὥστε νὰ σαπεῖ τὸ μέρος καὶ ὁ ἄρρωστος νὰ πεθάνει ἀπὸ αὐτό, ὁ ἰατρὸς καταδικάζεται σὲ χρηματικὴ ἀποζημίωση.
- 6) Οἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις σὲ ἐλεύθερο: "Ὅλες οἱ ἀνωτέρω καταδίκες ἀφοροῦν περίπτωσι σκλάβου. "Ἄν ὅμως ὁ θάνατος συμβεῖ σὲ ἐλεύθερο ὁ ἰατρὸς καταδικάζεται σὲ θάνατο (ἀπαγχονισμό), ἢ περιουσία του κατάσχεται ἀπὸ τὸν ἄρχοντα καὶ ἂν πῆρε προκαταβολικῶς χρήματα ἀπὸ τὸν ἄρρωστο ἐπιστρέφονται αὐτὰ στοὺς συγγενεῖς του.
- 7) Κάταγμα χεριοῦ ἢ ποδιοῦ: "Ἄν παραμείνει κάποια ἀνικανότητα στὴν χρῆση τοῦ μέλους ἐξαιτίας κακῆς θεραπείας, ὁ ἰατρὸς ὑποχρεώνεται νὰ πάρει τὸν σκλάβο καὶ νὰ πληρώσει τὴν ἀξία του, ἢ ἂν δὲ μπορεῖ νὰ κάμει αὐτό, ὑποχρεώνεται νὰ πληρώσει ἀποζημίωση γιὰ τὸν βαθμὸ τῆς ἀνικανότητος.
- 8) Κάταγμα χεριοῦ ἢ ποδιοῦ σὲ ἐλεύθερο: "Ὁ ἰατρὸς καταδικάζεται ἂν ἐπροκάλεσε ἀνικανότητα στὴν ἀποκοπὴ τοῦ δεξιοῦ του γρόνθου καὶ ἂν πῆρε χρήματα γιὰ τὴν θεραπεία στὴν ἐπιστροφή τους.
- 9) Κοιλιακὰ (διαρροϊκὸ σύνδρομο): "Ἄν ὁ ἰατρὸς ἀντὶ νὰ δώσει στὸν ἄρρωστο ψυχρὰ καὶ στυπτικά, χορηγήσει κινητικά καὶ θερμὰ ἔτσι πού ὁ ἄρρωστος, νὰ πεθάνει, τότε καταδικάζεται ἢ στὴν ἀντικατάστασι τοῦ σκλάβου ἢ σὲ χρηματικὴ ἀποζημίωση.
- 10) Πυρετικὰ νοσήματα: "Ἄν ὁ ἰατρὸς φλεβοτομήσει τὸν ἄρρωστο σὲ ἀκατάλληλη ὥρα καὶ ἀπὸ αὐτὸ βγῆκε ἀρκετὸ αἷμα ἔτσι πού ἡ νόσος νὰ ἐπεκταθεῖ στὴν κεφαλὴ καὶ μὲ ἓνα φτάρνισμα νὰ πεθάνει ὁ ἄρρωστος, ὁ ἰατρὸς τότε καταδικάζεται σὲ χρηματικὴ ἀποζημίωση.
- 11) Νόσοι πού συνοδεύονται μὲ ρίγος. "Ἄν ὁ ἰατρὸς φλεβοτομήσει κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ ρίγους καὶ ἀπὸ τὴν ἐνέργεια του αὐτὴ προκληθεῖ βήχας

ξερός ή απώλεια τής όμιλίας ή στέγνωμα τοῦ στήθους, με αποτέλεσμα τὸ θάνατο τοῦ ἀρρώστου, ὁ ἰατρός καταδικάζεται ή στήν ἀντικατάσταση τοῦ σκλάβου ή σὲ χρηματική ἀποζημίωση.

- 12) Ὑδρωπικία: "Αν ὁ ἰατρός διανοίξει ἄστοχα τὴν κοιλία τοῦ ἀρρώστου ἔτσι πὸν νὰ βγεῖ πάρα πολὺ νερό, εἴτε κατὰ τὴν πρώτη εἴτε κατὰ τὴ δεύτερη ἐπέμβαση, καὶ ἀπὸ αὐτὸ πεθάνει ὁ ἀρρώστος, ὁ ἰατρός καταδικάζεται στήν ἀντικατάσταση τοῦ σκλάβου ή σὲ χρηματική ἀποζημίωση.
- 13) Ἐλονοσία: "Αν ὁ ἰατρός δώσει καθαρτικὸ βοτάνι στὸν ἀρρώστο κατὰ τὴν πρώτη νύχτα ή κατὰ τὰ μεσάνυχτα, καὶ ὁ ἀρρώστος πεθάνει ἀμέσως μόλις τὸ πῆρε ή ὡς τὴν αὐγή ἀπὸ διάρροια, τότε ὁ ἰατρός καταδικάζεται σὲ χρηματική ἀποζημίωση.
- 14) Παθήσεις τοῦ πρωκτοῦ: "Αν ὁ ἰατρός χορηγήσει σκόνη ή χόρτο δυνατὸ πρὸς πόση καὶ ὁ ἀρρώστος πεθάνει, τότε ὁ ἰατρός καταδικάζεται σὲ ἀντικατάσταση τοῦ σκλάβου. "Αν ὁ ἰατρός χρησιμοποίησε πυραχτωμένο σίδηρο ἀλλὰ ἀπὸ κακὴ χρησιμοποίηση ἐπροξένησε τέτοια βλάβη πὸν νὰ κλείσει τὸ ἔντερο, καταδικάζεται σὲ χρηματική ἀποζημίωση.
- 15) Δερματικὰ νοσήματα: "Αν κατόπιν συμφωνίας ὁ ἰατρός, θεραπεύοντας ἕναν σκλάβο, δικαιούται νὰ πάρει τὸ μισὸ τῆς ἀξίας του ἂν τύχει ὁμως ἐξαιτίας κακῆς θεραπείας νὰ πεθάνει ὁ σκλάβος, ὁ ἰατρός τότε χάνει τὰ ἴατρα χωρὶς ἄλλη καταδίκη.
- 16) Οἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις σὲ ἐλεύθερο: "Αν τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 9 καὶ ἐξῆς συμβοῦν σὲ ἐλεύθερο ή ἐλεύθερη τότε ὁ ἰατρός καταδικάζεται σὲ θάνατο (ἀπαγχονισμὸ) ἀφοῦ προηγουμένως διαπομπευθεῖ πρὸς παραδειγματισμὸ τῶν ἄλλων ἰατρῶν.

Ἀσφαλῶς ή βάση πάνω στήν ὁποία στηρίζεται τὸ δίκαιο τῶν Ἀσιζῶν γιὰ νὰ καταδικάσει τὸν ἰατρό, ἐχτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση τῶν καταγμάτων, οὔτε κἂν μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά οἱ καταδίκες σὲ περίπτωση σκλάβου φαίνονται μᾶλλον λογικὲς καὶ δίκαιες, ἀφοῦ μάλιστα ὁ ἰατρός ὑπόσχεται προκαταβολικῶς πλήρη θεραπεία.

Στὴν περίπτωση ὁμως τῶν ἐλεύθερων, ή καταδίκη σὲ κάκωση ή ἀπαγχονισμὸ πρέπει νὰ θεωρεῖται μᾶλλον σκληρὴ καὶ ἄδικη. Ὡστόσο ή διαδικασία καὶ προπαντὸς τὰ ἐλαφρυντικά δίνουν ὅπωςδήποτε στὸν ἰατρὸ κάποια εὐκαιρία ὑπερασπίσεως. Σημαντικὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ ζήτημα ἀδείας ἀσκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, πὸν σημαίνει πὸς ὑπῆρχε τότε κάποιος ἔλεγχος πάνω στήν ἀσκηση τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ κάποια κα-

τοχύρωση τῶν ντόπιων ἐπαγγελματιῶν ἔναντι τῶν ξένων ὁποιασδήποτε φυλῆς. Σημαντικώτατο ἐπίσης εἶναι τὸ ὅτι τόσο ὁ ἰατρός ὅταν ἀποτυγχάνει στὴ θεραπεία, ὅσο καὶ ὁ ἀκατάλληλος ξένος ἰατρός ἀποστέλλονταν μακριὰ ἀπὸ τὴ χώρα, ἓνα μέτρο δηλαδή πού ἐμπόδιζε τὴν ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος στὰ κρυφά.

Οἱ Ἀσίζες ἐχτὸς ἀπὸ τὶς εὐθύνες καὶ ποινὲς τῶν ἰατρῶν σὲ πολλὰ σημεῖα περιέχουν ἰατρικὸ ὕλικό, πού δὲν ἔχει καθόλου ὡς τὰ τώρα μελετηθεῖ. Ἀπόδειξη εἶναι πὼς τελευταία ἐργασία περὶ διαπαρθενεύσεως τοῦ Παπακυριακοπούλου (1943), πού ἔγινε δεχτὴ ἀπὸ τὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, δὲν ἀναφέρει καθόλου σχετικὰ σημεῖα τῶν Ἀσιζῶν.

Ἡ μελέτη καὶ ἄλλων σημείων δὲν εἶναι σκοπὸς τῆς ἀνακοινώσεως μας αὐτῆς, πού περιορίζεται ἀπλῶς στὴν ἰατρικὴ εὐθύνη καὶ τὶς ἰατρικὲς ποινές. Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τῶν ὄσων ἀναφέρουμε παραθέτουμε πιὸ κάτω τὸ σχετικὸ κείμενο ἀπὸ τὶς Ἀσίζες, χωρὶς ὁποιαδήποτε παρέμβαση.

«σκε. Περὶ ὄλων τῶν ἀγκαλεμάτων τῶν ἰατρῶν, ἀπαῦτα τῶν πληγῶν ὁποῦ ἰατρεύουν, ἢ ὁποῦ κόβουν ἢ ἓναν λάθωμαν ἀλλοίως παρὰ τὸ ἐντέχεται καὶ διὰ τοῦτο τέθνηκεν ὁ λαθωμένος, ποταπὸν δίκαιον νὰ γένηται ἐκείνου τοῦ ἰατροῦ.

Ἐὰν γένηται εἰς κανέναν ριζικὸν ὅτι ἐγὼ λαμβάνω ἓναν σκλάβον μου, ἢ σκλάβον μου ἢ ἕτερον ἄλλον κορμὶν ἐπληγῶσάν το εἰς φανερόν, καὶ φέρνω ἓναν ἰατρόν, κ' ἀκείνος ὁ ἰατρός συμπαύγει μετὰ μου καὶ ἐπῆρεν καρτζὰ καὶ εἶπεν ὅτι εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν νὰ τὸν ἰάνη, ἐφειδῆ εἶδεν καλὰ τὴν πληγὴν ἀκωλύτως, καὶ γίνεται ὅτι μετὰ ταῦτα ὅτι κόβγει τον κακὰ ὁποῦ οὐδὲν ἔπρεπε νὰ τὸν κόψη καὶ ἔκοψέν τον καὶ διὰ τοῦτο ἐτέλεύτεησεν, ἢ διατὶ ἔπρεπε νὰ κόψη τὴν πληγὴν, ἢ νὰ ἀνοίξη τὸ αὐγάσιμον, ἢ τὸ ἀπόσταμα τοῦ μακροῦ, καὶ ἐκείνος ἔκοψέν το ἐκ πλαγίου τὸ λέγεται τραβέρσο, καὶ διὰ τοῦτο ἐτελεύτεησε, τὸ δίκαιον καὶ ἢ κρίσις ὀρίζει καὶ κρινίσκει οὕτως νὰ κριθῆ, ὅτι ἐκείνος ὁ ἰατρός νὰ ἰκανώση τὸν σκλάβον του, ἢ τὴν σκλάβαν του μὲ τὸ κείμενον ἐτεσαῦτα, ὅσα ἔχρηξεν τὴν ἡμέραν ὁπου ἐλαθώθην, ἢ ὡσὰν τὴν ἀγόρασεν ἐκεινοῦ ὁποῦ ἦτον ἐδική του, ὅτι οὕτως ἔνι κείμενον καὶ δίκαιον κατὰ τὴν ἀσίζαν· ὁμοίως ἢ αὐτὴ ἐντέχεται ἐκείνον τὸν ἰατρόν νὰ τὸν ἀπελογιασούν ἀπαι τὴν χώραν ὁποῦ ἐποῖκεν τὴν αὐτὴν ἰατροείαν τὴν κακὴν.

Ὅμοίως ἐὰν ἐκείνος, ὁ σκλάβος μου εἶχεν τὴν πληγὴν εἰς τόπον θερμόν, καὶ ἐντέχεται νὰ θέσῃ πράγματα θερμά, ὡς γιὸν ἔνι εἰς τὸν μυαλόν, ἢ εἰς τὰς νεύρας, ἢ εἰς τοὺς ὄρμους, καὶ ἀποῦ ἔνι κροῦθ φυσικοῦ, καὶ ἐκείνος

πάντοτε ἔβανεν ψυχρὰ πράγματα, καὶ ἐκεῖνος ἀπέθανεν ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀφορμὴν τὸ δίκαιον κρινίσκει καὶ ὀρίζει νὰ κρίνουν, ὅτι ἔνι κρατημένος νὰ ἰκανώσῃ ἐκεῖνον τὸν σκλάβον ἢ ἐκείνην τὴν σκλάβαν, ὅτι τοῦτον ἔνι κείμενον καὶ δίκαιον.

Ὅμοίως ἂν αὐτός μου ὁ σκλάβος εἶχεν ἀπόσταμαν εἰς κανέναν τόπον ὁποῦ εἶχεν κίνδυνον, καὶ ἐκχρῆζετον ἕτερα πράγματα μαλαχὰ ὁποῦ νὰ τὸ ἐμαλακτιάναν καὶ νὰ τὸ ἐψῆσαν καὶ νὰ ἐδγάλουν ἐκεῖνον τὸ κακὸν ἔξω, καὶ ἐκεῖνος ὁ ἰατρός ἐβανέν του πράγματα θερμὰ καὶ ξηρὰ ἀπαι τὰ ποῖα ἐκεῖνον τὸ κακὸν ἔβλαψέν τον ἀπέσω καὶ ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον ὀρίζει ὅτι ἔνι κρατημένος νὰ μού τὸν πλερώσῃ μὲ τὸ κείμενον.

Ὅμοιως ἐὰν ἐκεῖνος ὁ σκλάβος μου εἶχεν τὴν πληγὴν εἰς τὴν κεφαλὴν εἰς ὄπλην ὅτι εἶχεν ὀστία τσακισμένα, καὶ ἐκεῖνος οὐκ ἐγίνωσκεν νὰ τὸ ἀνοίξῃ, ἀμμὲ ἐκράτειν το οὔτως ὡς ὁποῦ τὰ ὀστία τὰ τσακισμένα ἐγγίσασι εἰς τὸν μυαλόν, καὶ ἐκεῖνος δι' αὐτὸν ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον ὀρίζει ὅτι ἔνι κρατημένος μου νὰ μού τὸν ἀπολογηθῇ με τὸ κείμενον.

Ὅμοίως ἐὰν ἐκεῖνός μου ὁ σκλάβος εἶχεν τὴν πληγὴν εἰς τὴν κεφαλὴν, ἢ εἰς τὸν ποντικὸν τοῦ χερίου, ἢ εἰς ἕτερον τόπον ὅπου εἶχεν κίνδυνον, καὶ ἐκεῖνος, ὁ ἰατρός, ἐπολόμαν ἅ ἡμέρας ἢ μίαν ἡμέραν νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν ἀλλάξῃ, ἢ ὅτι ἔβαλεν ἐποσαῦτα πράγματα θερμὰ ἀπαι τὰ ποῖα ὁ ποντικός τοῦ χερίου του ἢ τοῦ ποδιοῦ του τοῦ μερίου ἐσάπην, ἢ ἐβρώμησεν ἢ πληγὴ διὰ τὸ οὐδὲν τὸν ἐγιάτρευσε καθημερινόν, καὶ ἐκεῖνος ἐτελεύτησεν ἀπ' αὐτόν, τὸ δίκαιον κρινίσκει καὶ ὀρίζει νὰ κρίνουν ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρός ἔνι κρατημένος νὰ μού τὸν ἰκανώσῃ ἔτεσαῦτα εἰς ὅσα ἔχρηξεν ἐκεῖνος μου ὁ σκλάβος, ὅτι οὔτως ἔνι δίκαιον καὶ κείμενον κατὰ τὴν ἀσίζαν τῶν Ἱεροσολύμων.

Ὅμοίως, ἐὰν ἐκεῖνος ὁ ἰατρός ἤμπορῇ νὰ δείξῃ εἰς τὴν αὐλὴν μὲ καλὰς μαρτυρίας, ὅτι ἐκεῖνον ὁποῦ ἐγιάτρευσε ἐπεσεν μὲ γυναῖκαν, ἢ ἔπιεν κρασίν, ἢ ἔφαγεν κανέναν κακὸν φαητὸν τοιοῦτον ὁποῦ τὸν ἐδιαφάντεψεν, ἢ ἐποῖκεν κανέναν πρᾶγμαν ἄτακτον ἤτσου γλήγορα, τὸ δίκαιον ὀρίζει καὶ κρινίσκει ἢ κρίσις, ὅτι ἂν ἔνη καὶ ὁ ἰατρός ἐγιάτρευσέν τον ἄτακτα, οὐδὲν ἔνι κρατημένος νὰ τοῦ στρέψῃ τίποτες, διότι πλεῖον φανερόν πρᾶγμαν ἔνι ν' ἀγροικήσουν ὅτι ἀπέθανεν διατὶ οὐδὲν ἐκράτησεν τὴν δίαιταν ὁποῦ τὸν ἐπαράγγειλεν ὁ ἰατρός, καὶ οὔτως ἔνι δίκαιον καὶ κείμενον κατὰ τὴν ἀσίζαν· ἀμμὲ ἂν οὐδὲν τὸν ἐδιαφέντεψεν ὁ ἰατρός νὰ φάγῃ καὶ νὰ πγῇ ἢ ἀποῦ γυναῖκαν ἐγγίση, καὶ ἐκεῖνος ἐκοιμήθην μὲ γυναῖκαν καὶ ἔφαγεν καὶ ἔπιεν ἄτακτα, τὸ δίκαιον ὀρίζει ὅτι ὁ ἰατρός ἔνι κρατημένος ἐκεῖνον τὸν σκλάβον νὰ τὸν πλερώσῃ μὲ κείμενον, διότι ὁ ἰατρός ἔνι κρατημένος μὲ κείμενον

ἦτσου γλήγορα, ὡς γιόν νὰ δῆ τὸν αὐθέντην, νὰ τὸν ὀρίση τῆντα νὰ φάγη καὶ τῆντα ὄχι, καὶ ἂν οὐδὲν τὸ ποίση νὰ τοῦ γενῆ κακόν, πρῆπει νὰ ἔνη ἢ ζημία ἐπάνω τοῦ ἱατροῦ.

Ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἱατρὸς μέσα εἰς τοῦτον ὅτι ἐπῆρεν τὸν ἀσθενῆ νὰ τὸν ἱατρεύσῃ, ἢ λθὲν του κίνδυνος ὅτι ἐπιάστην ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ ἢ λθὲν του ἀσθένεια, ἢ ἕτερον τίποτες ἀδέξιον ἀπαὶ τὸ ποῖον οὐδὲν ἠμπόρυσεν νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν ἰδῆ ἐκεῖνον τὸν ἀσθενῆν, καὶ ἐκεῖνος ἀπέθανεν τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ὁ ἱατρὸς οὐδὲν ἔνι κρατημένος νὰ ἱκανώσῃ τίποτες μὲ τὸ κείμενον.

Ἀμμέ ἐὰν ἔνη ὅτι ὁ ἱατρὸς εἶχεν οὕτως κακὰ ἱατρεύσει τὸν ἀσθενῆν, ὡς ἄνωθεν δηλοῖ, κανέναν ἐλεύθερον ἄνθρωπον, ἢ καμμίαν γυναικαν ἐλευθέρω, καὶ ἐκεῖνη, ἢ ἐκεῖνος ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἱατρὸς νὰ ἔνη κρεμασμένος, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πρῆπει νὰ δοθοῦν τοῦ ἄρχοντος τοῦ τόπου ἐκείνου, μὲ κείμενον· καὶ ἐὰν ἐπερίλαβεν τίποτες ἀπαὶ τὸν ἀπεθαμένον πρῆπει νὰ σφραφοῦν εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ τεθνεῶτος ἀπαὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἱατροῦ, ὅτι οὕτως ἐστὶν κείμενον.

Ὅμοίως ἐὰν ἐκεῖνος ὁ ἱατρὸς ἐγιάτρευεν ἓνα σκλάβον μου, ἢ μίαν σκλάβαν μου ὅπου εἶχεν ἢ τὸ πόδι, ἢ τὸ χέριν τσακισμένον, καὶ ἐκεῖνος εἶπεν καλὰ τὴν ἢ θελεν ἱατρεύσειν, ἐὰν ἠμπόρυσεν νὰ τὴ ἐγίανεν, καὶ ἐπῆρεν καὶ ἔβαλεν τὸ χέριν του μὲ στοίχημαν, καὶ ἐπῆρὲν τον καὶ ἐγιάτρευσέν τον οὕτως κακὰ μὲ τὰ ἐμπλάστριά του, ὅτι τίποτες οὐδὲν τὴν ἀξίαζεν, καὶ ἐκεῖνος ἐναπόμεινεν λαβωμένος πάντοτες, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος νὰ πάρῃ ἐκεῖνον τὸν σκλάβον, καὶ νὰ πλερώσῃ τὸν αὐθέντην του ἔτεσαῦτα ὅσα τοῦ ἐκούστεψεν, καὶ ἐὰν ἔνη ὅτι ὁ ἱατρὸς οὐδὲν ἔχει πογέρι νὰ πλερώσῃ ὅλα, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἱατρὸς ἔνι κρατημένος νὰ ἀφήσῃ τὸν σκλάβον τοῦ αὐθέντη του ἢ τῆς κυράς του ἐκείνους ὅπου ἦτον, μὲ τοιοῦτον, ὅτι ὁ ἱατρὸς νὰ τὸν ἱκανώσῃ ἔτεσαῦτα ὅσον ἐκεῖνος ὁ σκλάβος, ἢ ἐκεῖνη ἢ σκλάβω νὰ ἀξιάζῃ παρακάτω διὰ τὸ ἔνι λαβωμένος διὰ τὸ πταῖσμαν του.

Ἀμμε ἐὰν γένηται ὅτι αὐτὸν τὸ λάβωμαν πολομᾶ το ἐνοῦ χριστιανοῦ, ἢ μίας χριστιανῆς, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐντέχεται νὰ χάσῃ τον γρόθον του τὸν δεξιόν, καὶ νὰ μηδὲν ζημιωθῆ πλεῖον, χωρὶς ἂν ἐπῆρεν τίποτες ἀπ' ἐκεῖνον διὰ νὰ τὸν ἱατρῆσῃ, ἔνι κρατημένος νὰ τοῦ στρέψῃ μὲ δίκαιον.

σκζ. Περί τῶν βοτάνων τῶν ἐργασιῶν τῶν ἱατρῶν τὰ διδοῦν κάτινος ἀσθενῆ κανέναν δροσάτο, ἢ κανέναν βοτάνιν, ἢ στομαχικόν ἀπαὶ τὸ ποῖον ἀπέθανεν ἀπαὶ τὴν κακὴν βλέπησιν.

Ἐὰν γένηται ἀπὸ κανέναν ριζικόν ὅτι εἷς μου σκλάβος, ἢ σκλάβω νὰ ἦστένησεν ἀπὸ κοιλιακόν, καὶ εἷς ἱατρὸς ἔρχεται εἰς τὸν αὐθέντην του, ἢ

εἰς τὴν κυράν του καὶ λέγει του, ὅτι πολλὰ μετὰ χαρᾶς νὰ τὸν ἐγίανεν πολλὰ καλὰ, καὶ συμπαύγει μὲ τὸν αὐθέντην του μὲ ἀποκοπὴν φθιασμένην, καὶ μετὰ ταῦτα γίνεται ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς δίδει του πράγματα κινητικά, ἢ πράγματα θερμά, ἀπαὶ τὰ ποῖα πράγματα τὸ φλογὴν του ὅλον ἐσάπην καὶ ἐπῆγεν ἀποκάτω του εἰς τὸ ἀγγεῖον καὶ ἐκεῖνος ἐντέχεται νὰ τοῦ δώσῃ πράγματα στυφθικά καὶ ψυχρά, καὶ οὐδὲν τὸ ἐποῖκεν οὕτως ὡς γιὸν ἐντέχεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει καὶ ὀρίζει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς ἐνὶ κρατημένος νὰ μοῦ στρέψῃ ἕναν τοιοῦτον σκλάβον, ἢ τὴν τιμὴν ἐτεσαῦτα ὅσον μοῦ ἐκούστεψεν εἰς τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὅπου ἀπέθανεν, καὶ τοῦτο ἐνὶ δίκαιον καὶ κείμενον κατὰ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἐὰν γένηται ὅτι εἷς ἐδικὸς μου σκλάβος ἐνὶ ἀσθενῆς ἀπὸν θράσιν, ἢ γουν ἔχει μεγάλην πυρὰν μέσα εἰς τὸ κορμὶν του, καὶ ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς ἐφλογοτόμισεν τὸν πρὶν τὸν ἀληθινὸν τάρμε ὅπου ἔπρεπε νὰ φλογοτομίση, καὶ ἔβγαλεν του πολὺν αἷμαν ἐπεσαῦτα ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἀσθενῆς ἀπαὶ τὴν ἀχαμνοσύνην τῆς πυρᾶς τὴν εἶχεν, ἐστόντος συτσακισμένος, ὅτι ἀπαὶ τὴν φλογοτομίαν ἐμπῆκέν του ἢ πυρὰ εἰς τὴν κεφαλὴν του καὶ ἐφτερνακίστην καὶ ἐπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς ἐνὶ κρατημένος νὰ τὸν ἀνταποδώσῃ μὲ δίκαιον καὶ κατὰ τὴν ἀσίζαν ἐτεσαῦτα ὅσα ἐκεῖνος ὁ σκλάβος, ἢ ἢ σκλάβο ἐχρηξεν τὴν ἡμέραν ἀπὸ ἐτελεῦτησεν, ἢ ἐπεσαῦτα ὅσα τοῦ ἐκούστεψεν ἀπὸ πρώτης ἀγορᾶς, ὅτι οὕτως ἐνὶ τὸ δίκαιον καὶ κείμενον μὲ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἐὰν γένηται ὅτι εἷς ἐδικὸς μου ἐκρύανεν καὶ ἔχει ἀσθένειαν τῆς ψυχρῆς καὶ εἷς ἰατρὸς ἤλθεν ὀμπρὸς καὶ εἶπαν τοῦ κυρίου του «ἐγὼ νὰ τὸν ἴγιανω καλὰ» καὶ συμπαύγει μὲ τὸν κύριον του καὶ προμουτιάζει του νὰ τὸν ἰατρεύσῃ νὰ γινῆ καλὰ, καὶ γίνεται ὅτι φλογοτομᾷ τὸν ἐπάνω εἰς ἐκεῖνο τὸ ψῦχος, καὶ τοῦτο ποιεῖ το ἀπὸ τοῦ κακοῦ του νοῦ, ὅτι οὐδὲν ἐπέικαζεν καλὰ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀσθένειάν του, οὐδὲ διὰ νὰ τὸ κρινῇ ἀπαὶ τὸν ποῖον ὁ ἀσθενῆς ἐγύρῃσεν του θήχας ξηρός, ἢ χάνει τὸν λόγον του ἢ στεγνώνει τὸ στήθος του ἀπαὶ τὴν ψυχρότητα ὅπου ἔχεν καὶ παρὰ τῆς φλογοτομίας ἀπὸ τὸν ἐποῖκεν αὐτὸς ὁ ἰατρὸς νὰ ποίση καὶ ἀπαὶ τοῦτον ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος ἐνὶ κρατημένος νὰ ἰκανώσῃ καὶ νὰ τοῦ στρέψῃ τοῦ αὐθέντη του, ἢ τῆς κυρᾶς του ἐπεσαῦτα ὅσα ἐκούστεψεν τοῦ αὐθέντη του, ἢ τῆς κυρᾶς του, μὲ τὸ κείμενον, ὅτι οὕτως ἐνὶ τὸ κείμενον καὶ δίκαιον κατὰ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἐὰν εἶχα ἕναν σκλάβον, ἢ μίαν σκλάβαν ἀπὸ ἡτον ἐδρωπική, τουτέστιν εἶχεν τὴν κοιλίαν παχεῖαν, καὶ εἷς ἰατρὸς ἐπῆρέν τον νὰ τὸν γιάνη μὲ στοίχημαν φθιασμένον, καὶ ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς σκίζει τὴν κοιλίαν του ἐκεῖ ὅπου ἡτον τὸ κακόν, καὶ τοῦτος οὐδὲν ἤξευρεν νὰ ἐβγάλῃ τὸ νερὸν

ὅπου ἦτον ἀπέσω μὲ δίκαιον καὶ μὲ μέτρος, ἀμμὲ ἀφήκεν καὶ ἐξέβην ἐπεσαῦτα τὴν πρώτην φοράν, οὐ εἰς τὴν δευτέραν, καὶ ἀπ' αὐτὸ ἐκεῖνος ἐχαμησην ἐπεσαῦτα ὅτι ἔχασεν τὴν ὄπνάν καὶ ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει καὶ ὀρίζει ὅτι ἐκεῖνος ἔνι κρατημένος νὰ στρέψη τὸν σκλάβον, ἢ τὴν σκλάβαν, κατὰ τὸ κείμενον καὶ κατὰ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἔαν εἷς ἐδικός μου σκλάβος ἦτον ἀσθενὴς ἀπὸ πύρεξιν καθημερινὴν διπλῆς πυρᾶς καὶ ψυχρότητος, καὶ εἷς ἰατρὸς ἔρχεται εἰς τὸν κύρην του ἢ τὴν κυράν του καὶ λέγει ὅτι νὰ τὸν γιάνη ἀπὸ ἓνα καθαύσιον βοτανίον, καὶ συμπαύγει μὲ τὸν ἀυθέντην του νὰ τὸ ποίση, καὶ πέρνει τὸν σκλάβον νὰ τὸν ἰατρεύση, καὶ τότες διδοί του τὸ βοῦθημαν τὴν πρώτην τῆς ἐσπέρας, ἢ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸ βοτάνιν εἶχεν ἐπεσαύτην σικμωνίαν, ὅτι ἦτον ἐπεσαῦτα δυνατόν, ὅτι ἐκεῖνος ἐτελεύτησε παραυτὺς ὡς γίον τὸ ἔπιεν, ἢ ἐπήεν ἢ κοιλία του ἔτοσαῦτα εἰς τὸ ἀγγεῖον ὅτι πρὶν ξημερώση ἔβγαλε πάντα ὅσα εἶχεν ἀπέσω καὶ τὸ συγκότιν του καὶ ἀπέθανεν, καὶ διότι ὁ ἰατρὸς δὲν ἐσυγκέρασεν τὸν ἀσθενὴ ὡς ἀπαιτεῖν, καὶ ἔδωκέν του τὸ βοτάνιν καὶ οὐδὲν ἠμπόρησεν νὰ πῆ τίποτε εἰς τὸ ἀγγεῖον, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι, ἂν ἀπέθανεν ἀπὸ κανέναν ἀπ' αὐτὰ τὰ σημεῖα, ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς ἔνι κρατημένος νὰ τοῦ ἀναπλερώση μὲ τὸ κείμενον καὶ κατὰ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἔαν εἷς ἐδικός μου σκλάβος ἀσθενῆ εἰς τὸν ἀφεδρωῶναν, καὶ ἦλθεν εἷς ἰατρὸς καὶ εἶπεν ὅτι νὰ τὸν γιάνη καλά, καὶ ἐσύμπαψεν μὲ τὸν ἀυθέντην του καὶ ἔλαβέν το εἰς ἰατροῖαν διὰ νὰ τὸν γιάνη, καὶ γίνεται ὅτι διδοῖ του καμμίαν πούδραν, ἢ χόρτον δυνατόν νὰ πγῆ, καὶ ἐκεῖνος ἦπγέν το καὶ ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἔνι κρατημένος νὰ τὸν ἀμαντιάση, ἢ γουον νὰ τὸν στρέψη, μὲ δίκαιον καὶ μὲ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἔαν εἷς ἐδικός μου σκλάβος ἔγη κακὸν εἰς τὸν ἀφεδρωῶνάν του, καὶ εἷς ἰατρὸς λαμβάνει νὰ τὸν ἴγιανη, καὶ γίνεται ὅτι παίρνει ἓνα σίδερον πυρωμένον πολλὰ καὶ θέλει νὰ ψήση τὴν στράταν ἀπεκεί ἀποῦ ἔρχεται τὸ κακὸν τοῦτον, καὶ οὐδὲν ἤξευρεν νὰ τὸν ποιήση, ἀμμὲ ἔψησέν του καὶ ἔστρεψεν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐτέρου τοῦ κωλοντέρου, καὶ ἐκεῖνον τὸ ἔντερον ἐκρατήθη καὶ ἐσφάλισεν ἀπαι τὸ κάψιμον εἰς ὄπλῃν ὅτι πλεῖον οὐδὲν ἠμπόρησεν νὰ ἀναπαυτῆ μέγαν νερόν⁽¹⁾ καὶ ἐτελεύτησεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει καὶ ὀρίζει, ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς, ἔνι κρατημένος νὰ ἀμαντιάση ἐκεῖνον τὸν σκλάβον μὲ τὸ κείμενον ὅσον εἶχεν κουστέψει τοῦ ἀυθέντη του, κείμενα καὶ κατὰ τὴν κρίσιν.

(1) Σημ. Επμ.: Ο Σάθας προτείνει η λέξη να διαβάζεται ως «καιρόν»

Ὅμοίως ἐὰν ἔχω ἕναν ἐδικόν μου σκλάβον ἀσθενῆν ἀπὸν κελέφιον, ἢ ἀπὸν ψώραν στεγνήν, ἢ ἀπὸν ἐτέραν ἄλλην ἀσθένειαν, καὶ ἔρχομαι εἰς κανέναν ἰατρὸν καὶ πολομῶ του στοίχημα ὅτι νὰ τὸν γιάνη εἰς τὰ ἡμῖσα ὁποῦ νὰ πουληθῆ νὰ ἔνη ἐδικά του, καὶ τὰ ἄλλα του αὐθέντη του ὁποῦ τὸν ἀγόρασεν, καὶ ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς λαμβάνει τὸν πρὸς ἰατρείαν, καὶ πολεμᾷ τὸ ἡγνωρίζει, ἀλλὰ οὐδὲ χρῆζει τίποτε, καὶ ἐκεῖνος ἀπέθανεν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ὁ ἰατρὸς οὐδὲν ἐντέχεται νὰ πλερώσῃ τίποτε περὶ τῆς αὐτῆς ὑσθερίσης, μὲ κείμενον, διότι χάνει τὸν κόπον του προτήτερα καὶ τὴν δούλειψίν του καὶ πάντα ὅσα ἔμελλεν νὰ λάβῃ, καὶ οὕτως ἐνὶ κείμενον καὶ δίκαιον κατὰ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως ἐὰν κανεὶς νὰ ἐγιάτρευεν οὕτως καὶ ἕναν ἐλεύθερον ἄνθρωπον, ἢ μίαν ἐλευθέρην γυναικάν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς ἐντέχεται νὰ ἔνη κρεμασμένος, καὶ πάντα ὅσα ἔχει νὰ ἔνη τοῦ αὐθέντη ἄμμε πρὶν νὰ τὸν κρεμάσουν, ἐντέχεται νὰ τὸν παίρνουν διαλαλῶντα μὲ μίαν καρούραν εἰς τὸ χέριν του καὶ νὰ τὸν γυρίσουν τὴν χώραν, ὅτι τοῦτο ἐνὶ κείμενον καὶ δίκαιον, διὰ νὰ φοβερίσουν τοὺς ἐτέρους ἰατροὺς νὰ μηδὲν κακοποιούσιν, ὅτι τοῦτον ἐνὶ δίκαιον.

Καὶ καλὰ νὰ ἡγνωρίζετε ὅτι εἰς πάντα τοῦτα τὰ ἀμαρτήματα ἐντέχεται νὰ ἔχη δίκαιον δύο μάρτυρας, πρὶν νὰ καταπιαστῆ, ἢ νὰ ἀφωραθῆ ὁ ἰατρὸς, ἐὰν ἀρνᾶται ὅτι τὸ πρᾶγμα οὐδὲν ἐδιάρθην, καθὼς λέγεται, ὅτι ἐγιάτρεψέν τον, ὡς ἄνωθεν ἐλαλήθην, τουτέστιν ἐκεῖνοι οἱ μάρτυρες νὰ ὁμόσουν εἰς τὰ ἄγρια ὅτι εἶδάν τον ἔμπροσθέν τους οὕτως ἐκεῖνον τὸν ἀσθενῆν νὰ ἰατρέψῃ ἀπὸ τοιαῦτα βοτάνια καὶ ἀπὸ τοιαῦτα δροσᾶτα καὶ ἀπ' αὐτῶν ἐπέθανεν ἐκεῖνος ὁ ἀσθενής, ὅτι ἕτερον ἀσθένειαν εἶχεν, καὶ πῶς ἠκούσαν τοῦ ἀσθενῆ νὰ πῆ ὅτι διὰ τὸ τοῦ εἶχεν δώσει ἔγνωθεν καλὰ μέσα εἰς τὸ κορμὶν του ὅτι ἀπεθαίνει, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ τὸν λάβουσιν μὲ δίκαιον ἐκείνου τοῦ σφαιμοῦ, οὗ τοῦ χριστιανοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ σκλάβου τὸν ἐντέχεται νὰ πληρώσῃ, οὗ τοῦ χριστιανοῦ ἀπαὶ τὸν ποῖον μέλλει νὰ κρεμαστῆ, ὡς ἄνωθεν ἐλαλήθην, ὅτι οὕτως ἐνὶ δίκαιον ὅτι οὕτως ἐνὶ δίκαιον ὅτι ἀλλοίως οὐδὲν πρέπει νὰ ἔνη ἔνοχος κατὰ τὸ πεῖν τοὺς λαῶ, ἢ τοῦ ἀσθενῆ, χωρὶς ἄλλον.

Ὅμοίως κανεὶς ἰατρὸς ξένος, τουτέστιν ὁποῦ ἦρτεν ἀπουπέρα ἢ ἀπὸν τὴν Σαρακηνίαν, οὐδὲν πρέπει νὰ ἰατρεύσῃ ἀπὸν καρούραν τινάν, ἕως ὁποῦ νὰ φανερωθῆ μὲ ἐτέρους ἰατροὺς τοὺς καλλιωτέρους ὁποῦ ἔχει χώρα, ἔμπροσθεν τοῦ ἐπισκόπου, καὶ προτήτερα παρὰ τοῦτον νὰ γένη, καὶ ἂν ἡγνωρίσῃ ὅτι οὗτός ἐστιν δίκαιος κληρονόμος τῆς ἰατρείας, νὰ ἰατρεύσῃ ὁρισμὸν ἐντέχεται νὰ τοῦ δοθῆ παρὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἀπῶδε καὶ ὀμπρὸς νὰ ἰατρεύῃ εἰς τὴν χώραν, ἢ ὁποῦ νὰ θελήσῃ μὲ τὸν χαρτὶν τοῦ ἐπισκόπου, καὶ νὰ ἔχη μαρτυρίαν ὅτι ἰατρὸς ἐνὶ προδιασμένος, καὶ ἡμπορεῖ νὰ ἰατρεύ-

ση ὁποῦ τὸν θέλουν ἀπὸ καρούραν, καὶ οὕτως ἔνι δίκαιον καὶ κείμενον κατὰ τὴν ἀσίζαν.

Ὅμοίως καὶ ἐὰν γένηται ὅτι οὐδὲν ἔνι καλὸς ἰατρὸς ὁποῦ οὐδὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰατρεύσῃ, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἡ αὐλὴ ἐντέχεται νὰ τὸν ὀρίσουν νὰ εὐκαιρίσῃ τὴν χώραν ὀδίχως νὰ ἰατρεύσῃ τινὰν καὶ ἂν λάχῃ ὅτι κανεὶς ἰατρὸς νὰ ἐτόρμησεν νὰ ἰατρεύσῃ εἰς τὴν χώραν δίχως εἶδησιν, ἡ αὐλὴ πρέπει νὰ τὸν πάρῃ καὶ νὰ τὸν γιβεντίσῃ ἔξω τῆς χώρας, μὲ δίκαιον».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κούζη, Α. (1929) *Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς*, Ἀθῆναι.

Παπακυριακοπούλου, Ι. (1943) *Ἡ διαπαρθένευσις κατὰ τὸ Ἑλλαδικὸν ἰδία Δίκαιον*, Ἀθῆναι.

Πουρναροπούλου Γ. (1945) *Δελτ. Ἱατρ. Ἐταιρ. Ἀθηνῶν*, Ὀκτ. - Νοεμβρ. - Δεκ. 425

Σάθα, Κ. (1877) *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τομ. 6, Παρίσι.

Τουση, Α. (1947) *Κοινων. Δικαιοσ.* (Πουρναρόπουλος, 1945).

ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΔΙΦΘΕΡΙΤΙΔΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορίσουμε ἐπιδημίες διφθερίτιδας στὴν Κύπρο τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Δὲν ὑπῆρχε, τότε, τύπος, ὅπου θὰ ἀναγράφονταν τὰ σχετικά. Τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα δὲν ἔχουν μελετηθεῖ, τουλάχιστον ἀπὸ δικούς μας. Οἱ ἐκθέσεις τῶν προξενείων στὴ Λάρνακα, τὶς ὁποῖες μελέτησε καὶ δημοσίευσε ὁ γιατρός Νεοκλῆς Κυριαζῆς («Κυπριακὰ Χρονικά», ἔτος Η' 1931, ἀρ. 2, σελ. 105-124) σημειώνουν τὶς ἐπιδημίες χολέρας καὶ πανώλους καὶ ἀπ' ὅ,τι γνωρίζουμε δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ σὲ ἐπιδημία διφθερίτιδας.

Ἐνα χειρόγραφο, τὸ «Χρονικὸ τῆς Λύσης», πὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1800 τελειώνει τὸ 1913, μὺν παραχωρήθηκε κάποτε πρὸς μελέτη ἀπὸ τὸν Ἄνθιμο Πανάρετο, προτοῦ κατὰ προτροπὴ μου, δημοσιευτεῖ στὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» (Χρονιὰ Β', 1961-1962, σελ. 115-119 ἀρ. 162-166). (Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ δημοσιεύτηκε καὶ ἀπὸ τὸν Νεοκλῆ Κυριαζῆ στὰ «Κυπριακὰ Χρονικά» ἔτος Η', 1931, ἀρ. 1, σελ. 81-105 καὶ «Πάφος», τόμ. Η', 1943, ἀρ. 1-3, σελ. 26-31). Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ, πὺ ἀνήκε στὸ Σάββα Ξυστούρη, ἀναγράφει δύο ἐπιδημίες πὺ ἐνδιαφέρουν τὴν παιδιατρικὴ, μιὰ τὸ 1866 «θάνατοι ἀπὸ ρουσοῦδιν», μιὰ τὸ 1879 «θάνατος εἰς τὰ μικρὰ παιδιά» καὶ μιὰ τὸ 1897 ἐπίσης γιὰ παιδιά. Τὶς ἐπιδημίες αὐτές, μαζὶ με ἄλλες, κατέγραψα καὶ σχολίασα σὲ κείμενό μου στὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» (χρονιὰ Α, 1960-1961, σελ. 396-397). Με τὴν εὐκαιρία θυμίζω μιὰν ἐπιδημία, κατὰ πάσα πιθανότητα, διφθερίτιδας στὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας, πὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Λεόντιο Μαχαιρᾶ στὸ βιβλίο του «Χρονικὸν τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου» (σελ. 60), «1363 ἦλθεν ἄλλον θανατικὸν τῶν παιδίων καὶ ζηλείπτην τὸ νησί».

Ὅμως στὰ κατάλοιπα τοῦ Σίμου Μενάρδου, ὁ γιός του Γεώργιος Μενάρδος βρῆκε μιὰν ἐγκύκλιο τῆς τουρκικῆς διοικήσεως με μωαμεθανικὴ ἡμερομηνία 1287, δηλαδὴ 1872. Ἡ φωτοτυπία τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς μὺν παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θ. Παπαδόπουλλο πρὸς μελέτη. Εἶναι γραμμένη σὲ γλώσσα ἑλληνικὴ καὶ ἀνορθόγραφα. Τελειώνει με τὸ ἐξῆς: «διὰ τοῦτο

σᾶς ἐκνυοπιήθη τὸ παρὸν πρὸς τὰς Ἀρχάς, λευκοσίαν ἐκτοῦ Διοικητηρίου 7. Ὀκτωβρίου 1287».

Προτάσσονται, περιληπτικά, τὰ δέκα σημεῖα τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς καὶ ἀκολούθως παρατίθεται αὐτούσια ἡ εἰσαγωγή καὶ τὸ περιεχόμενόν της:

- Ἀρ. 1ον) Οἱ κάτοικοι νὰ σαρίζουν κάθε μέρα τοὺς δρόμους, τὰ παζάρια καὶ τὰ σπίτια, δηλ. νὰ ἐπιμελοῦνται τὴν καθαριότητα.
- Ἀρ. 2ον) Νὰ παύσουν ἀπὸ τὰ σχολεῖα τὰ παιδιὰ ὡς 10 χρονῶν, νὰ ντύωνται καλά, νὰ μὴν πηγαίνουν ἐκκλησίαν καὶ νὰ μένουν συνεχῶς στὸ σπίτι.
- Ἀρ. 3ον) Νὰ βάζουν Κλοροῦρο δὲ Κάλτσε σὲ πιάνο κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ ἀρρώστου ἢ κατράνι σ' ἓνα τηγάνι νὰ βρέχει στὸ δωμάτιο τοῦ ἀρρώστου ἢ ἄλλες οὐσίες ποὺ παράγουν καπνὸ.
- Ἀρ. 4ον) Στὸ ἄρθρο αὐτὸ περιγράφονται τὰ συμπτώματα τῆς νόσου.
- Ἀρ. 5ον) Γιὰ φτωχῆς οἰκογένειες μὲ ἄρρωστο νὰ εἰδοποιεῖται ὁ παπὰς ἢ ὁ μουχτάρης ἢ ὁ ἱμάμης γιὰ νὰ μεταφερθεῖ τὸ μήνυμα στὶς Ἀρχές.
- Ἀρ. 6ον) Ὅδηγίες γιὰ τὰ χωριὰ ποὺ δὲν ἔχουν γιατρὸ (κατάκλιση τοῦ ἀρρώστου, προφύλαξη ἀπὸ τὸ κρῦο, ἄτμοι στὸ δωμάτιό του).
- Ἀρ. 7ον) Νὰ μὴν πλησιάζουν παιδιὰ τὸν ἄρρωστον καὶ νὰ βάζουν στὸ πρίσμα τοῦ λαιμοῦ λαπάδες ἀπὸ λιναρόσπορον καὶ βδέλλες (ὁ ἀριθμὸς ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία).
- Ἀρ. 8ον) Συμβουλευόνται γαργάρες μὲ χλιαρὸ κριθαρόνερον καὶ μέλι καὶ χρήσεις στίψης σὲ γαργάρες καὶ ἐπαλείψεις.
- Ἀρ. 9ον) Νὰ ἐπαλείφεται μὰ ἀλοιφή μερκουριάλε ὁ λαιμὸς, οἱ μασχάλες καὶ τὰ σκέλια τοῦ ἀρρώστου νὰ τοῦ δίνεται ρετινόλαδο καὶ ν' ἀλείφεται ἡ κοιλιά του μὲ ἄθθασόλαδο.
- Ἀρ. 10ον) Ἡ νόσος εἶναι μεταδοτικὴ γι' αὐτὸ νὰ μὴν ἀφήνουν παιδιὰ νὰ πλησιάζουν καὶ νὰ μὴ χάνεται καιρὸς γιὰ θεραπεία.

«Ἐπειδὴ ἀπὸ 5-6 μῆνας ὑπάρχει ἐν λευκοσίᾳ καὶ εἷς τινα χωριὰ τῆς Νήσου ἀσθένεια λεμόπονου ἢ ὅπῃ διαιτὴν σοβαροτάτης προξενῆ θάνατον εἰς τὰ νήπια καὶ πεδῆ» Ἀρσεν καὶ θίλυ. Κατὰ χρῆος ληπὸν ἢ τοπικὴ ἀρχὴ ἐξετάζουσα τὸν τρόπον τῆς θεραπείας τοῦ κακοῦ τούτου, ἐγένετο ἐντὸ Κεντρικὸ συμβουλίῳ σκέψεως, ἀπεφασίσθη, καὶ οὗτος προκαλέσα-

σα συμβούλιο Ἴατρον τὸν καλιτέρων τῆς Νήσου, οἱ ὅπιοι σκευθέντες ἔδωσαν εἰς τὴν Ἀρχὴν ἔκθεσιν τῆς θεραπείας τῆς Ἀσθενίας ταύτης τὴν ὅπιαν σιμὸννομεν κάτωθεν.

- Ἀρ. 1ον Οἱ κάτηκοι τῆς λευκοσίας καὶ τὸν χορίον ὅπου ὑπάρχη αὐτὴ ἢ σθένηα κάθε ἡμέραν πρέπη νὰ σαρίζουν τοὺς δρόμους καὶ τοῦ παζαρίου καὶ τὰ στενὰ τῶν ἐνοριώντων καὶ τὰς οἰκίας των καὶ νατὰ καθαρίζουν καλὸς καὶ τὰ φρόκαλα νατὰ ρίπτουν ἔξω τῆς πόλεος καὶ τοῦ χορίου ἐν γένη νὰ ἐπιμελοῦντε τὴν καθαριότητα.
- Ἀρ. 2ον Νὰ παύσουν ἀποτά σχολία τὰ πεδῆα ὅσα ἦνε ἔως δέκα διὰ ἐν διάστημα, καὶ νὰ μένουν εἰς τὰς οἰκίας τον καὶ ὅι γονῆς αὐτῶν νατὰ περιορίσουν εἰς τὴν οἰκύναντων νὰ φιλάττοντε ἀπό τὸ κριόν καὶ ἀποτόν δριμι ἀέραν καὶ τὰ φορεμάτων νὰ εἶνε παστροικά, πρίντο βασίλευμα τοῦ Ἡλίου καὶ μετὰ νὰ μῆντα ἀφίνου νὰ ἐξέλθουν εἰς τοῦ δρόμους καὶ ναμίντα πέρονουν εἰς τὰ λουτρὰ οὔτε προίν εἰς τὴν ἐκκισίαν διότι τὸ κριόν τὰ βλάπτει σιμαντικά καὶ ἀσθενοῦν.
- Ἀρ. 3ον Ἐπιδὴ ἐδοκιμάστη ἡ ὀφέλια τοῦ Ἴατρικοῦ λεγομένου Κλορούρω δὲ Κάλτσε τὸ ὅπιον εὐρίσκετε πληθῆς εἰς τὰ φαρμακοπολία, χρήσιμον διατὴν καθάρισιν τῆς ἀτμοσφέρας, ὅθεν ἕκαστος οἰκογενηάρχης νὰ ἀγοράσιν ἐν μέρος ἀπὸ αὐτὸ καὶ νατὸ βάλλη ἐντὸς πιάτων χωρὶς νὰ προσθέσει ἀπαυτὸ τίποτε, καὶ νὰ βάλλη ἀπὸ ἐν πιάτον ὑποκάτο στὴν καριόλαν ἐκάστου στρόματος, ἐὰν ὅμως οἰκοκῆρις τῆς οἰκίας δὲν δηνηθῆ νὰ ἀγοράσει ἀπὸ αὐτὸ, τότε ἄς ἀγοράσει κατράνην, τὸ ὅπιαν νὰ θέττει εἰς ἕνα τιγάνην καὶ νατὸ βράζει εἰς τὴν φωτιὰν ἐντὸς τοῦ δωματίου ὅπου πλαγιάζει ὁ ἀσθενῆς ἢτε ἄς πιρῶννη καλὰ κομμάτια ἢ πλατάνην καὶ νατὰ σβήννη μὲ τὸ ξήδην ἐντὸς τοῦ εἰδήου σπιτιοῦ ὅστε μετόν καπνὸν ἢ ἀτμὸν ὅπου ξεδῆδη αὐτὸ νὰ καπνήζετε τὸ σπίν ὅπου κυμάτε ὁ ἄροστος.
- Ἀρ. 4ον Αὐτὴ ἢ ἀσθένηα ἅμα φανῆ κάποτε φένετε δηνατὴ καὶ κάποτε φένετε ἐλαφρῆ, ηδου ληπὸν τὸ σμῖα τῆς, τὸ πεδῆον ὅπου λαμβάνη αὐτὴν ἀσθένειαν πρῶτα τὸ πιάνην ἐν ρίγον δηνατόν καὶ μεταταῦτα θέρη δηνατὴ πονῆ τὰ κοκκαλάτου, καὶ ἀμέσως φένετε εἰς τὸν λεμόν του. Κέντα καὶ ὁ λάρηγγάς του γίνετε κόκκινος καὶ πρίσχετε ὅθεν παρατηρὸν τὸν ἀσθενῆν ἐὰν ἔχη αὐτὰ τὰ συμπτώματα, εἶνε φανερόν ὅτι εἶνε ἀσθενῆς λεμόπονου, τότες ἀμέσως νὰ κραχθῆ ὁ Ἴατρος νὰ προσπαθῆσι διατὴν θεραπεία του.

- Ἄρ. 5ον Μεταξή τῶν οἰκογενηῶν ὁποῦ ἀσθενοῦν τὰ τέκνατον ἡμποροῦν νὰ ὑπάρχουν πτοχή ἄνθρωποι καὶ χίρες, τὸν τηούτων ὅτι ἢ σινδρομὴ ἀνήκουσα εἰςτὴν τοπικὴν Ἄρχην, διατοῦτο ὅταν φανὴ ἀσθενὴς εἰτούς ἀδυνάτους, ἢ γονὴς αὐτὸν ἀμέσος νὰ εἰδοποιήσουν τὸν ἡμάμιν ἢ παπὰν καὶ μουχτάριδες τῆς ἐνορίας των ὅστε αὐτοὶ χορὶς ἀναβολὴν κεροῦ νὰ εἰδοπιήσουν τὴν Ἄρχην νὰ λάβῃ μέτρα.
- Ἄρ. 6ον Οἱ ἀσθενοῦντες εἰς τα χορὶα ἐπιδὴ δὲν ἡμποροῦν νὰ εὔρουν ἱατρόν, διατοῦτο τοὺς ἐκθέττομεν κάτοθεν τὰ μέσα ὁποῦ ἡμποροῦν νὰ μεταχιριστοῦν διατὴν θεραπείαντων, ἢτῆ ὁ οἰκοκίρις τοῦ σπιτιοῦ ἐκύνουν νὰ δάλη τὸν ἀροστόν του εἰς ἓν μικρόν καὶ θραστικὸν οπίτιν νατὸν ἐπιμελιθῆ ἀποτὸ κρὶον, καὶ νὰ χογλὰ νερόν εἰςτὴν μαγίρισσαν μέσα εἰς τὸ εἶδιον σπίτιν ὁποῦ κυμάτε ὁ ἀσθενὴς νὰ εὐγέννη ὁ ἀχνὸς τοῦ χογλαστοῦ νεροῦ τὸ ὅπιον ὀφελὴ πολλὰ εἰς τὴν ἀσθένειαν τούτιν ος ἐδοκιμάστην πολλάκις.
- Ἄρ. 7ον Νὰ μὴν πλισιάζουν ἄλλα πεδιά τὸν ἄροσον τοῦτον, οὔτε νὰ ἐμβένουν εἰς τὸ σπίτιν ὁποῦ κιμάτε, καὶ κατατὴν ἡληκίαν τοῦ ἀσθενοῦντος νὰ τοῦ βάλλουν αὐδιέλλες ἀπάνο εἰς τὸ πρίσμα τοῦ λεμούτου, ἢτι διατὰ νήπια μορὰ 4 καὶ διατὰ πεδῆα 8. καὶ διατὰ μεγαλλήτερα ἔος 12. αὐδέλλες καὶ ἀφοῦ πέσουν αὐτὲς νατοῦ βάλλον λαππάδες ἀπὸ λιναρόσπορον εἰς τὸ μέρος ὁποῦ ἦτον αἱ αὐδέλλες ἔος 3.4. βολὲς διανὰ εὔγη ἀκόμι ὀλίγον ἔμα καὶ ναμὴν ἀμελοῦν οἱ γονὴς καὶ σιγγενὴς τοῦ ἀστενῆ εἰςτὰ τιαῦτα ὀφέλιμα ἔργα.
- Ἄρ. 8ον Νὰ χογλάσουν 30 δράμια κριθθὴν εἰς μίαν ὀκκὰν νερόν ἔος νὰ μίνῃ 300: δράμα καὶ ἀφοῦ κριάνῃ ὀλίγον νατὸ κουλιάσουν μεροῦχον καὶ νατὸ δάλουν εὐς πότζαν ἢ μπότιν δάλλοντες μέσα καὶ ἐν κουτάλιν μέλην, καὶ νὰ δίδουν τοῦ ἀρόστου πέντε ἔξη βολὲς νὰ δάξῃ εἰς τὸ στόμαντου καὶ νὰ κάμνη γαργάραν καὶ ἐκτὸς τούτου νὰ κουπανίσουν ὀλίγιν στίψην ψιλὴ καὶ νὰ τὴν βάξουν εἰς μίαν κούππαν με νερόν νὰ κάμνη ὁ ἀσθενὴς καὶ με αὐτὸ γάργαρα τὸ ὅπιον ὀφελὴ καθὸς καὶ ἢ σκόνη τῆς στίψης νὰ βάλλετε πάνο εἰς τὸν δάκτιλον καὶ νὰ ἀλίφοντε αἱ πληγὲς ὁποῦ ἦνε μέσα εἰς τὸν λεόν του ἀρόστου.
- Ἄρ. 9ον Νὰ ἀγοράζετε ἀπὸ τὰ φαρμακοπολία ἢ σπετζαρίες ἀληφίν ἢ ὅπια ὀνομάζετε μερκουριάλε καὶ νὰ ἀλίφετε ὀλεμὸς του ἀσθενῆ

ἀπὸ ἔξο ὅπου ἦνε πρισμένος καὶ ὑποκάτω στὲς μασκάλες καὶ εἰς τὰ ἀγγελιάτου ἕναν δράμιν κάθε τρεῖς ὄρες καὶ νὰ ἀκολουθῆ τοῦτο ἡμέραν καὶ νήκταν, εἰς τὸν ἀσθενὴν ἀκόμη νὰ ποτίζετε πέντε ἢ 6 δράμια ριτζινόλαδον καὶ νὰ ἀλίφετε τὴν κυλίαν του μὲ ἀθασόλαδον διατὴν εὐκυλιότητα.

Ἄρ. 10ον. *Ἡ ἀσθενὴ αὐτὴ ἐπειδὴ εἶνε μεταδοτικὴ, ἦτι κολλητικὴ ὅς ἀπεδῆχθι διατοῦτο ναμὴν ἀφίννετε ἄλλα πεδηὰ νὰ πλησιάζουν τὸν ἀσθενὴν, ἅμα ἀσθενήσι πεδηὸν τινὰ νὰ φροντίσετε τὴν θεραπείαν του χορὶς νὰ χάσετε κερὸν, διότι δίδετε ἐτίαν νὰ ἀφανιστῆ ὁ ἄροστος καὶ νὰ κινδηνεύσι, διατοῦτο σᾶς ἐκννοποιήθη τὸ παρὸν πρὸς τὰς Ἀρχάς. λευκοσίαν ἐκτὸς Διοικυτιρίου 7.10βρίου 1287».*

[Αὐτὴ ἡ ἐγκύκλιος ἀποτελεῖ πρὸς τὸ παρὸν τὴν πρώτη ἀναφορὰ σὲ ἐπιδημία διφθερίτιδας στὴν τότε τουρκοκρατούμενη Κύπρο].

STAMMERING AND HANDEDNESS

Sir, - In view of racial differences in the incidence of stammering and the fact that I have not been able to find any published report of its incidence in Greece, I examined 1133 pupils of the Greek elementary schools of Nicosia, Cyprus: 574 girls and 559 boys between the ages of seven and fourteen years. There were 21 cases of stammering (1.85%): 5 girls (0.44% of the total children and 0.87% of the girls) and 16 boys (1.41% of the total children and 2.85% of the boys). The sex-incidence of stammering was 3 boys to 1 girl (16 to 5). Among these 21 stammerers 5 were left handed. Not one of the right-handed stammering children gave evidence of left-handed tendencies. Among the non-stammerers 48 (4.2% of the total school population) were left-handed. They fell into three groups, as follows: 9 left-handed writers, 6 ambidextrous writers, and 33 right-handed writers with characteristics of left-handedness. There was no history of physical trauma or infectious disease as a precipitating factor in the stammerers.

From the average ages of their respective classes and from their teachers' reports the standard of intelligence of the stammerers was assessed as follows:

Above average	5 cases
Average	5 cases
Below average	11 cases

The tendency to stammer appeared, in all cases, in attempting to pronounce the letters k, p, t, and f; and in approximators a third of the cases stammering was caused when trying to pronounce the letters i (with no consonant preceding or following), v, m, and s. By palpation of the epigastrium I found clonic and tonic spasms of the diaphragm in 14 cases, hoarseness in 3, and shallow inspiration in 20. When the children read with others in unison, the stammering disappeared in 16 cases and diminished in 5. Tonic spasm of the lips was observed in 5 cases, movements of deglutition in 5, and movements of the whole body in 3, during reading and speaking.

All these investigations were made in the presence of normal pupils, in the usual atmosphere of the schoolchild. The teachers confirmed that all the children who stammered during investigation were stammerers in normal school life.

The incidence of stammering in these Greek-speaking Cypriot children (1.85%) is higher than in other European countries (Belgium 1.4%, Hungary 1.02%, Sweden

0.8%, 1.0%) and in U.S.A. (0.87%). This finding contradicts the belief that the incidence of stammering is higher in races with a high cephalic index than in those with a low index, because the cephalic index in Greeks is low (Stephanos 1884, Gedeon 1931). Probably the differences in incidence of stammering among different nations are due to racial factors or to the difficulty in pronunciation of their languages. Thus, according to many investigators, stammering is unknown among the Chinese, whose language consists of monosyllables.

Nadoleczny (1926) found that the sex-incidence of stammering was 74 boys to 26 girls (3 to 1). My observations confirm this.

Travis (1931) reported many cases in which the stammering appeared as a sequel to the change of handedness; but in the present investigation 33 out of 53 left-handed children were left-hand writers at the beginning of their school life and changed to right-hand writers after training, without the slightest manifestation of stammering. This accords with the opinion of Seth and Guthrie (1935). However, there is a relationship between stammering and left-handedness, because the incidence of stammerers among these left-handed school children (5 out of 53) is about ten times higher than among the right-handed pupils (1.5%). The explanation seems to be that left-handedness and stammering are two different manifestations which appear in a nervous child, neither of them causing the other.

Gutzmann (1928) found stammering in near relations of the stammerers in 26.8% of his cases, whereas Lampadarios (1923) reported 38.7%. I found it in 4 of my 21 cases; but in these cases the stammerer was in contact with a stammering relation (more often the father than the mother). So, possibly, stammering may be imitative rather than hereditary.

According to Seth and Guthrie (1935) the stammering occurs at all levels of intelligence but much more frequently among mentally retarded children. This statement accords with my observation that 11 of the 21 stammerers were of sub-normal intelligence.

I wish to thank Dr T. Dervis, O.B.E., chairman of the school committee of Nicosia, for permission to publish this letter.

References

- Gedeon, S. (1931) Paedometric Investigations in Greece, Athens.
 Gutzmann, H. (1928) Physiologie der Stimme und Sprache, Brunswick.
 Lampadarios, E. (1923) Lessons on School Hygiene, Athens.
 Nadoleczny, M. (1926) Kurzes Lehrbuch der Sprach und Stimmeheilkunde, Leipzig.
 Stephanos, G., (1884) La Grece au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique et medical (extrait de dictionnaire des sciences medicales), Paris.
 Travis, L.E. (1931) Speech Pathology, New York.
 The Lancet, 1947, i, 270.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΑΤΡΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Ἡ Σχολιατρικὴ Ὑπηρεσία ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικό κεφάλαιο τῆς προληπτικῆς ἰατρικῆς μέριμνας σ' ἓνα τόπο. Ὁ σχετικὸς ἑλληνικὸς νόμος καθορίζει τοὺς σκοποὺς τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ὡς ἑξῆς (Λαμπαδάριος, Στεφάνου):-

«Σκοπὸς καὶ ἀρμοδιότητες τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας εἶναι:

1. Ἡ προστασία καὶ προαγωγή τῆς υγείας - ὑφ' ἣν ἔννοιαν καθορίζεται ὑπὸ τῆς Παγκοσμίου Ὁργανώσεως Ὑγείας - τῶν μαθητῶν Δημοτικῆς καὶ Μέσης ὡς καὶ Κατωτέρας καὶ Μέσης Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως.
2. Ἡ ἐπίβλεψις τῆς υγιεινῆς τῶν διδασκηρίων, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν.
3. Ἡ προστασία τῆς υγείας τοῦ διδάσκοντος καὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπίπτωσιν ταύτης ἐπὶ τῆς υγείας τῶν μαθητῶν καὶ τῆς λειτουργίας τῶν Σχολείων.
4. Ἡ μαθητικὴ ἐν γένει ἀντίληψις καὶ πρόνοια, εἰς ἣν περιλαμβάνεται ἀπὸ ἀπόψεως σχολικῆς υγιεινῆς καὶ ἰατρικῆς ἀντιλήψεως ἡ λειτουργία τῶν Εἰδικῶν Σχολείων, ἤτοι τῶν ἀνωμάτων, σωματικῶς ἀναπήρων καὶ ἄλλων, παρομοίου σκοποῦ, ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἀρμοδιότητος Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ἐκπαιδευτικῶν Ἐπιχειρημάτων.
5. Ἡ υγιεινολογικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς υγιεινῆς καὶ ὁμιλιῶν υγιεινολογικοῦ περιεχομένου ὡς ἐπίσης καὶ ἡ υγιεινολογικὴ διαφώτισις τῶν γονέων.
6. Ἡ μελέτη τῆς ἐπιπτώσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων ἐπὶ τῆς σωματικῆς, πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς υγείας τῶν μαθητῶν».

Στὶς «Ἐτήσιες Ἐκθέσεις» τοῦ Ἰατρικοῦ Τμήματος στὴν Κύπρον καθορίζονται οἱ σκοποὶ τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ὡς ἀκολούθως:

«α) Ἡ προαγωγή τῆς υγείας τῶν μαθητῶν, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ ἰατρικὰς ἐξετάσεις καὶ μὲ παρακολούθησιν τῶν μαθητῶν (μὰ ἀρχικὴ καὶ κατὰ

περιόδους). Μὲ τίς ἐξετάσεις αὐτὲς καὶ μὲ τὴν ἐπαφή μὲ τὸ ὑγειονομικὸ προσωπικόν, τὸ παιδί μπορεῖ ν' ἀποκτήσει αἴσθημα ἀσφάλειας ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑγεία του.

- β) Ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ ἐναντία σὲ ὅλους τοὺς κινδύνους πὺ ἐπαπειλοῦν τὴν ὑγεία του. Τοῦτο περιλαμβάνει μιὰ καλὴ ὑγειονομολογικὴ ἀγωγή καὶ ἐκπαίδευση μέσα στὸ σχολεῖο καὶ ἐπίσης ἓνα σχέδιο τεχνητῆς ἀνοσοποίησης κατὰ τῶν λοιμωδῶν νόσων.
- γ) Ἡ ἀπόκτηση ὑγιεινῶν συνηθειῶν ἀπὸ τὴ νεαρὴ ἡλικία. Τοῦτο πάλιν μπορεῖ νὰ κατορθωθεῖ μὲ ἓνα πρόγραμμα σχολικῆς ὑγειονομολογικῆς ἐκπαίδευσης σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς σχολικῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖο δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνο στὶς ἀπλὲς γνώσεις ὑγιεινῆς, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ ἐπεκτείνεται καὶ νὰ καλύπτει ὅλο τὸ θέμα, περιλαμβάνοντας γόνιμες στάσεις, σοβαρὴ κρίση καὶ συμπεριφορὰ στὸ πεδίο τῆς ὑγείας. Τὸ πρόγραμμα πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπόψη τὴ φυσικὴ, πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.
- δ) Ἡ ἐγκαιρὴ ἐντόπιση φυσικῶν καὶ διανοητικῶν ἐλαττωμάτων καὶ ἄλλων ἀποκλίσεων ἀπὸ τὸ φυσιολογικὸ (1968)».

Σὲ μία ἄλλη ἐκθεση δηλώνονται οἱ σκοποὶ τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας, ὅπως ἐφαρμόζεται στὴν Κύπρο:

- «α) Νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν ὑγείας τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ καὶ μὲ δάση τὰ στατιστικὰ εὐρήματα, νὰ τυποποιήσῃ τὴν πολιτικὴ τῶν Ὑγειονομικῶν Ἀρχῶν ὡς ἐνδείκνυται.
- β) Νὰ ἐντοπίσῃ ἐγκαιρῶς κάθε ἀνωμαλία ἢ παρέκκλιση ἀπὸ τὸ φυσιολογικόν, φυσικόν καὶ πνευματικόν, ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ προέρχονται, καὶ νὰ προχωρήσῃ σὲ ἄμεση διόρθωσή τους.
- γ) Νὰ δημιουργήσῃ αἴσθημα ἀσφάλειας στὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ κατὰ τοῦ κινδύνου τῶν νόσων ἢ τῶν ἀτυχημάτων καὶ ἐπίσης, τὸ παιδί ν' ἀποκτήσῃ ὑγιεινὲς συνήθειες ζωῆς.
- δ) Νὰ προσπαθῆσῃ ὅπως ἀναλάβῃ ἡ Κυβερνητικὴ Ἀρχὴ τὴ δωρεάν ἰατρικὴ φροντίδα ὅλων τῶν μαθητῶν (1960)».

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1965-1966 (Δεκέμβριος 1966) τὰ Ὑπουργεῖα Παιδείας καὶ Ὑγείας ὄρισαν ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ εἰσηγηθεῖ σχέδιο Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας. Στὴν ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς μὲ τίτλο «Εἰσηγήσεις διὰ τὴν δημιουργίαν Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ἐν Κύπρῳ» καθορίζονται πρωταρχικοὶ σκοποὶ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς, ὡς ἀκολούθως:

- «α) Ἡ διαφύλαξις καὶ ἡ προαγωγή τῆς ὑγείας τοῦ μαθητοῦ. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἰατρικῆς ἐξετάσεως καὶ παρακολουθήσεως ὄλων τῶν μαθητῶν. Διὰ τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν μὲ τὸν Σχολίατρον καὶ τὸ βοηθητικὸν προσωπικόν του. Πρέπει νὰ τονισθῇ ὅμως ὅτι ἡ ἰατρικὴ ἐξέτασις πρέπει νὰ εἶναι λεπτομερῆς καὶ γενικὴ. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν πρέπει ἡ ἐξέτασις νὰ συγχίζεται μὲ τὴν ἐξέτασιν μόνον τῶν ἀσθενούντων μαθητῶν.
- β) Ἡ προστασία τοῦ μαθητοῦ ἐναντίον παντὸς κινδύνου ἀσθενείας ἢ δυστυχίματος καὶ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται, ἐν μέρει τουλάχιστον, διὰ τῆς ἀνοσοποιήσεως ὄλων τῶν μαθητῶν ἐναντίον τῶν συνήθων λοιμωδῶν νοσημάτων ὡς καὶ διὰ μιᾶς ὑγιεινῆς ἀγωγῆς ἢ ὁποῖα νὰ καταστήσῃ τὸ παιδί ἱκανὸν νὰ λαμβάνῃ τοιαῦτα μέτρα ὥστε νὰ ἀποφεύγῃ τὴν μετάδοσιν μολυσματικῶν ἀσθενειῶν καὶ τοὺς κινδύνους ἀτυχημάτων.
- γ) Ἡ ἀπόκτησις ὑγιεινῶν ἔξερων ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Καὶ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ὑγιεινῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς πρακτικῆς καθοδηγήσεως τῶν παιδιῶν.
- δ) Ὁ σπουδαιότερος ὅμως προορισμὸς τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ἐνωρὶς ἀνίχνευσις ἐλαττωμάτων ἢ λανθάνουσῶν παρεκκλίσεων ἐκ τοῦ φυσιολογικοῦ, τόσον τῶν σωματικῶν ὅσον καὶ τῶν συναισθηματικῶν. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ μιᾶς γενικῆς καὶ ἐμπεριστατωμένης ἰατρικῆς ἐξετάσεως ὡς καὶ τῆς παρακολουθήσεως τῆς ψυχικῆς καὶ συναισθηματικῆς συμπεριφορᾶς τῶν μαθητῶν».

Κατὰ τὸ 1975 μικτὴ ἐπιτροπὴ τῶν Ὑπουργείων Παιδείας καὶ Ὑγείας εἶχε ἐπανεξετάσει τὸ ὅλο θέμα τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας.

Στὴν πολυγραφημένη πρόταση τοῦ Τμήματος Ἰατρικῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας μὲ τίτλο «Μελέτη διὰ πρακτικὴ ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ἐν Κύπρῳ» (Ἰανουάριος 1976) περιγράφονται ὡς σκοποὶ τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας:

- «1) Ἡ προστασία καὶ προαγωγή τῆς ὑγείας - ὑφ' ἣν ἔννοιαν καθορίζεται ὑπὸ τῆς Παγκοσμίου Ὁργανώσεως Ὑγείας - τῶν μαθητῶν Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.
- 2) Ἡ ἐπίβλεψις τῆς ὑγιεινῆς τῶν διδασκηρίων, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν.

- 3) Ἡ ὑγειονολογικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν μαθητῶν, τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ δι' ὁμιλιῶν καὶ ἄλλων τεχνικῶν συμβουλῶν ὑγεινολογικοῦ περιεχομένου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ὑγεινολογικὴ διαφώτισις τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων.
- 4) Ἡ προστασία τῆς ὑγείας τοῦ διδάσκοντος καὶ λοιποῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων.
- 5) Ἡ μελέτη τῆς ἐπιπτώσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων ἐπὶ τῆς σωματικῆς, πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν.
- 6) Ἡ τήρησις στατιστικῶν στοιχείων, ἡ ἐκτίμησις τούτων καὶ ἡ ἐν γένει ἀξιολόγησις τῆς ὅλης ὑπηρεσίας».

Καταχώρησα ἐδῶ τοὺς βασικοὺς σκοποὺς τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ὅπως τοὺς ἀντιλαμβανόμαστε κατὰ καιροὺς στὴν Κύπρο. Βασικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς τέσσερις αὐτοὺς καθορισμοὺς δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μᾶλλον παρατηρεῖται βελτίωσις καὶ συμπλήρωσις, πού ἐπιβάλλουν οἱ περιστάσεις ἢ ἡ ἐπιθυμία γιὰ καλύτερη διατύπωσις.

Σ' ἓνα ὑπόμνημα-εἰσήγησις πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευσις ἰατροῦ-μέλους τῆς τὸ ἔτος 1961 καθορίζονται σκοποὶ καὶ ἀρμοδιότητες τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας, ὡς ἀκολούθως:

- α) Ἐπίβλεψις τῆς Ὑγιεινῆς τῶν Κοινοτικῶν Διδακτηρίων.
- β) Προστασία καὶ προαγωγή τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν.
- γ) Προστασία τῆς ὑγείας τοῦ διδάσκοντος καὶ λοιποῦ προσωπικοῦ τῶν Σχολείων.
- δ) Ἡ μαθητικὴ ἐν γένει ἀντίληψις (Κέντρα μαθητικῆς ἀντιλήψεως - Πολυιατρεῖα, ἀντιτραχωματικά σχολεῖα κλπ.) καὶ πρόνοια (μαθητικά συσσίτια, μαθητικαὶ ἱματιοθήκαι, παιδικαὶ ἔξοχαὶ κλπ.)
- ε) Ἡ διδασκαλία τῆς Ὑγιεινῆς εἰς τὰ Σχολεῖα καὶ ἡ Ὑγειονολογικὴ μόρφωσις τῶν διδασκόντων».

Ἡ Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευσις εἶχε τότε προκηρύξει (1.8.61) καὶ θέσεις σχολιατρῶν ἀλλὰ ὁ θεσμὸς δὲν προχώρησε πρὸς τὰ πέρα καὶ μείνανε τὰ πράγματα ὅπως ἦταν προηγουμένως, δηλ. στίς πόλεις οἱ Ἐφορεῖες ἔχουν τὴν εὐθύνη τῆς παροχῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας, ἐνῶ, στὴν ὕπαιθρον τὸ Ὑπουργεῖο Ὑγείας ἔχει τὴν ἀντίστοιχον εὐθύνη. Στὸ σχετικὸ φάκελλο τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτικῆς Συνελεύσεως ὑπάρχουν ἀκόμα δύο σχέδια, τὰ ὁποῖα εἶχαν ὑπο-

βληθεῖ αὐτοπροαίρετα ἀπὸ δύο ἰατροὺς τὸ 1961. Ἐνα νεώτερο σχέδιο ποὺ εἶχε περισσότερο στόχο του τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν μιᾶς ὑπηρεσίας καθοδηγήσεως, ὅπου ὁ λόγος τοῦ σχολιάτρου θάχε βαρύνουσα θέση, ὑποβλήθηκε τὸ 1965 πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ἀπὸ ὑπεύθυνο τοῦ κλάδου.

Ἡ μέριμνα γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ εἶχε κατὰ καιροὺς τὶς ἐξῆς ὀνομασίες, ὅπως παρουσιάζονται στὶς «Ἐτήσιες Ἐκθέσεις»:-

School Hygiene
 School Health
 School Health Service
 School Medical and Dental Health
 Σχολιατρικὴ Ὑπηρεσία

Ἱστορικά, ἡ πρώτη μνεία γιὰ Σχολικὴ Ὑγιεινὴ, μὲ τὴν ἔννοια τῆς Σχολιατρικῆς, γίνεται στὸ Annual Medical and Sanitary Report τοῦ 1925 ποὺ ἀναφέρει τὰ ἀκόλουθα:

«Ἡ ἱατρικὴ ἐπιθεώρηση σχολείων δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ. Καλὰ τὰ κτίρια, ἀκάθαρτα τ' ἀποχωρητήρια. Διογκωμένοι τραχηλικοὶ ἀδένες ἀπὸ ἀμυγδαλίτιδα, λερωμένη "dirty" κεφαλὴ (πιθανὸν ψεῖρες). Τὰ δόντια χρειάζονται προσοχή. Τὸ τράχωμα πολὺ κοινὸ στὰ χωριὰ τῆς Μεσαορίας. Δίνονται εἰδικὲς ὁδηγίες στὰ παιδιὰ ποὺ πάσχουν ἀπὸ αὐτό».

Ἀπὸ τὸ ἐπόμενο πιά ἔτος ὑπάρχει στὶς «Ἐτήσιες Ἐκθέσεις» τοῦ τότε Ἱατρικοῦ Τμήματος ἀναφορὰ στὴ σχετικὴ σχολικὴ ὑγιεινὴ. Δίνω τὰ κυριότερα σημεῖα τῶν ἀναφορῶν, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου ἐνδιαφέρουν περισσότερο.

1926: Δηλώνεται πὼς δὲν ὑπάρχει σχολιατρικὴ ὑπηρεσία ὅπως νοεῖται καὶ ἐφαρμόζεται στὴν Ἀγγλία.

1927: Πολλοὶ μαθητὲς πάσχουν ἀπὸ ὀφθαλμίες, ἔχουν διογκωμένους τραχηλικούς ἀδένες ἀπὸ ἀμυγδαλίτιδα, χαλασμένα δόντια καὶ «ἀκάθαρτη» κεφαλὴ (πιθανὸν ψεῖρες καὶ κονίδες).

1928: Δὲν ὑπάρχει στὴν Κύπρο σχολιατρικὴ ὑπηρεσία ὅπως στὴν Ἀγγλία, ὅπου ἐφαρμόστηκε αὐτὴ τὸ 1904. Οἱ μαθητὲς παρουσιάζουν τράχωμα, ἀμυγδαλίτιδες, χαλασμένα δόντια. Συνιστᾶται διορισμὸς σχολιάτρου μόνιμου ἢ προσωρινοῦ γιὰ νὰ ὀργανώσει σχολιατρικὴ ὑπηρεσία στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά.

1929: Δέν υπάρχουν σχολιατρικές ύπηρεσίες, παρόλο πού οί κυβερνητικοί γιατροί ἔχουν καθήκον νά ἐξετάζουν τή σπλήνα τῶν μαθητῶν κάθε χρόνο (εἴχαμε τότε ἔλονοσία) καί νά ἐπισκέπτονται κατά καιροῦς τά σχολεῖα. Οἱ μαθητές πρέπει νά ἐξετάζονται μόλις μποῦν στοῦ σχολεῖο καί νάχει ὁ καθένας ἀτομικό δελτίο ὑγείας. Χρειαζόνται σχολικῆς ὀδοντιατρικῆς ὑπηρεσίες.

1930: Δέν ὑπάρχει σχολιατρική μέριμνα. Δίνουν κίνινο στοῦς μαθητές μέσω τῶν διευθυντῶν. Στή Λάρνακα θά ἰδρουθεῖ σχολική ὀδοντιατρική μονάδα.

1931: Ἄρχισε ἡ συστηματική ἐξέταση καί θεραπεία τῶν δοντιῶν τῶν μαθητῶν ἀπό τίς σχολικῆς ὀδοντιατρικῆς μονάδες.

1932: (Δέν ἐντοπίστηκε ἡ «Ἐτήσια Ἐκθεση»).

1933: Γίνεται εἰσήγηση γιά διορισμό ὀδοντίατρου στά σχολεῖα μέ πλήρεις ὥρες ἀπασχόλησης. Ὁ σχολίατρος (School Medical Officer) ἐξέτασε 2,191 μαθητές 68 σχολείων. Δημοσιεύεται ἡ πρώτη σχολιατρική ἔκθεση.

1934: Σημειώνεται ὅτι ὑπάρχουν ἐλλείψεις στά σχολεῖα καί ὅτι ὁ Διευθυντής τῆς Παιδείας κατέστησε ὑπεύθυνους τοῦς δασκάλους γιά παραλείψεις στόν ὑγειονομικό τομέα τῶν σχολείων. Τό Ἰατρικό Τμῆμα προσέλαβε ἕνα γιατρό γιά τά σχολεῖα τῆς Πάφου. Ὡστόσο, πραγματική σχολιατρική ὑπηρεσία δέν ὑπάρχει στή νῆσο. Πνευματικά καί σωματικά ἐλαττώματα δέν διαγιγνώσκονται καί σπάνια διορθώνονται. Ὁ σχολίατρος ἐξέτασε 2,025 μαθητές 56 σχολείων. Δημοσιεύεται ἡ ἔκθεση εὑρημάτων του.

1935: Πέντε ἐπίτιμοι ὀδοντίατροι ἐπισκεφθήκανε 210 σχολεῖα καί ἐξέτασαν 11,067 μαθητές. Ὁ σχολίατρος ἐξέτασε 1428 μαθητές 36 σχολείων τῆς Πάφου. Δημοσιεύεται ἔκθεση εὑρημάτων.

1936: Δηλώνεται καλύτερευση τῶν σχολείων ἀπό τήν ὑγιεινή ἀποψη.

1937: Δίνεται ἡ πληροφορία πὼς οἱ σπουδαστές τοῦ Διδασκαλικοῦ Κολλεγίου Μόρφου θά διδάσκονται καί θ' ἀσκοῦνται στή σχολική ὑγιεινή.

1938: Οἱ Σχολικῆς Ἐφορεῖες τῶν κυριότερων πόλεων διορίσανε γιατροῦς καί ἐπισκέπτονται γιατροί καί ὀδοντίατροι ὅλα τά σχολεῖα τῆς ὑπαίθρου. Ὑστερεῖ ὁμως ἡ σχολιατρική ὑπηρεσία.

1939: Δέν ἀναφέρεται τίποτε σχετικό στήν «Ἐτήσια Ἐκθεση».

1940-1945: Δημοσιεύονται ἀπλῆς ἀναφορές στίς ἐξετάσεις δοντιῶν τῶν μαθητῶν.

1946: (Δὲν ἐντοπίστηκε ἡ «Ἐτήσια Ἐκθεση»).

1950: Δημοσιεύεται ἡ ὀδοντιατρικὴ ἐργασία ποὺ ἔγινε στὰ σχολεῖα.

1951-1952: Δημοσιεύονται ἀπλὲς ἀναφορὲς στὶς ἐξετάσεις δοντιῶν τῶν μαθητῶν.

1953: Παρόλο ποὺ μερικὰ σχολεῖα μέσης παιδείας ἔχουν γιатρούς καὶ παρόλο ποὺ κυβερνητικοὶ γιатροὶ ἐπισκέπτονται τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν ὑγεία τῶν μαθητῶν δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς. Πρὶν λίγα χρόνια εἶχε γίνεи δοκιμαστικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ αὐτὴ δὲν ἀποπερατώθηκε. Ἐφέτος (1953) ἔχουν ἐξεταστῆ ἀπὸ τοὺς κυβερνητικοὺς γιатρούς 3,500 μαθητὲς γιὰ τὰ ἑξῆς: ὕψος, βάρους, ἀνωμαλίες ὀράσεως, ἀκοῆς, ὀμιλίας, στάσεως καὶ διατροφῆς. Τὰ εὐρήματα δὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν. Ἐπίσης γίνεται ἀπλὴ ἀναφορὰ στὴν ὀδοντιατρικὴ ἐξέταση μαθητῶν.

1954: Σημειώνεται πὼς οἱ Σχολικὲς Ἐφορεῖες διορίζουν γιатρούς, οἱ κυβερνητικοὶ γιатροὶ ἐπισκέπτονται τὰ σχολεῖα (τῆς ὑπαίθρου), ἡ ἔρευνα γιὰ καθορισμὸ ὑγείας τῶν μαθητῶν συνεχίζεται. Γίνεται τυπικὴ ἀναφορὰ στὴν ὀδοντιατρικὴ ἐξέταση τῶν μαθητῶν.

1955: Ἐκτὸς ἀπὸ τυπικὴ ἀναφορὰ, δίνεται πληροφορία πὼς τὸ Γραφεῖο Παιδείας χορηγεῖ περισσότερα τρόφιμα στὰ σχολεῖα, κυρίως γάλα καὶ σὲ μερικὰ σχολεῖα πλήρες γεῦμα. Δημοσιεύεται κατάλογος σχολείων ποὺ ἐξεταστήκανε ἀπὸ σχολιάτρος καὶ πίνακας ἐργασίας.

1956: Ὅπως καὶ τὸ 1955.

1957: Ἀναφέρεται πὼς στὸ παρελθὸν γινόταν ἡ ἐξέταση τῶν μαθητῶν. Ὁ πρῶην βοηθὸς διευθυντῆς τῶν Ἰατρικῶν Ὑπηρεσιῶν διορίζεται ὡς σχολιάτρος πλήρους ἀπασχόλησης καὶ ἀνῆκει στὸ Ἰατρικὸ Τμῆμα ἀντὶ τοῦ Γραφεῖο Παιδείας. Τὸ σχέδιο εἶναι: Ἐξέταση τῶν μαθητῶν μιὰ φορὰ τὸν χρόνον ἀπὸ τοὺς κυβερνητικοὺς γιатρούς κάτω ἀπὸ τὶς ὀδηγίες τοῦ σχολιάτρος. Γίνεται σκέψη γιὰ διορισμὸ δευτέρου σχολιάτρος. Δημοσιεύεται πίνακας εὐρημάτων, ὅπως καὶ στοιχεῖα τῆς ὀδοντιατρικῆς ἐξέτασης.

1958: Προτείνεται εἰδικὸ σεμινάριο γιὰ νὰ ὑπάρχει ὀρθὴ καὶ ἐνιαία μέθοδος ἐξετάσεως τῶν μαθητῶν καὶ ὀρθὴ ἐκτίμηση τῶν εὐρημάτων. Συστηματικὴ ἐξέταση τῶν μαθητῶν γίνεται μόνο στὶς πόλεις Λευκωσία καὶ Λεμεσό. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ποὺ ἐξετάσθη ἀπὸ τοὺς κυβερνητικοὺς ἦταν 10,534 καὶ ἀπὸ τὸν σχολιάτρο, 7,183. Δημοσιεύεται πίνακας εὐρημάτων, ὅπως καὶ στοιχεῖα τῆς ὀδοντιατρικῆς ἐξέτασης.

1959: Ἡ κυβέρνησις ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς ὑπαιθροῦ, καὶ οἱ Σχολικὲς Ἐφορεῖες γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων. Ἡ διαδικασία γιὰ θεραπεία τῶν μαθητῶν στὴν ὑπαιθρο γίνεται ὅπως καὶ γιὰ τὸ λοιπὸ πληθυσμὸ. Οἱ ἀγροτικοὶ γιατροὶ ἐξετάσανε 9,008 καὶ ὁ σχολίατρος 10,328. Δημοσιεύεται πίνακας εὐρημάτων καὶ δηλώνεται ἡ ὁδοντιατρικὴ ἐργασία.

1960: Δημοσιεύονται οἱ στόχοι τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας στὴν Κύπρο κατὰ τὸ παρὸν τουλάχιστον στάδιο. Δηλώνεται πὼς λιγότερο ἀπὸ τὸ 1/4 τοῦ συνολικοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ ἔχει ἐξετασθεῖ: Συγκεκριμένα, ἐξετάστηκαν 7,107 μαθητὲς ἀπὸ τοὺς ἀγροτικούς γιατροὺς καὶ 10,806 μαθητὲς ἀπὸ τὸν σχολίατρο. Δημοσιεύεται πίνακας εὐρημάτων σὲ χιλιοστιαία ἀναλογία.

1961: Μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας ἡ Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευσις καὶ ἡ Τουρκικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευσις ἀνέλαβαν καθετὶ σχετικὸ μὲ τὸ σχολεῖο. Πρὸς τοῦτο ἐτοιμάζεται σχέδιο γιὰ σχολιατρικὴ ὑπηρεσία. Στὸ μεταξὺ ἡ κυβέρνησις ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμβολιάζει τοὺς μαθητὲς καὶ νὰ μεριμνᾷ γι' αὐτούς.

1962: Γιὰ οἰκονομικοὺς λόγους οἱ Κοινοτικὲς Συνελεύσεις δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀναλάβει τὸ σχολιατρικὸ ἔργο. Ἡ κυβέρνησις συνεχίζει νὰ ἐμβολιάζει τοὺς μαθητὲς καὶ νὰ τοὺς παρέχει θεραπεία σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς ὅρους.

1963: Ὡς ἀνωτέρω. Ἐκφράζεται ἡ ἐλπίδα πὼς ἡ Κυβέρνησις θ' ἀναλάβει τὶς σχολιατρικὲς ὑπηρεσίες.

1964: Δηλώνεται πὼς παραμελήθηκε ἡ σχολιατρικὴ ὑπηρεσία, ἀλλὰ ἡ Κυβέρνησις ἐξακολουθεῖ νὰ φροντίζει τοὺς μαθητὲς ὅπως τὸν λοιπὸν πληθυσμὸ.

1965: Δὲν ὑπάρχουν ξεχωριστὲς σχολιατρικὲς ὑπηρεσίες. Ἀλλὰ οἱ Ἐκπαιδευτικὲς καὶ Ὑγειονομικὲς Ἀρχὲς συνέστησαν μιὰ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ ὑποβάλει σχετικὲς προτάσεις. Μερικὲς τοπικὲς ἀρχὲς (ἐφορεῖες) ἔχουν διευθετήσῃ μιὰ τέτοια ὑπηρεσία. Ἡ Κυβέρνησις δὲν ἀμελεῖ νὰ ἐξετάζει τοὺς μαθητὲς.

1966: Ὡς ἀνωτέρω. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου ποὺ ἔκαμαν τὰ Ὑπουργεῖα Ὑγείας καὶ Παιδείας ἀναβάλλεται γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει ὁ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς ἐπισκεπτριῶν ἀδελφῶν.

1967-1969: Περίπου τὰ ἴδια ὡς τὰ ἀνωτέρω.

1970: Ὡς ἀνωτέρω. Ἀναγράφεται πὼς γιὰ τοὺς μαθητὲς λειτουργοῦν δύο ὁδοντιατρικὲς μονάδες μὲ προοπτικὴ νὰ γίνουν πέντε.

1971: Ἰδιαίτερα καὶ μὲ ἔμφαση ἀναφέρεται ἡ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ. Σημειώνεται πὼς ἡ Εἰδικὴ Σχολικὴ Ὀδοντιατρικὴ ἄρχισε μὲ δύο κινητὲς μονάδες.

1972: Σημειώνεται πὼς ἡ Σχολικὴ Ὀδοντιατρικὴ καλύπτει ὅλη τὴν ὕπαιθρο.

1973: Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ὅσα γραφτήκανε γιὰ τὸ 1967-1969.

1974: Ἀναγράφεται πὼς ἡ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ ὑπηρεσία ἐξέτασε 18,485 μαθητὲς.

1975: (Καμία ἀναφορά).

1976: (γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1974-1975). Σημειώνεται κάπου πὼς ἔγινε καταπολέμηση τῆς φθειρίασης στὰ σχολεῖα.

Μὲ τὴν πιὸ πάνω περιληπτικὴ ἔκθεση τῶν κατὰ καιροὺς κυβερνητικῶν ἀναφορῶν καὶ σκέψεων γύρω ἀπὸ τὴ Σχολιατρικὴ Ὑπηρεσία, παρουσιάζεται ἡ μακρόχρονη γιὰ τὰ κυπριακὰ δεδομένα πορεία τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ, πού ἐπὶ τέλους ἄρχισε ἐπίσημα τὸ σχολικὸ ἔτος 1976-77. Ἐάν ληφθοῦν ὑπόψη οἱ ὀδοντιατρικὲς ἐκθέσεις, τμῆμα σχολικῆς ὀδοντιατρικῆς, πού δὲν τίς ἔχω ἀναφέρει στὸ μελέτημά μου αὐτό, θὰ πιστοποιηθεῖ πὼς μόνο στὸν ὀδοντιατρικὸ κλάδο βρίσκεται ἡ πραγματικὴ σχολιατρικὴ συμβολὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἔκτασης ἐφαρμογῆς τῆς. Ὅλα τ' ἄλλα, στὸ μεγαλύτερό τους μέρος, παρέχονται μέσα στὰ πλαίσια τῆς συνήθους γενικῆς θεραπευτικῆς πολιτικῆς. Στὰ προπολεμικὰ χρόνια εἰδικὴ μέριμνα λαμβανόταν γιὰ τοὺς μαθητὲς ὡς ἀπαραίτητη δραστηριότητα στὸν ἀνθελονοσιακὸ ἀγῶνα.

Μετὰ τὴν πιὸ πάνω ἐξιστόρηση τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς στὸν σχολιατρικὸ κλάδο, συμπληρώνουμε τὸ κεφάλαιο μὲ τὴν ἔκθεση τῶν ὄσων εἶχαν γίνεи στίς πόλεις μὲ τὴ φροντίδα τῶν Σχολικῶν Ἐφορειῶν.

Ἡ πιὸ παλιὰ πληροφορία γιὰ διορισμὸ σχολιάτρου ἀπὸ κοινοτικὸ φορέα βρίσκεται στὸ βιβλίον τοῦ Κλεόβουλου Ἰ. Μυριανθόπουλου (1946) «Ἡ Παιδεία ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας 1878-1946». Στὸ κεφάλαιο «Σχολικὴ Ὑγιεινὴ καὶ Σχολιατροί» (σελ. 252) τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ ἱατρὸς Ὀμηρὸς Δημητριάδης νὰ διδάσκει ἀπὸ τὸ 1914 τὴν ὑγιεινὴν στὸ Γυμνάσιον Κτήματος καὶ νὰ εἶναι ταυτοχρόνως «ἔμμισθος» σχολιάτρος στὰ σχολεῖα κατώτερης παιδείας (ἀπὸ τότε ὅμως δὲν δηλώνεται).

Στὴ Λεμεσό τὸ 1938 διορίζονται ἕνας σχολιάτρος, ἕνας σχολικὸς

ὀφθαλμίατρος καὶ ἓνας σχολικός ὀδοντίατρος. Στὴ Λάρνακα μόνο γιὰ ἓνα σχολικό ἔτος διορίζεται ἓνας σχολίατρος.

Στὴ Λευκωσία σύμφωνα μὲ τὸ μελέτημα τοῦ Θεόκλητου Σοφοκλέους (1947), ποὺ τιτλοφορεῖται «Τὸ μάθημα τῆς Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ αἱ Σχολιατρικαὶ Ὑπηρεσίαι εἰς τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον» ἀναφέρει πὼς στὰ δημοτικά σχολεῖα κατὰ τὸ σχολικό ἔτος 1942-44 διορισθῆκανε ἑμμισθοὶ ἓνας γιατρός γιὰ παθολογικά καὶ ὠτορινολαρυγγολογικά, ἓνας ὀφθαλμολόγος καὶ ἓνας γιατρός γιὰ παθολογικά καὶ ὠτορινολαρυγγολογικά, ἓνας ὀφθαλμολόγος καὶ ἓνας ὀδοντίατρος. Καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενο σχολικό ἔτος ἢ ὑπηρεσία τους εἶχεν ἐπεκταθεῖ καὶ στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο ἐξετάζοντας δωρεὰν τοὺς μαθητὲς του. Τὸ 1938-39 ἢ Ἐφορεία διόρισε μόνο γιὰ τὰ δημοτικά σχολεῖα ἓνα σχολίατρο σύμφωνα μὲ ὑπόδειξη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου.

Τὸ κατὰ καιροὺς δυναμικὸ τῶν ἑμμισθῶν σχολιάτρων στὶς διάφορες πόλεις ἦταν ὡς τὸ 1976-77:

Λευκωσία	1941-1943	1 παθολόγος-ὠτορινολαρυγγολόγος 1 ὀφθαλμολόγος 1 ὀδοντίατρος
	1943-1955	1 παθολόγος 1 ὠτορινολαρυγγολόγος 1 ὀφθαλμολόγος 1 ὀδοντίατρος
	1955-1960	1 παθολόγος 1 ὀφθαλμολόγος 1 ὀδοντίατρος
	1960-1961	2 παθολόγοι 1 ὀφθαλμολόγος 1 ὀδοντίατρος
	1961-1962*-1968	4 παθολόγοι 3 ὀδοντίατροι 2 ὀφθαλμολόγοι
	1968-1969	5 παθολόγοι

* Ἐχει ἀναλάβει ἡ Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ συνέλευση καὶ τὰ ἰδιωτικά σχολεῖα, συνεπῶς αὐξηθῆκανε οἱ σχολιατρικὲς ὑποχρεώσεις.

	1 ώτορινολαρυγγολόγος
	3 όδοντίατροι
	2 όφθαλμολόγοι
1969-1975	5 παθολόγοι
	1 ώτορινολαρυγγολόγος
	4 όδοντίατροι
	2 όφθαλμολόγοι
1975-1976	5 παθολόγοι
	1 ώτορινολαρυγγολόγος
	3 όδοντίατροι
	2 όφθαλμολόγοι
1976-1977-1978	5 παθολόγοι
	1 ώτορινολαρυγγολόγος
	3 όδοντίατροι
	2 όφθαλμολόγοι
1976-1977-1978	3 όδοντίατροι

Λεμεσός

Προσελήφθη ένας παθολόγος και άκολούθως δύο παθολόγοι και ένας όδοντίατρος.

Έπιπλέον, προσελήφθη με σύμβαση ένας όφθαλμίατρος, στον όποιο αποστέλλονταν από την έπισκέπτρια άδελφή κυρίως άποροι μαθητές.

Πάφος

Σέ όλα τά χρόνια έργοδοτείτο ένας παθολόγος.

Όμως βασικός άν όχι ό μοναδικός στύλος τής σχολιατρικής ύπηρεσίας, πάντοτε άπαραίτητος, είναι ή ειδική «έπισκέπτρια άδελφή». Πρώτα, ή Λευκωσία άντιμετώπισε την άνάγκη αυτή με τόν διορισμό έπισκέπτριας άδελφής, άπόφοιτης τής Άνώτερης Ύγειονομικής Σχολής Άθηνών, κατά τόν σχολικό έτος 1953-1954. Άπό τόν έτος αυτό κι ύστερα τόν δυναμικό έπισκεπτριών άδελφών πουν διορίζουν οι σχολικές Έφορείες ως τόν 1977 είναι:-

Λευκωσία	1953-1954	1
	1954-1963	2
	1963-1972	3
	1972-1977	4

Λεμεσός	1959-1974	1
Μόρφου	1967-1974	1

Διακυμάνσεις είχαν οι μέθοδοι λειτουργίας των διαφόρων τύπων της σχολιατρικής υπηρεσίας. Από τις «Ετήσιες Έκθέσεις» των Ίατρικών Υπηρεσιών φαίνεται πώς στην αρχή η σχολιατρική υπηρεσία περιοριζόταν στον θεραπευτικό τομέα, δηλ. εξέταζε και θεράπευε ο γιατρός τους άρρωστους μαθητές. Τοῦτο ἀκολουθούσαν ἡ ὑπηρεσία, ἡ Ἐφορεία Ἀμμοχώστου (για λίγο καιρό), τὰ λίγα ἰδιωτικά σχολεῖα, ὅσα σχολεῖα εἶχαν οἰκοτροφεῖο καὶ κατὰ καιροὺς σὲ δευτερεῦον ἐπίπεδο οἱ κατὰ κάποιον τρόπο πραγματικὲς σχολιατρικὲς ὑπηρεσίες. Τὴν ἴδια μέθοδο, ἐξέταση καὶ θεραπεία, ἀκολουθοῦσε ἡ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ ὑπηρεσία τοῦ κυβερνητικοῦ φορέα καὶ κατὰ καιροὺς, γιὰ τοὺς ἀπορροὺς μαθητὲς, οἱ ὑπηρεσίες τοῦ κοινοτικοῦ φορέα. Τὸ 1952 («Ετήσια Ἐκθεση» τοῦ 1953) ἔγινε δοκιμαστικὴ ἐξέταση τῶν μαθητῶν μὲ στόχο τὸν καθορισμὸ ἐλαττωμάτων στὸ μαθητικὸ πληθυσμὸ. Ἐξετάστηκε τὸ ὕψος, τὸ βάρος, οἱ διαθλαστικὲς ἀνωμαλίες, οἱ βλάβες τῆς ἀκοῆς, οἱ παθήσεις τῆς ὀμιλίας, οἱ ἐλαττωματικὲς στάσεις καὶ οἱ διαταραχὲς ἀπὸ τὴ διατροφή.

Στὴν εἰσήγηση τοῦ κυβερνητικοῦ φορέα τὸ 1965 καθορίζονται δυὸ μέθοδοι λειτουργίας τῆς Σχολιατρικῆς Ἐπηρεσίας: α) ἡ μέθοδος τῆς «περιοδικῆς ἐξετάσεως» καὶ β) ἡ μέθοδος τῆς «ἐκλεκτικῆς ἐξετάσεως». Κατὰ τὴν μέθοδο τῆς «περιοδικῆς ἐξετάσεως», ὅλοι οἱ μαθητὲς ἐξετάζονται τρεῖς φορὲς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σχολικῆς ζωῆς τους, δηλ. στὶς ἡλικίες 6, 12 καὶ 15 χρόνων. Κατὰ τὴ μέθοδο τῆς «ἐκλεκτικῆς ἐξετάσεως» ὅλοι οἱ μαθητὲς ἐξετάζονται λεπτομερῶς μόνις ἀρχίσει ἡ σχολικὴ ζωὴ τους, καὶ ὕστερα κατὰ τρίμηνο ἢ, τουλάχιστον, μιὰ φορὰ τὸν χρόνο, τὰ παιδιά ποὺ παρουσίαζαν προβλήματα ὑγείας.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ σχέδιο αὐτὸ τῆς «αὐτοτελοῦς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας» εἶχε προταθεῖ καὶ τὸ σχέδιο «συνδυασμένης σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας», δηλ. ἡ ἐνδυνάμωση τῆς ὑπάρχουσας ἰατρικῆς ὑπηρεσίας μὲ πρόσθετες προσλήψεις (ἐπισκέπτριες ἀδελφές κλπ.).

Τέλος, σύμφωνα μὲ τὴ «Μελέτη διὰ πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τῆς Σχολιατρικῆς Ἐπηρεσίας ἐν Κύπρῳ» (1976), ποὺ ἀρχισε νὰ ἐφαρμόζεται ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1976-77, ἐξετάζονται ἀπὸ τὸ σχολίατρο ὅλοι οἱ μαθητὲς τῆς α' τάξης δημοτικοῦ καὶ τῆς α' τάξης γυμνασίου (συνήθως 5-6 ἐτῶν, 12-13 ἐτῶν) μέσα στὸ πρῶτο τρίμηνο τοῦ σχολικοῦ ἔτους καὶ οἱ μαθητὲς ὅλων τῶν τάξεων ποὺ παραπέμπονται ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ τὶς ἐπισκέπτριες ἀδελ-

φές η είχαν έπισημανθει από τὸ γιατρὸ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, καὶ οἱ ὁποῖοι ὑπολογίζονται σὲ 10% τοῦ συνολικοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπειδὴ ὁ σχολικὸς ὀφθαλμίατρος θεωρήθηκε ἀπαραίτητος, διορίστηκε γιὰ τὴ Λευκωσία ἕνας, γιὰ νὰ ἐξετάζει τοὺς μαθητὲς τῆς α' τάξεως. Ἡ κυβερνητικὴ ὀδοντιατρικὴ ὑπηρεσία, ὅμως, δὲν ἀνάλαβε τοὺς μαθητὲς τῶν πόλεων.

Διάφορες μέθοδοι ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὶς σχολιατρικὲς ὑπηρεσίες πού ἀνήκανε στὶς Σχολικὲς Ἐφορεῖες, εἴτε κατὰ τὴν περίοδο τῆς κοινοτικῆς φύσεώς τους, εἴτε κατὰ τὴν περίοδο τῆς πιὸ αὐστηρῆς ἐξάρτησής τους ἀπὸ τὸν κυβερνητικὸ φορέα. Στὴν Ἀμμόχωστο ὑπερίσχυε ὁ θεραπευτικὸς στόχος. Στὴ Λεμεσό τὰ πιὸ παλιὰ χρόνια μᾶλλον ὁ θεραπευτικὸς τομέας ἱκανοποιόταν. Ἀργότερα ἐφαρμόστηκε ἡ μέθοδος τῆς «περιοδικῆς ἐξετάσεως» γιὰ τὰ παθολογικὰ καὶ ὠτορινολαρυγγολογικὰ περιστατικὰ κατὰ τὶς ἡλικίες τῶν ἐτῶν 6 (α' τάξη), 8 (γ' τάξη), καὶ 11 (στ' τάξη) τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν ἐτῶν 12 (α' τάξη), 14 (γ' τάξη) καὶ 17 (στ' τάξη) τῶν γυμνασίων, γιὰ τὰ ὀφθαλμολογικὰ μιὰ φορὰ κάθε χρόνο καὶ γιὰ τὰ ὀδοντιατρικὰ μιὰ φορὰ κάθε χρόνο μὲ ἔλεγχο πρὸς τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους, κατὰ πόσο οἱ ὑποδείξεις εἶχαν ἀντιμετωπισθεῖ. Σὲ πιὸ κατοπινὰ χρόνια, γιὰ τὰ παθολογικὰ περιστατικὰ ὑπῆρξε μιὰ ἀλλαγὴ, ἡ τρίτη καὶ ἔκτη ἐξετάσεις γίνονταν στὴν ε' ἀντὶ στὴ στ' τάξη κι' ὁ ὠτορινολαρυγγολόγος περιορίστηκε στὴν ἐξέταση τῶν μαθητῶν στὴν πρώτη τάξη δημοτικοῦ καὶ γυμνασίου. Μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς Σχολιατρικῆς Ἐπηρεσίας ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ὑγείας (1976-1977), οἱ πόλεις δὲν ἐξυπηρετοῦνται ἀπὸ τὴ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐφορεῖα Λευκωσίας διατήρησε τοὺς παλιοὺς ὀδοντιάτρος τῆς.

Τὰ καθήκοντα καὶ οἱ δραστηριότητες τῶν σχολιάτρων ἔχουν καθοριστεῖ γιὰ πρώτη φορὰ καθαρὰ ἀπὸ τὴ Σχολικὴ Ἐφορεῖα Λευκωσίας μὲ δάση τὴ σχετικὴ ἑλληνικὴ νομοθεσία καὶ τὴν ἐπιτόπια πείρα. Ἀναδημοσιεύουμε τὸν «Εἰδικὸ Κανονισμὸ διὰ τοὺς σχολιάτρος πόλεως Λευκωσίας» ὅπως τὸ ὑποβάλαμε στὸ «Σεμινάριον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς εἰς Λευκωσίαν Κύπρου» (3-4 Ἰανουαρίου 1966) (Χρυσάνθης, 1966). Ὁ κανονισμὸς ἴσχυε πολλὰ χρόνια προηγουμένως μὲ κατὰ καιροὺς μικροδιαφορές.

Εἰδικὸς Κανονισμὸς διὰ τοὺς σχολιάτρος πόλεως Λευκωσίας

Παθολόγοι:

- 1) *Ἐξέτασις μαθητῶν τὸ α' ἐξάμηνον ὄλων τῶν τάξεων. Ἡ Α' τάξις κατὰ προτίμησιν τοὺς δύο πρώτους μῆνας τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Ἐπαναλαμβάνονται ἐξετάσεις τῶν ὑπόπτων ὑπὸ παρακολούθησιν περιστατικῶν κατὰ τὸ β' ἐξάμηνον.*

- 2) Ἐξετάσεις μαθητῶν τῶν ἄλλων τάξεων κατόπιν ὑποδείξεως ὑπὸ τῆς ἐπισκεπτορίας ἀδελφῆς, καὶ τῶν ὑπὸ παρακολούθησιν περιστατικῶν τοῦ προηγουμένου ἔτους.
- 3) Ἐξετάσεις καὶ ὑποδείξεις θεραπείας εἰς τοὺς ἄπορους ποὺ προσκομίζουσι σχετικά πιστοποιητικὰ ἀπὸ τὸν διευθυντὴν τοῦ σχολείου. Ἐπισκέψεις κατ' οἶκον δὲν εἶναι ὑποχρεωτικά.
- 4) Παροχὴ πρώτων βοηθειῶν, εἰς τὸ σχολεῖον ἢ προσάρτημα τοῦ σχολείου. Δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι διὰ πρώτας βοηθείας ἐκτὸς τῶν ἐργασίμων ὥρων καὶ ἡμερῶν τοῦ σχολείου.
- 5) Ἐκθεσις εὐρημάτων εἰς τὸν προϊστάμενον σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν κατὰ τοὺς μῆνας Ἰανουάριον καὶ Μάϊον.
- 6) Εἰδοποιήσεις τῶν γονέων διὰ τὰ εὐρήματα διὰ τῆς διευθύνσεως τοῦ σχολείου. Ἄν ὁ γονεὺς θέλῃ ἀπ' εὐθείας ἐξηγήσεις ἀπὸ τὸν ἰατρὸν ἢμπορεῖ νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ εἰς τὸν ἰατρεῖον του ἀλλὰ θὰ θεωρῆται τοῦτο ὡς ἐργασία σχολικῆ.
- 7) Ἐγγραφὸς ἀποστολὴ ὁποιοδήποτε παραπόνου ἢ εἰσηγήσεως εἰς τὸν προϊστάμενον σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν μετὰ ἢ ἄνευ παρακλήσεως διὰ παραπομπὴν πρὸς τὴν σχολικὴν ἐφορείαν.

Ὁδοντίατροι:

- 1) Ἐξετάσεις ὅλων τῶν μαθητῶν τὸ α' ἐξάμηνον καὶ ὑποβολὴ ἐκθέσεως μετὰ εἰσηγήσεων εἰς τὸν προϊστάμενον σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν τὸν Ἰανουάριον. Ἐπαναλαμβάνεται ἐξετάσεις τῶν πασχόντων τὸ β' ἐξάμηνον.
- 2) Εἰδοποιήσεις γονέων ἐγγράφως χωρὶς ὑπογραφήν τοῦ ὀδοντιάτρου, μέσω τοῦ διευθυντοῦ τοῦ σχολείου.
- 3) Ἐξετάσεις ἀπόρων μὲ πιστοποιητικὸν τοῦ διευθυντοῦ κατ' ὄλον τὸ ἔτος, θεραπείαι δὲν γίνονται.
- 4) Ὅμοια ὡς τὸ ἀρ. 7 ἀνωτέρω.

Ὁφθαλμίατροι:

Ἐξετάσεις ὀπτικῆς δξύτητος ὅλων τῶν μαθητῶν τὸ α' ἐξάμηνον. Ὑποβολὴ ἐκθέσεως εἰς τὸν προϊστάμενον σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν τὸν Ἰανουάριον.

Προϊστάμενος σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν

- 1) Ὡς καὶ τῶν παθολόγων, πλὴν τῶν 6 καὶ 7 σημείων.

- 2) Ὑποβολή ἐκθέσεων καὶ εἰσηγήσεων εἰς τὴν σχολικὴν ἐφορείαν τὸν Φεβρουάριον καὶ Ἰούνιον.
- 3) Ἐξέτασις παραπόνων, εἰσηγήσεων κλπ.
- 4) Ἀνάληψις εὐθυνῶν διὰ συσσίτια, ἀπαλλαγὴ γυμναστικῆς καὶ ἄλλας πιστοποιήσεις, ὡς καὶ ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῶν ὑπηρεσιῶν.
- 5) Συμμετοχὴ εἰς τὴν «Ἐβδομάδα Ὑγείας» τῶν δημοτικῶν.
- 6) Γνωμάτευσις ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων καὶ ἐκπροσώπευσις τῶν ὑπηρεσιῶν.
- 7) Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ ἐπεκτείνονται καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας διὰ γνωματεύσεις κλπ.

Στὶς «Εἰσηγήσεις Περὶ Ὁργανώσεως Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας» ποῦ κατέθεσε τὸ 1961 στὴν «Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευση» μέλος τῆς (ὁ ἰατρὸς Μάριος Τριτοπίδης) τὰ καθήκοντα τῶν σχολιάτρων εἶναι τὰ ἑξῆς:-

1. Προϊστάμενος Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας

Ἔδρα: Λευκωσία (ὑπάγεται εἰς τὸ Γραφεῖον Παιδείας).

Ἀρμοδιότητες:

- α) Ἐπιβλέπει τὴν Σχολιατρικὴν Ὑπηρεσίαν μεριμνῶν περὶ τῆς καλῆς λειτουργίας αὐτῆς.
- β) Ἐλέγχει τὴν ἰκανότητα, ἐπιμέλειαν καὶ τὸν ζῆλον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ σχολιατρικοῦ προσωπικοῦ ὡς καὶ τὴν ἐν τῇ κοινῶν διαγωγὴν αὐτῶν καὶ κατευθύνει ἐν γένει τὴν σχολιατρικὴν ὑπηρεσίαν Κύπρου. Ὑποβάλλει ὡσαύτως ἐτησίαν ἔκθεσιν περὶ τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν Σχολείων Κύπρου καὶ τοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν καὶ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν γένει τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας τοῦ προηγουμένου ἔτους καὶ τῶν ἐλλείψεων αὐτῆς.
- γ) Συμμετέχει ὡς μέλος εἰς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον.
- δ) Ὑποδεικνύει τὴν ἴδρυσιν καὶ λειτουργίαν ἰδρυμάτων καὶ ἔργων μαθητικῆς ἀντιλήψεως.
- ε) Ἐν ἐλλείψει Ἐπαρχιακοῦ Σχολιάτρου ἔνθα εἶναι ἡ ἔδρα του, ἐκτελεῖ καθήκοντα τούτου.

2. Περιφερειακαὶ Σχολιατρικαὶ Ὑπηρεσίαι

Α' Επαρχιακὸς Σχολίατρος.

Ἐρμοδιότητες:

- α) Μεριμνᾷ περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν ὄρων τῆς ὑγιεινῆς τῶν Σχολείων τῆς δικαιοδοσίας του.
- β) Παρακολουθεῖ καὶ ἐλέγχει τὴν ὑπηρεσίαν τῶν εἰς τὴν περιφέρειάν του ὑπαγομένων σχολιάτρων καὶ ὑποβάλλει ἐκθέσεις εἰς τὴν προϊσταμένην ἀρχήν. Γνωμοδοτεῖ ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος τὴν ὑγιεινὴν τῶν Σχολείων τῆς περιφερείας του εἴτε προκαλούμενος εἴτε αὐτεπαγγέλτως.
- γ) Ἀσκεῖ τὸ ἔργον τῶν σχολιάτρων εἰς τὴν ὑπαιθρον ἐν συνεννοήσει εἰ δυνατόν μετὰ τῶν ἀγροτικῶν Κυβερνητικῶν Ἰατρῶν.

Β' Σχολίατροι

Ἔδρα: Πόλεις, Κωμοπόλεις ἐκάστης Σχολιατρικῆς περιφερείας.

Ἐρμοδιότητες:

- α) Ἐπιβλέπει τὴν ὑγιεινὴν τῶν διδασκηρίων καὶ τῆς Σχολικῆς ἐπιπλώσεως πάντων τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ Σχολείων.
- β) Ἐπαγρυπνεῖ ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν, ὑποδεικνύων τὰ πρὸς πρόληψιν καὶ περιστολὴν τῶν λοιμωδῶν νόσων πρὸς τὸν Ἐπαρχιακὸν Σχολίατρον καὶ οὗτος πρὸς τὸν προϊστάμενον Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῶν Ἐπαρχιακῶν Κυβερνητικῶν Ἰατρῶν μεθ' ὧν συνεργάζεται πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀπειλούντων τοὺς μαθητὰς κινδύνων.
- γ) Παρακολουθεῖ τὴν σωματικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν διὰ τῆς συστηματικῆς αὐτῶν ἐξετάσεως, τὰ πορίσματα καταχωρίζει εἰς τὰ μαθητικὰ δελτία ὑγείας καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ψυχολόγου.

Οἱ πάσχοντες μαθηταὶ μετὰ τὴν ἐξέτασιν καὶ παρ' εἰδικῶν ἰατρῶν διακρίνονται εἰς τοὺς δυναμένους νὰ θεραπευθῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φοιτήσεώς των καὶ εἰς τοὺς παρουσιάζοντας βλάβας μὴ ἰασίμους-ὑπολείψεις ἢ ἀναπηρίας σωματικῆς ἢ πνευματικῆς - καὶ μὴ συμβιβαζομένας πρὸς τὴν ἐν τοῖς σχολείοις φοίτησιν, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀνάγκην ἐκπαιδεύσεως εἰς εἰδικὰ Σχολεῖα ἀναλόγως τῶν παθήσεών των.

- δ) Παρακολουθεῖ τὴν σωματικὴν ἐν γένει ἀγωγὴν, καθορίζων τὰς διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτὴν φυσικὰς ἰκανότητας τῶν μαθητῶν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ὑγείας αὐτῶν ἀποτελέσματα.
- ε) Διενεργεῖ τὸν δαμαλισμὸ τῶν μαθητῶν καὶ ἄλλους ἐμβολιασμοὺς ἐπὶ τῇ βίασει τῶν ἐκάστοτε παρεχομένων αὐτῷ ἐντολῶν καὶ ὁδηγιῶν.
- στ) Μερυμνᾷ διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ διδάσκοντος καὶ λοιποῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων.
- ζ) Διδάσκει τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας συμφώνως πρὸς τὰ ἐκάστοτε καθοριζόμενα ὑπὸ τῶν προγραμμάτων.
- η) Συμμετέχει ἐνεργῶς εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἔργων μαθητικῆς ἀντιλήψεως, συμβάλλων εἰς τὴν καλὴν λειτουργίαν τῶν Κέντρων Μαθητικῆς Ἀντιλήψεως ἐν οἷς παρέχει δωρεὰν τὰς ἐπιστημονικὰς του βοθηεῖας εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην αὐτῶν μαθητὰς.
- θ) Ὑποβάλλει ἐκθέσεις εἰς τὸν Ἐπαρχιακὸν Σχολιάτρον γνωμοδοτῶν ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος τὴν ὑγιεινὴν τῶν σχολείων τῆς περιφερείας του, εἴτε προκαλούμενος εἴτε αὐτεπαγγέλτως.
- ι) Προβαίνει καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐνέργειαν σχετικὴν μὲ τὴν σχολικὴν ὑγιεινὴν καὶ ἀντίληψιν παραγγελλομένην αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Προϊσταμένου τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας.
- ια) Ἐνημερῶνει τοὺς γονεῖς ἢ κηδεμόνας διὰ τῶν Ἐπισκεπτριῶν Ἀδελφῶν ἐπὶ τῆς καθόλου ὑγιεινῆς καταστάσεως καὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ μαθητοῦ.

Στὶς «Εἰσηγήσεις διὰ τὴν δημιουργίαν Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ἐν Κύπρῳ» (1966) ὀρίζονται καθήκοντα τῶν σχολιάτρων τὰ ἑξῆς:-

Καθήκοντα Σχολιάτρων:

- α) Ὁ σχολιάτρος ὀφείλει νὰ ὑποβάλλῃ ὅλα τὰ παιδιά, ὄχι μόνον τὰ ἀσθενῆ καὶ ὑποπτα, εἰς λεπτομερεῖς ἰατρικὰς ἐξετάσεις πρὸς διαπίστωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑγείας των καὶ τὴν ἀνίχνευσιν τυχόν ἐλαττωμάτων καὶ λανθανουσῶν παρεκκλίσεων ἐκ τοῦ φυσιολογικοῦ. Παιδιά τὰ ὅποια ἐπεσημάνθησαν εἰς μίαν ἐξέτασιν ὡς χρῆζοντα παρακολουθήσεως πρέπει νὰ ἐπανεξετάζωνται τόσον συχνὰ ὅσον ἡ κατάστασις των τὸ ἀπαιτεῖ.

β) Διὰ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς υγείας τοῦ παιδιοῦ ὁ σχολιάτρος ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ φροντίδα δι' ὅλους ἐκείνους τοὺς παράγοντας τοῦ περιβάλλοντος, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν υγείαν του, ἤτοι τὴν οἰκογένειάν του, τὴν κατοικίαν του, τὴν υγειονομικὴν κατάστασιν τοῦ σχολικοῦ κτιρίου, τὴν διατροφήν του, τὰς ἀσχολίας του, τὰς ροπὰς του, τὰ συναισθημάτά του.

Δι' αὐτὸ θὰ εἶναι καθήκον τοῦ σχολιάτρον ὅπως ἐπιθεωρῇ τὴν υγειονομικὴν κατάστασιν τοῦ σχολικοῦ περιβάλλοντος καὶ νὰ ὑποβάλλῃ τὰς παρατηρήσεις καὶ εἰσηγήσεις του εἰς τὰς οἰκείας ἐκπαιδευτικὰς ἀρχὰς μέσω τοῦ σχολιάτρον, διεξαγάγῃ, ὡς ἀνάγκη τοῦ ζητηθῆ, ἔρευναν ἐπὶ τῆς ἐξωσχολικῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια παρουσιάζουν εἰδικὰ προβλήματα.

γ) Ἡ ὑγιεινὴ διαπαιδαγώγησις καὶ ἀγωγή τῶν παιδιῶν εἶναι σημαντικὸς παράγων διὰ τὴν υγείαν των. Δι' αὐτῆς ἐπιτυγχάνεται ἡ δημιουργία συνειδήσεως υγείας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδιῶν καὶ ἡ ἀποκτησις ὑγιεινῶν ἔξεων. Εἶναι συνεπῶς καθήκον τοῦ σχολιάτρον ὅπως ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς δασκάλους καὶ τὴν ἐπισκέπτριαν ἀδελφὴν, κατευθύνῃ τὴν ὑγιεινὴν ἀγωγὴν εἰς τὰ σχολεῖα.

δ) Ὁ ἔλεγχος τῶν λοιμωδῶν νόσων καὶ ἡ προστασία τῶν παιδιῶν ἐναντίον τούτων πρέπει νὰ εἶναι ἐν ἐκ τῶν κυρίων μελημάτων τοῦ σχολιάτρον. Μεταξὺ ἄλλων, ὀφείλει νὰ φροντίξῃ ὅπως ὅλα τὰ παιδιά ἀνοσοποιῶνται ἐναντίον τῶν συνήθων ἐπιδημικῶν ἀσθενειῶν.

ε) Ὁ σχολιάτρος πρέπει νὰ εἶναι ἐκ χαρακτῆρος ἱκανὸς νὰ δεικνύῃ κατανόησιν διὰ τὴν ψυχικὴν υγείαν τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ συναισθηματικὰ προβλήματα του.

Δι' αὐτὸ ὁ σχολιάτρος πρέπει νὰ εἶναι διατεθειμένος νὰ συνεννοῆται μὲ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς γονεῖς εἰς μίαν κοινὴν προσπάθειαν ἐξερευνήσεως τῆς αἰτίας μιᾶς ψυχοσυναισθηματικῆς ἀνωμαλίας καὶ εἰ δυνατόν τῆς θεραπείας της.

στ) Ἡ συμβολὴ τοῦ Σχολιάτρον εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ἀγωγῆς εἰς τὰ σχολεῖα θὰ εἶναι πολὺ ἐξυπηρετικὴ.

ζ) Θὰ ἦτο ἐπίσης πολὺ ἐξυπηρετικὸν ἂν ὁ Σχολιάτρος συνέβαλλεν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν θεσμῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, τῶν Πρώτων Βοη-

θειῶν, τῆς Οἰκιακῆς Νοσηλευτικῆς, τοῦ Προσκοπισμοῦ, τοῦ Ὀδηγισμοῦ, μεταξὺ τῆς μαθητιώσης νεολαίας.

- η) Ὁ Σχολίατρος θὰ ἔχη ἄμεσον ἔλεγχον διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν Μαθητικῶν Δελτίων Ὑγείας τῶν μαθητῶν. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν Δελτίων αὐτῶν θὰ εἶναι εἰς θέσιν μετὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους νὰ ἐξαγάγη συμπεράσματα καὶ νὰ κάμῃ τὰς δεούσας συστάσεις διὰ τὴν πρόοδον τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν.
- θ) Εἰς τὸ τέλος ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους θὰ ὑποβάλλῃ πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῶν Ἱατρικῶν Ὑπηρεσιῶν τὴν ἐτησίαν ἔκθεσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελεσθείσης ἐργασίας μαζὶ μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐξετάσεώς του καὶ τὰς παρατηρήσεις του.
- ι) Γενικῶς ὁ σχολίατρος θὰ εἶναι σύμβουλος τοῦ σχολείου ἐπὶ παντὸς θέματος σχετιζομένου μὲ τὴν ὑγείαν καὶ εὐημερίαν τῶν μαθητῶν.

Ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας

Τὰ καθήκοντα καὶ οἱ εὐθύνες τῶν Σχολιάτρων σύμφωνα μὲ τὴ «Μελέτη διὰ πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ἐν Κύπρῳ» (1976) καθορίζονται ὡς ἀκολούθως:-

1. Ἐξέτασις τῶν μαθητῶν τῆς Α' τάξεως καὶ ἄλλων κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἐπισκεπτρίας Ἀδελφῆς κατὰ προτίμησιν τοὺς 3 πρώτους μῆνας τοῦ σχολικοῦ ἔτους καὶ παραπομπὴ τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων εἰς εἰδικοὺς ἱατρούς, κατόπιν εἰδοποιήσεως τῶν γονέων.
2. Ἐπανεξέτασις τῶν παθολογικῶν περιστατικῶν κατὰ τὰ ἐπόμενα τρίμηνα καὶ τῶν ὑπὸ παρακολούθησιν μαθητῶν τῶν προηγουμένων ἐτῶν.
3. Ἐξέτασις τῶν ἀθλητῶν τῶν Σχολείων καὶ τῶν ἐπιλεγέντων διὰ μαθητικὰς κατασκηνώσεις ὡς καὶ ὑγιεινὴ παρακολούθησις τῶν κατασκηνώσεων.
4. Ἀνάληψις εὐθύνης διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ διενέργειαν τῶν προληπτικῶν ἐμβολιασμῶν.
5. Ἡ ἐπίβλεψις τῆς ὑγιεινῆς τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν διδαστηρίων.
6. Ἡ προστασία τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν καὶ ἡ καταπολέμησις τῶν λοιμωδῶν ἀσθενειῶν. Ἡ διεξαγωγὴ ἐρευνῶν καὶ ἡ μελέτη τῶν πορισμάτων πρὸς ἐξαγωγήν χρησίμων συμπερασμάτων.

7. Ἀνάληψις εὐθυνῶν διὰ τὰ συσσίτια, ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἄλλας πιστοποιήσεις.
8. Διοργάνωσις καὶ ἐπίβλεψις τῆς Ἑβδομάδος Ὑγείας καὶ Καθαριότητος.
9. Γνωματεύσεις ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων καὶ ἐκπροσώπησις τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας εἰς συγκεντρώσεις γονέων καὶ ἄλλων παραγόντων.
10. Ἐπίβλεψις τῆς ὅλης ἐργασίας τῶν Ἐπισκεπτριῶν Ἀδελφῶν ὡς καὶ καθοδήγησις τούτων.
11. Διοργάνωσις διαλέξεων εἰς Σχολεῖα ἐπὶ θεμάτων Ὑγιεινῆς.
12. Εὐθύνη διὰ τὴν ὁργάνωσιν καὶ ἐφοδιασμὸν τῶν σχολικῶν ἰατρείων.
13. Οἰαδήποτε ἄλλα καθήκοντα ἤθελον ἀνατεθεῖν εἰς αὐτούς.

Δίπλα στὸ σχολίατρο δρᾶ ἡ ἐπισκέπτρια ἀδελφή, ἕνας τύπος πολυδύναμης νοσοκόμας, πού ἐφαρμόζει τὶς ἐντολές τοῦ σχολιάτρου, προπαντὸς ὁμῶς ἀνακαλύπει μὲ τὴ συχνὴ ἐπαφή τῆς στὸ σχολεῖο παρεκκλίσεις, κυρίως στὸ συναισθηματικὸ τομέα, καὶ μπορεῖ νὰ τὶς συσχετίσει μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα γνωρίζοντας τὸ περιβάλλον τῶν παιδιῶν μ' ἐπισκέψεις στὸ σπίτι τους, ὥστε, στὴν συνέχεια νὰ ἐνημερώσει τὸν σχολίατρο ἢ τὸν εἰδικὸ σὲ περίπτωσι παραπομπῆς.

Οἱ Σχολιατρικὲς Ὑπηρεσίαι τῶν Ἑλληνικῶν Ἐκπαιδευτηρίων Λευκωσίας πρῶτες ἐκτιμήσανε τὸν θεσμὸ τῆς ἐπισκέπτριας ἀδελφῆς καὶ τὸν ἐφαρμόσανε στὰ σχολεῖα τῆς δικαιοδοσίας τους.

Τὰ καθήκοντα πού καθόρισαν γιὰ τὴν ἐπισκέπτρια ἀδελφή εἶναι τὰ ἑξῆς:

Πρόγραμμα Ἐργασίας Ἐπισκεπτριῶν Ἀδελφῶν

Ὁροι ἐργασίας: 38 ἑβδομαδιαίως, ἤτοι Δευτέρα, Τρίτη, Πέμπτη, Παρασκευή, 8-1 καὶ 2-4. Τετάρτη, Σάββατον, 8-1.

Ἐργασίαι εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα:

1) Σωματομετρήσεις ὄλων τῶν τάξεων δις τοῦ ἔτους:

α) Σωματομέτρησις μέχρι 15ης Νοεμβρίου

β) Σωματομέτρησις μέχρι τῆς 20ης Ἰουνίου. Τήρησις δελτίων καὶ συμπλήρωσις αὐτῶν διὰ τῶν ἰατρικῶν πορισμάτων μέχρι τέλους Ἰανουαρίου, ὅποτε θὰ γίνεταί ἔλεγχος ὑπὸ τοῦ προϋσταμένου τῶν σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν.

- 2) Συνοδεία τῶν παθολόγων ἰατρῶν κατὰ τὰς ἰατρικὰς ἐξετάσεις ἐὰν ἐπιθυμοῦν τοῦτο.
- 3) Γενικὴ ἐπιθεώρησις τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ σχολείου γενικῶς, ἅπαξ τοῦ μηνὸς καὶ ὑποβολὴ ἐκθέσεως μέσω τῆς προϊσταμένης ἀδελφῆς.
- 4) Ἐπίβλεψις συσσιτίων καὶ καντινῶν.
- 5) Διαλέξεις ἢ μαθήματα κατὰ τὰ ἀπογεύματα κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ διευθυντοῦ καὶ τοῦ προϊσταμένου σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν.
- 6) Παροχὴ πρώτων βοηθειῶν.
- 7) Κατ' οἶκον ἐπίσκεψις ὁσάκις τοῦτο κρίνεται ἀναγκαῖον ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς. 8) Τήρησις βιβλίου ἐπισκεπτῶν καὶ ἐργασίας, ὅπου θὰ ὑπογράφουν καὶ οἱ ἱατροί.

Ἔργασια εἰς τὰ Γυμνάσια:

- 1) Συνοδεία τῶν παθολόγων ἰατρῶν κατὰ τὰς ἰατρικὰς ἐξετάσεις καὶ τῶν ὀδοντιάτρων μόνον εἰς τὰ Γυμνάσια θηλέων.
- 2) Τήρησις δελτίων ὄλων τῶν τάξεων καὶ συμπλήρωσις αὐτῶν μέχρι τέλους τοῦ Α' ἔξαμήνου.
- 3) Σωματομέτρησις Α', Γ' καὶ Ε', τάξεως κατὰ τοὺς μῆνας Φεβρουαρίου, Μάρτιον καὶ μαθητῶν τῶν ἄλλων τάξεων ἐὰν κρίνῃ τοῦτο ἀναγκαῖον ὁ σχολίατρος. Ἐλεγχος δελτίων τέλη Μαρτίου
- 4) Ἐπίβλεψις συσσιτίων καὶ καντινῶν.
- 5) Παροχὴ πρώτων βοηθειῶν.
- 6) Συνήθη ἐργασία εἰς τὸ κεντρικὸν ἱατρεῖον.
- 7) Γενικὴ ἐπιθεώρησις τῶν σχολείων καὶ ὑποβολὴ ἐκθέσεως.
- 8) Τήρησις βιβλίου ἐπισκεπτῶν ὅπως καὶ εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα.

Στὸ σχέδιο ὑπηρεσίας τοῦ 1961 (Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευσις) τὰ καθήκοντα τῆς ἐπισκέπτριας ἀδελφῆς καθορίζονται ὡς ἑξῆς:-

« Ἀρμοδιότης: Αἱ ἀρμοδιότητές των συνίστανται περίπου εἰς τὴν ὀδήγησιν τῶν μαθητῶν εἰς τὰ σχολικὰ ἱατρεῖα, εἰς τὴν κατόπιν ἐπίσκεψιν αὐτῶν κατ' οἶκον, εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν οἰκογενειακῶν ὄρων διαδιώσεώς των, εἰς τὴν παροχὴν συμβουλῶν πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ εἰς τὴν παροχὴν πληροφοριῶν πρὸς τοὺς σχολιάτρος ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Α ἢ τοῦ Β μαθητοῦ, εἰς τὴν συμπλήρωσιν, μετὰ τοῦ ἱατροῦ, τῶν δελτίων ὑγείας, σω-

ματομέτρησησιν κλπ. Τὸ δὲ πρόγραμμα ἐν γένει τῆς ἐργασίας τῶν καταρτίζε-
ται ὑπὸ τῶν σχολιάτρων οἵτινες καὶ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν δύνανται νὰ
τὸ μεταβάλουν ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, ἢ ἐπισκέπτρια ἀδελφὴ ἀποτελεῖ τὸν συνδε-
τικὸν κρίκον μεταξὺ ἱατροῦ καὶ σχολείου, ἱατροῦ καὶ οἰκογενείας τοῦ μα-
θητοῦ, τὸ δὲ ἔργον των εἶναι πολυτιμώτατον».

Στὸ σχέδιο ὑπηρεσίας τοῦ 1966 τὰ καθήκοντα τῆς ἐπισκέπτριας ἀδελ-
φῆς καθορίζονται ὡς ἑξῆς:-

**«Καθήκοντα προσοντούχου Ἐπισκέπτριας Ἀδελφῆς ἐνεργούσης ὡς Σχο-
λικῆς Ἀδελφῆς**

Διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὴν Σχολιατρικὴν Ὑπηρε-
σίαν ἢ Ἐπισκέπτρια Ἀδελφὴ ὀφείλει:

- α) Νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ κάμῃ κτῆμά της τοὺς σκοποὺς τῆς Σχολια-
τρικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τὰς μεθόδους ἐφαρμογῆς της.
- β) Νὰ εἶναι ἰκανὴ νὰ διακρίνῃ τὰς παρεκκλίσεις ἐκ τῆς φυσιολογικῆς
καταστάσεως τῆς ὑγείας τῶν παιδιῶν καὶ νὰ εἰδοποιῇ ἐγκαίρως
τὸν Σχολίατρον.
- γ) Νὰ εἶναι ἰκανὴ νὰ διακρίνῃ τὰ ἀρχικὰ συμπτώματα τῶν συνήθων
μολυσματικῶν ἀσθενειῶν τῶν παιδιῶν καὶ νὰ εἰδοποιῇ ἐγκαίρως
τὸν Σχολίατρον.
- δ) Νὰ εἶναι ἰκανὴ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ὑγειονομικὴν διαπαιδαγώγη-
σιν τῶν μαθητῶν καὶ τῶν γονέων.
- ε) Νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς προσωπικῆς ὑγιεινῆς τῶν παι-
διῶν, δίδουσα ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν καθαριότητα ὀλοκλή-
ρου τοῦ σώματος καὶ ἰδίως τῶν χειρῶν, τῶν ὀνύχων, τῶν ὀδόντων,
τῆς κεφαλῆς κλπ.
- στ) Νὰ ἐρευνᾷ τὰς περιπτώσεις μολυσματικῶν ἀσθενειῶν καὶ τὰς πι-
θανὰς ἐστίας μόλυνσεως καὶ νὰ καθοδηγῇ τὴν οἰκογένειαν ἐπὶ τῶν
μεθόδων προφυλάξεως καὶ τῶν τρόπων παρεμποδίσεως τῆς ἐξα-
πλώσεώς των.
- ζ) Νὰ κατανοήσῃ καλῶς ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ λαμβάνῃ τὴν θέσιν τοῦ
ἱατροῦ, οὔτε καὶ ἀναλαμβάνῃ ἀφ' ἑαυτῆς οἰανδήποτε θεραπευ-
τικὴν ἀγωγὴν. Θὰ εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ὁ ἐκτελεστής τῶν ὁδη-
γιῶν τοῦ Σχολιάτρον καὶ μόνον κατόπιν ἐντολῆς αὐτοῦ δύνανται νὰ
βοηθῇ εἰς τὴν κατ' οἶκον νοσηλείαν ἀσθενούντων μαθητῶν.

- η) Νὰ κατανοήση τὴν ἀνάγκην τῆς ἐγκαρδίου συνεργασίας μὲ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς γονεῖς καὶ νὰ ἐνεργῇ μὲ τὸν λεπτότερον καὶ εὐγενέστερον τρόπον, ὥστε νὰ τυγχάνῃ ἐκτιμῆσεως ὑφ' ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων.
- θ) Νὰ προετοιμάσῃ τὰ παιδιὰ διὰ τὴ Σχολιατρικὴν Ὑπηρεσίαν, ἐξηγοῦσα τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ὠφελήματα.
- ι) Νὰ βοηθῇ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν μαθητικῶν Δελτίων Ὑγείας (ἱστορικὸν ὑγείας τῶν μαθητῶν, ἱστορικὸν οἰκογενείας, ἐμβολιασμοί, καταμετρήσεις βάρους, ὕψους, ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς ὁξύτητος).
- ια) Νὰ παρευρίσκειται κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἐξέτασιν τῶν μαθητριῶν.
- ιβ) Νὰ βοηθῇ εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ διατήρησιν ὑγιεινῶν συνθηκῶν τοῦ σχολικοῦ περιβάλλοντος καὶ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν πρὸς ἀπόκτησιν ὑγιεινῶν ἔξεων μεταξὺ τῶν παιδιῶν, ἰδίως τῆς νεαρᾶς ἡλικίας.
- ιγ) Νὰ εἶναι ὁ σύνδεσμος μεταξὺ σχολείου καὶ οἰκογενείας καὶ τῆς σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας. Κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Σχολιάτρου καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς νὰ ἐπισκέπτεται τὴν κατοικίαν πρὸς ἐξερεύνησιν μιᾶς ἀνωμάλου καταστάσεως ἢ διὰ νὰ διαδιβάσῃ τὰς ὁδηγίας τοῦ Σχολιάτρου σχετικῶς μὲ τὴν κατ' οἶκον νοσηλείαν ἀσθενούντων μαθητῶν. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἢ Ἀδελφῇ πρέπει νὰ ἐνεργῇ μὲ λεπτότητα, διότι εἶναι δυνατὸν οἱ γονεῖς νὰ μὴν ἐπιτρέπουν ἢ νὰ μὴν ἐπιθυμοῦν τὴν ἐπέμβασιν τρίτων.
- ιδ) Νὰ μελετήσῃ εἰς βάθος τὰ μαθήματα Πρώτων Βοηθειῶν, ἰδίως τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν των, καὶ νὰ παρέχῃ ἀδιστάκτως καὶ ἀδιακρίτως Πρώτας Βοηθείας εἰς ἓνα πληγωμένον. Ἐπίσης νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ τῶν Πρώτων Βοηθειῶν μεταξὺ τῆς μαθητιώσης νεολαίας».

Τέλος στὸ σχέδιο ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας 1976, στὸ ὁποῖο ὑπάρχει πρόνοια:

- 1) Ἀνώτερης Ἐπισκέπτριας Ἀδελφῆς Σχολιατρικῆς Ὑγιεινῆς,
- 2) Ὑπεύθυνης Ἐπισκέπτριας Ἀδελφῆς καὶ
- 3) Ἐπισκέπτριας Ἀδελφῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας (διοικητικὴ διαρθρωσις), τὰ καθήκοντα καὶ οἱ εὐθύνες τῆς «Ἐπισκέπτριας Ἀδελφῆς», πού ἀντιστοιχεῖ στὸ οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ, εἶναι:-

«Εἰδικῶς ἡ Σχολικὴ Ἐπισκέπτρια Ἀδελφὴ ἐργάζεται ὡς ἀναπόσπαστον μέλος τῶν Σχολείων καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλας τὰς ὥρας τῆς λειτουργίας τῶν Σχολείων, τὰ καθήκοντα δὲ τῆς Ἐπισκέπτριας τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας εἶναι:-

1. Συνεργάζεται στενῶς μετὰ τῶν Σχολιάτρων καὶ συνοδεύει αὐτοὺς κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἐξέτασιν τῶν μαθητῶν.
2. Ἐκτελεῖ τὰς Σωματομετρήσεις, λαμβάνει τὴν ὀπτικὴν καὶ ἀκουστικὴν ὀξύτητα καὶ τηρεῖ τὰ ἀτομικὰ δελτία τῶν μαθητῶν.
3. Ἐκτελεῖ ἐπιθεωρήσεις τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ Σχολείου πρὸς ἀνίχνευσιν τυχόν λοιμωδῶν νοσημάτων, ἐνημερώνει τὸν Σχολίατρον καὶ ὑποβάλλει ἀνάλογον ἔκθεσιν μέσω τῆς Προϊσταμένης Ἀδελφῆς πρὸς τὸν Ἐπαρχιακὸν Ἰατρικὸν Λειτουργόν.
4. Παρέχει τὰς Πρώτας Βοηθείας στὸ Σχολεῖο καὶ ὀργανώνει τὸ Σχολικὸν Φαρμακεῖον.
5. Ἐπιβλέπει καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν μαθητικῶν συσσιτίων (καταρτισμὸς διαιτολογίου, ἔλεγχος κλπ.) καὶ τῶν σχολικῶν καντινῶν.
6. Ἐκτελεῖ ἐμβολιασμοὺς κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Σχολιάτρου.
7. Ὄργανώνει μαθήματα καὶ διαλέξεις ἐπὶ θεμάτων ὑγιεινῆς.
8. Εἰς τὰ σχολεῖα Μέσης Παιδείας παρέχει ὑγειονολογικὴν διαπαιδαγώγησιν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἄτομα, τὴν σωματοψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγείαν ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Σχολιάτρου.
9. Εἰς τὰ Γυμνάσια Θηλέων δύναται ἐπιπροσθέτως νὰ διδάξῃ, παιδοκομικὴν νοσηλευτικὴν Βρεφοκομίαν, κατ' οἶκον νοσηλείαν, ἀντιμετώπισιν συνήθως προβλημάτων ὑγείας, ὑγιεινὴν κατοικίας κλπ.
10. Ἐπισκέπτεται κατ' οἶκον νοσοῦντας μαθητὰς ἢ πρὸς ἐξακριβῶσιν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν διαδιώσεως, ὑγιεινῆς κατοικίας, κοινωνικῶν προβλημάτων κλπ.
11. Λαμβάνει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν μαθητῶν διὰ τὰς μαθητικὰς κατασκηνώσεις, βοηθεῖ εἰς τὴν ὀργάνωσιν αὐτῶν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑγιεινὴν παρακολούθησιν τῶν μαθητῶν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Σχολιάτρων κατὰ τὴν παραμονὴν των εἰς τὰς κατασκηνώσεις.

12. Συνεργάζεται στενῶς μετὰ τῆς Διευθύνσεως τῶν Σχολείων καὶ γενικῶς τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ διὰ πᾶν πρόβλημα καὶ θέμα τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν Σχολικὴν Ὑγιεινὴν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τῆς Σχολιατρικῆς Ὑπηρεσίας ἢ ἄλλου ἐκτάκτου προγράμματος.
13. Συνεργάζεται καὶ βοηθεῖ τὰς ὑπηρεσίας καθοδηγήσεως καὶ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας διὰ τῆς παροχῆς χρησίων στοιχείων ἐκ τῆς Ἱατρικῆς Ἐξετάσεως καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν ἱατροκοινωνικῶν προβλημάτων τῶν ὑπὸ παρακολούθησιν μαθητῶν.
14. Διαπαιδαγωγεῖ τοὺς γονεῖς καὶ συνεργάζεται στενῶς μετ' αὐτῶν, εἴτε δι' ἀτομικῆς ἐπαφῆς εἰς τὰς κατ' οἶκον ἐπισκέψεις καὶ τὰς ἱατρικὰς ἐξετάσεις εἴτε καθ' ὁμάδας (σύλλογοι γονέων, συγκεντρώσεις γονέων μετὰ διδασκάλων κλπ) ἐπὶ θεμάτων τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὴν σωματικὴν, τὴν ψυχικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μαθητοῦ μὲ κύριον μέλημα ὅπως οἱ γονεῖς ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ σχολείου βοηθήσουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς ὑγιοῦς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ.
15. Διοργανώνει ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Σχολιάτρου ἐβδομάδας ἢ ἡμέρας ὑγείας καὶ καθαριότητος πρὸς καλυτέραν μετάδοσιν τῶν ὑγιεινῶν ἔξεων καὶ τῆς δημιουργίας ὑγειονολογικῆς συνειδήσεως.
16. Βοηθεῖ εἰς τὸν προγραμματισμὸν τῆς ἐργασίας τῆς Σχολιατρικῆς ὁμάδος διὰ τῆς περισυλλογῆς στατιστικῶν στοιχείων.
17. Τηρεῖ στατιστικὰ στοιχεῖα καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων καὶ μελετῶν.
18. Παρίσταται εἰς τοὺς μαθητικοὺς ἀγῶνας ἢ γυμναστικὰς ἐπιδείξεις τῶν σχολείων, καὶ ὁργανώνει τὴν ὑπὸ τοῦ Σχολιάτρου ἐξέτασιν τῶν ἀθλητῶν τῶν σχολείων.
19. Ἐνημερώνει τὸν Σχολιάτρου καὶ τὸν διδάσκαλον ἐπὶ θεμάτων ποῦ ἀφοροῦν τὴν ὑγείαν καὶ τὸ περιβάλλον τῶν μαθητῶν καὶ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν διὰ τὴν ἐπίλυσιν τυχόν προβλημάτων.
20. Ἀποτελεῖ τὸν συνδετικὸν κρίκον μεταξὺ μαθητοῦ – σχολείου, Ἱατροῦ σχολιατρικῆς ὁμάδος μετὰ τῶν ἄλλων ὑγειονομικῶν καὶ κοινωνικῶν φορέων, καὶ γενικῶς συνεργάζεται μετὰ τῶν ἀναλόγων τμημάτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Ὑγείας καὶ τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Εὐημερίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας».

Σχολιατρική Ὀδοντιατρική Ὑπηρεσία

Πρέπει ὅμως ξεχωριστὰ νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ προσφορὰ τῆς Σχολικῆς Ὀδοντιατρικῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ δράση της, προληπτική καὶ θεραπευτική, ἄρχισε πολὺ ἔνωρις σχετικὰ μὲ τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας. Ἀπὸ τὶς «Ἐτήσιες Ἐκθέσεις» τοῦ Ἰατρικοῦ Τμήματος στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια καὶ ἀργότερα ἀπὸ ἐκείνες τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας καταφαίνεται ἡ συντονισμένη καὶ καλὰ προγραμματισμένη δραστηριότητά της, προπαντὸς στὰ σχολεῖα τῆς ὑπαίθρου. Ἀπὸ τὸ 1936, ἡ Κυβέρνηση διέθετε σχολικὸ ὀδοντίατρο πλήρους ἀπασχόλησης καὶ ὁ ὁποῖος ὑποχρεωτικὰ μεριμνοῦσε καὶ κανόνιζε τὶς ἐξετάσεις τοῦ σχολικοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ σχολικὸς ὀδοντίατρος σὲ ἓνα ἄρθρο του μὲ τίτλο «Στοματική Ὑγιεινὴ καὶ Σχολεῖο» τονίζει τὴ σημασία ἐκείνου τοῦ διορισμοῦ (πρὶν 40 χρόνια), ποὺ ἔθεσε πὰ τὶς ὑγιεῖς βάσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ τῆς σχολικῆς ὀδοντιατρικῆς ὑπηρεσίας.

Ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω πῶς ἀπὸ τὸ 1938 συναντοῦμε σχολικοὺς ὀδοντίατρος, ποὺ διόριζαν γιὰ τὶς πόλεις οἱ Σχολικὲς Ἐφορεῖες. Στους κανονισμοὺς γιὰ τοὺς σχολιάτρος τῆς Λευκωσίας περιλαμβάνονται καὶ οἱ σχετικοὶ γιὰ τοὺς σχολικοὺς ὀδοντίατρος.

Πιὸ κάτω παρατίθενται τὰ συναφῆ μὲ τὴ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ ὑπηρεσία τοῦ σχετικοῦ σχεδίου τοῦ 1966:

«Σκοποὶ:

Κύριοι σκοποὶ μιᾶς ὀδοντιατρικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὰ σχολεῖα εἶναι ἡ πρόληψις καὶ θεραπεία ὅλων τῶν παθήσεων τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος οὕτως ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ διατηρῆ τοὺς ὀδόντας καὶ τὸ στόμα του εἰς ὑγιεινὴν κατάστασιν, νὰ ἀντιληφθῆ τὴν σπουδαιότητα τῶν ὑγιεινῶν φυσικῶν ὀδόντων καὶ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν συνήθειαν τῆς περιποιήσεώς των.

Διὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν οἱ σκοποὶ εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως:

- (α) Ἐξετάζονται οἱ ὀδόντες ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν παιδιῶν τῶν σχολείων, οὕτως ὥστε νὰ προσδιορισθοῦν αἱ ἀνάγκαι καὶ αἱ παθήσεις των,
- (β) νὰ διεξάγεται μία ἀπλῆ ἀγωγή ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν ὑγιεινὴν τῶν ὀδόντων καὶ συνεπῶς εἰς τὴν πρόληψιν τῆς τερηδόνοσ καὶ τῶν ἄλλων παθήσεων τῶν ὀδόντων, καὶ
- (γ) ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, νὰ θεραπεύωνται ἐπὶ τόπου, ὅσαι εἶναι δυνατὸν τουλάχιστον, αἱ παθήσεις τῶν ὀδόντων.

Μία ιδεώδης θεραπεία πρέπει να περιλαμβάνη:

- Ἐμφράξεις νεογιλῶν ὀδόντων,
- ἔμφράξεις μονίμων ὀδόντων,
- ἔξαγωγὰς νεογιλῶν ὀδόντων,
- ἔξαγωγὰς μονίμων ὀδόντων,
- θεραπείαν παροδοντικῶν παθήσεων,
- ὀρθοδοντικὴν θεραπείαν, καὶ
- θεραπείαν ὀδοντογναθικῶν ἀνωμαλιῶν.

Διὰ λόγους ὅμως οἰκονομίας ἢ Ἐπιτροπὴ συνιστᾷ ὅπως ἡ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ περιορισθῇ εἰς:

- (α) Ἐμφράξεις μονίμων ὀδόντων,
- (β) ἔξαγωγὰς νεογιλῶν ὀδόντων,
- (γ) ἔξαγωγὰς μονίμων ὀδόντων,
- (δ) θεραπείαν τῶν παραδοντικῶν παθήσεων.

(Ἡ ὀρθοδοντικὴ καὶ ἡ διόρθωσις ὀδοντογναθικῶν ἀνωμαλιῶν δύναται νὰ παραλειφθοῦν ὡς λίαν δαπανηραί. Ἐπίσης αἱ ἔμφράξεις νεογιλῶν ὀδόντων)».

Ἐς σημειωθεῖ πῶς μὲ τὸ σχέδιο τοῦ 1976 ἡ κυβερνητικὴ σχολικὴ ὀδοντιατρικὴ ὑπηρεσία δὲν κάλυπτε τοὺς μαθητὲς τῶν πόλεων.

Βέβαια τὸ μεγάλο κεφάλαιο τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας δὲν σταματᾷ στὰ ὅσα ἀνάφερα πῶς πάνω. Ὁ σχολίατρος, μὲ τὸν πληθυσμὸ πού ἔχει στή διάθεσή του καὶ ὀφείλει νὰ τὸν κοιτάζει πολὺπλευρα, μπορεῖ νὰ μᾶς δίνει διαφωτιστικὲς στατιστικὲς ἢ νὰ μᾶς ἀνακαλύπτει νέα προβλήματα πού κάποιες καταστάσεις προκαλοῦν. Καὶ στὸν τομέα αὐτὸ ἐξυπηρέτησε ἡ σχολιατρικὴ ὑπηρεσία στὴν Κύπρο, ἔστω κι ἂν ἡ διερευνητικὴ τῆς προσπάθεια περιοριζόταν σὲ μιὰ πόλη, τὴ Λευκωσία. Ἄλλα ὅμως σώματα, κυβερνητικὰ καὶ μὴ κυβερνητικὰ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη σπρωγμένα, ἔχουν συμπληρώσει τὶς ἐρευνητικὲς δραστηριότητες τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας. Ἀξίζει ἢ λίγη ἀναφορὰ σ' αὐτά, τουλάχιστο στὰ κυριότερα:

Πρῶτη ἀναφορὰ πρέπει νὰ ἔγινε στὸ «Σεμινάριον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς» (3-4 Ἰανουαρίου 1966), στὸ ὁποῖο πήρανε μέρος τὰ Ὑπουργεῖα Παιδείας καὶ Ὑγείας μὲ ἀνακοινώσεις, συζητήσεις καὶ ἔξαγωγή συμπερασμάτων ὡς προτάσεων γιὰ τὶς διάφορες ὑπηρεσίες. Ἡ τελικὴ ἔκθεσις τοῦ σεμιναρίου αὐτοῦ, πού εἶχε συνταχθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἄ. Χριστοδουλίδη, Κύπρου Χρυσάνθη καὶ Πανίκο Γεωργίου (Χρυσάνθη, 1966) δείχνει τὴν ἔκτασι τῶν ἐργασιῶν

ἐκείνων. Ἐδῶ δίνουμε τὰ κεφάλαια τῆς ἔκθεσης αὐτῆς, χωρὶς νὰ προχωροῦμε στὶς λεπτομέρειες τῶν διαφόρων Παραρτημάτων καὶ ἄλλων συμπληρωματικῶν, πὺν μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ ἐνδιαφερόμενος στὴν ἔκδοση τῆς Ἐφορείας Ἑλληνικῶν Ἐκπαιδευτηρίων Λευκωσίας «Ἐκλογή ἀπὸ τὶς σχολιατρικὲς ἐργασίες 1943-1976» (Χρυσάνθης, 1977). Αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς:

«Σχολικὴ Ὑγιεινὴ:

1. Σκοποί: α) Γενικὸς Σκοπὸς
β) Εἰδικὸι Σκοποί.
2. Ὑγιειναὶ ἀνάγκαι μαθητῶν:
α) Φυσικαὶ
β) Πνευματικαὶ – συναισθηματικαὶ
3. Σχολικαὶ Ὑγιεινομικαὶ καὶ Σχολιατρικαὶ Ὑπηρεσίαι:
α) Διὰ παιδιὰ προσχολικῆς ἡλικίας
β) διὰ παιδιὰ σχολικῆς ἡλικίας.
4. Σχολιατρικαὶ Ὑπηρεσίαι εἰς τὰς πόλεις.
i) Ἐξέτασις καθαριότητος τῶν μαθητῶν. Ἑβδομάδα Ὑγείας.
ii) Μαθητικὰ συσσίτια καὶ γεύματα.
iii) Προστασία μαθητῶν ἀπὸ σωματικὴν καὶ πνευματικὴν κόπωσην.
iv) Προστασία ἀπὸ τὰ ὀδικὰ δυστυχήματα.
v) Σχολικοὶ ἀποχετευτικοὶ χῶροι.
vi) Διαφώτισις γονέων.
5. Ἀνάγκη καλυτέρας ὑγιεινῆς ἀγωγῆς διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων Κύπρου.
6. Δραστηριότης Σχολικῆς Ὑγιεινῆς ἐν Κύπρῳ:
α) Διδασκαλία
β) Ὑγιεινὴ διαβίωσις
γ) Λεπτομέρειαι διὰ τὰς κατασκηνώσεις.
7. Μέθοδοι καὶ μέσα Σχολικῆς Ὑγιεινῆς.
8. Τρόποι ἀναπτύξεως τελειότερων δραστηριοτήτων εἰς τὴν Σχολικὴν Ὑγιεινὴν.
9. Νέοι τάσεις καὶ προοπτικαί».

Ἐκεῖνο ὅμως πού ξεχωριστὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ στὰ συμπεράσμα-
τα τοῦ σεμιναρίου αὐτοῦ εἶναι τὰ ὄσα ἀναφέρονται στή σύσταση διαφόρων
κυβερνητικῶν καί μὴ κυβερνητικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα δροῦν ἐποικοδο-
μητικά στὸν τομέα ὑγείας. Μὲ αὐτὰ πρέπει νὰ ἐπιδιώξουν στενὴ συνεργα-
σία οἱ ὑπεύθυνοι τῶν σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοί.

Ἡ «Ὁμιλος Παιδαγωγικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου» ἔχει ἐρευνήσει ἀρκετὰ
θέματα τῶν σχολείων πού συνάπτονται καὶ μὲ τὴ σχολικὴ ὑγιεινὴ. Οἱ ἔρευ-
νες αὐτὲς δημοσιεύτηκαμὲ στὸ σχετικὸ δελτίο τοῦ Ὁμίλου.

Ἐνα ὀλιγόχρονο περιοδικὸ τὸ «Δελτίον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Ἀντι-
λήψεως» (σχολικὸν ἔτος 1947-1948) βοήθησε μὲ τίς δημοσιεύσεις ἐρευνῶν
πού γίνανε στὰ σχολεῖα Λευκωσίας. Ἀργότερα τέτοιες ἐργασίες δημοσιεύ-
τηκαν στὰ ἱατρικὰ καὶ σὲ μερικὰ παιδαγωγικοῦ χαρακτήρα περιοδικὰ κυ-
ρίως τῆς Κύπρου.

Ἄλλοῦ κάπως διεξοδικά, ἄλλοῦ κάπως σύντομα – πολλὲς φορές ἀπὸ
ἔλλειψη λεπτομερειῶν – ἐξιστορήθηκε ἡ Σχολιατρικὴ Ὑπηρεσία τῆς Κύ-
πρου, μισὸ περίπου αἰῶνα, ὡς τὸ 1976. Ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1976-1977 λει-
τουργεῖ πιά ὁ θεσμὸς αὐτὸς μὲ τὴν εὐθύνη τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας, ἔστω
κι ἂν ἀκόμα ἀπὸ ἔλλειψη προσωπικοῦ χωλαίνει σὲ μερικὰ σημεῖα. Ἀλλὰ
τοῦτο εἶναι φυσικὸ, ὥσπου νὰ ἐνσωματωθεῖ ἡ νέα λειτουργία μέσα στὸ σύ-
νολο τῆς ἱατρικῆς περιθάλψεως. Δὲν δίνονται ἐδῶ λεπτομέρειες, κυρίως δι-
οικητικῆς, τῆς τωρινῆς μορφῆς τῶν σχολιατρικῶν ὑπηρεσιῶν, γιὰτὶ οἱ λε-
πτομέρειες δὲν ἐνδιαφέρουν ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ θεσμοῦ
αὐτοῦ ἔχει ἐκτεθεῖ πιὸ μπροστὰ σὲ συνάρτηση μὲ τίς παλιὲς μορφές του.

Ὡστόσον ὀφείλουμε νὰ θίξουμε μερικὰ σημεῖα, χωρὶς νὰ φοβηθοῦμε
ἐρμηνεῖς ἀκατατόπιστων. Πρῶτον οἱ Ἐφορεῖες Ἑλληνικῶν Ἐκπαιδευτη-
ρίων Λευκωσίας, ἰδιαιτέρως κοιτάζανε τὸ θέμα τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρε-
σίας. Δεύτερον ἡ ὑπεύθυνη πιά ἀνάληψη τοῦ θεσμοῦ ἀπὸ τὸ Κράτος ὥστε
αὐτὸς νὰ λειτουργήσῃ συστηματικὰ σὲ ὅλη τὴν Κύπρο ὀφείλεται στὶς προ-
σπάθειες τοῦ ἱατροῦ ὑπουργοῦ Ὑγείας κ. Ἀνδρέα Μικελλίδη, πού ὡς
Ὑπουργὸς Παιδείας τὸν ξεκίνησε καὶ τώρα τὸν πραγματοποιήσε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Annual Medical Report, London 1914 (για τὸ 1913).
- Annual Medical Report, Nicosia, 1915 καὶ 1924.
- Annual Medical and Anitary Report, Nicosia, 1926 καὶ 1959.
- Λαμπαρίδου, Ε.: Σχολικὴ Ὑγιεινὴ, Ἀθήνα, 1934.
- Ministry of Health, Annual Report, 1960 καὶ 1963.
- Ministry of Health, Annual Report of the Department of Medical Services, Nicosia, 1964-1965.
- Ministry of Health, Annual Medical Report, Nicosia, 1966 καὶ 1971.
- Annual Report of the Ministry of Health, Nicosia, 1972 καὶ 1975.
- Μυριανθόπουλος, Κλ.: Ἡ Παιδεία ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας 1878-1946, Λεμεσὸς - Κύπρος, 1946.
- Παπασάββας, Κ.: Στοματικὴ Ὑγιεινὴ καὶ Σχολεῖο, «Ὑγεία», 1, 1971, 138.
- Σοφοκλέους, Θ.: Τὸ μάθημα τῆς Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ αἱ Σχολιατρικαὶ Ὑπηρεσίαι εἰς τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον, «Δελτίον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Ἀντιλήψεως», 1, 1947, 1.
- Στεφάνου, Δ.: Σχολικὴ Ὑγιεινὴ, Ἀθήνα, 1960.
- Χρυσάνθης, Κ.: Σεμινάριον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς εἰς Λευκωσίαν Κύπρου, «Σχολικὴ Ὑγιεινὴ», 20, 1966, 29 καὶ 33.
- Χρυσάνθης, Κ.: Ἐκλογή ἀπὸ τῆς Σχολιατρικῆς Ἐργασίας 1943-1976, Λευκωσία, 1977.

[«Ὑγεία» αφ. 5 2, 1979 105-128]

Η ΓΕΝΕΤΗΣΙΑ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΣΤΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Ἡ ἀναδρομὴ στὰ γεγονότα τῆς ἔναρξης ἐνὸς θεσμοῦ εἶναι πάντοτε χρήσιμη, τουλάχιστον γιὰ τὶς συγκρίσεις, δηλαδή νὰ διαπιστωθεῖ κατὰ πόσο ἐπροχωρήσαμε ἢ ὀπισθοδρομήσαμε σὲ μιὰ νεώτερη ἐποχὴ. Δυστυχῶς στὸ θέμα ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει δὲν ἔχουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ καθορίσουμε μὲ σχετικὴ βεβαιότητα τὴν ἀπαρχὴ τοῦ θεσμοῦ «γενετήσια διαπαιδαγώγηση στὰ σχολεῖα». Ἡ δυσκολία ἐγκεῖται στὸ γεγονὸς ὅτι τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς δὲν ἦταν κύριο μάθημα, στὰ πλαίσια τοῦ ὁποῖου λίγο – πολὺ θὰ εἶχε τὴ θέση του καὶ τὸ γεννητικὸ σύστημα κατ' ἐπέκταση καὶ κάποια νύξη στὸ γενικὸ γενετήσιο θέμα, ὅσο ἐπιτρέπουν οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί. Μπορεῖ νὰ ἀναγραφóταν στὸ ἡμερολόγιο πρόγραμμα ἢ ἀνθρωπολογία καὶ ἢ ὑγιεινὴ, ἀλλὰ κι' ἂν διδάσκονταν δὲν εἶχαν τὸ συστηματικὸ χαρακτήρα ἀλλὰ τὴ μορφή τῆς διάλεξης. Ἐξάλλου, ἡ συνήθεια τῶν ἐρωτήσεων γιὰ λύση ἀποριῶν δὲν ἐπιτρεπόταν, παλαιότερα.

Τυπικῶς, θὰ ἀναφερθοῦμε στοὺς γιατροὺς ποῦ εἶτε ὡς σχολιάτροι εἶτε ἑθελοντικὰ ἀναλάβανε κάποιες διδασκαλίες ἢ διαλέξεις καὶ θὰ κοιτάξουμε νὰ καλύψουμε αὐτὲς τὶς ἐποχές, περισσότερο μὲ ὑποθέσεις. Προσωπικὰ ὡς μαθητῆς τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου τὸ ὁποῖο ἦταν πρωτοπόρο σὲ ὅλα, στὰ σχολικὰ ἔτη 1927-1933, οὔτε κἂν διάλεξη ἀκούσαμε γενικὰ γιὰ τὸ γεννητικὸ σύστημα, πολὺ περισσότερο καμμιά νύξη γιὰ θέματα γενετήσιας διαπαιδαγώγησης. Ἀφοῦ οὔτε τὰ στοιχεῖα ὑγιεινῆς διδαχθήκαμε, καὶ μόλις τὸ 1935-1943 ὁ καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς Γεώργιος Σαββίδης ἐδίδαξε τὸ μάθημα συστηματικὰ, στοὺς μαθητὲς καὶ μαθήτριες χωρὶς καμμιά νύξη γιὰ τὸ γεννητικὸ σύστημα.

Ὁ Θεόκλητος Σοφοκλέους στὸ περιοδικὸ «Δελτίον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Ἀντιλήψεως» (ἔτος Α', αρ. 1, 1947 σελ. 31) γράφοντας γιὰ «τὸ μάθημα τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ αἱ σχολιατρικαὶ ὑπηρεσίαι» ἀναφέρει τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: «Τὸ 1902 στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου ὑπάρχει καὶ τὸ μάθημα τῆς Ὑγιεινῆς, στὸ ὁποῖο τίποτε δὲν λέγεται γιὰ τὸ γεννητικὸ σύστημα. Πρῶτος γιατρὸς ποῦ δίδαξε ὑγιεινὴ στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο ἀναφέρεται ὁ Εὐέλθων Γλυκὺς ἀπὸ τὸ 1908-1917 καὶ

στή συνέχεια από τα πρακτικά του Γυμνασίου συνέχισε τη διδασκαλία έως το 1928, ενώ παράλληλα δίδασκε το μάθημα ο Νικόλαος Ίακωβίδης στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης».

Το 1928-1929 δίδαξε το έν λόγω μάθημα στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης ο Θεμιστοκλής Δέρβης και το 1934-35 στο ίδιο σχολείο. Τι έδίδαξε ο Γλυκός φαίνεται από την «Επιτομή Ύγιεινής» που έξέδωσε το 1935 (στον πρόλογο σημειώνεται 1921). Ο Δέρβης, που μου χάρισε το διδακτικό βιβλίο της Άννας Κασιόγρα για να συνεχίσω, κατά τη γνώμη του, την παράδοση, δεν έχει καν νύξη πάνω στο θέμα μας. Στο βιβλίο του Γλυκού υπάρχει μισή σελίδα για την «Αφροδίσια λώδη», δηλ. τη σύφιλη, στο κεφάλαιο μολυσματικάί νόσοι.

Αυτά για τη Λευκωσία, έως την περίοδο που προσωπικά αναμίχθηκα στο θέμα.

Για τις άλλες πόλεις από το βιβλίο του Κλεόβουλου Ι. Μυριανθόπουλου «Η Παιδεία έν Κύπρω επί Άγγλοκρατίας 1878-1946» και στο ειδικό κεφάλαιο «Σχολική Ύγιεινή και Σχολίατροι» (Λεμεσός 1946, σ. 252) σημειώνουμε τα έξης: «Είς Λάρνακα επ' άρκετά έτη έκανε διαλέξεις ύγιεινής είς τó Λύκειο ó ίατρος Ν. Κυριαζής και μετ' αυτόν ó καθηγητής τών Φυσικών. Είς Κτήμα ó γιατρός Όμηρος Δημητριάδης διδάσκει την ύγιεινήν στο Γυμνάσιο, και δωρεάν από τού 1914».

Στή συνέχεια καταγράφει τις απόψεις του σχολίατρου Φ. Λυσιώτη για τα θέματα σχολικής ύγιεινής. Ο Φ. Λυσιώτης όπως πληροφορήθηκα από μαθητή του, μετά τις τελικές έξετάσεις της Στ' έκαμνε διάλεξη στους αποφοιτούντες για τα άφροδίσια νοσήματα.

Το 1943 διορίστηκα σχολίατρος του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Θα σάς εκθέσω τη δραστηριότητά μου στο θέμα γενετησίου ή σεξουαλικής άγωγής στο Παγκύπριο Γυμνάσιο (τμήμα άρρένων, τμήμα θηλέων) για να πληροφορηθείτε τις συνθήκες που κυριαρχούσαν κατά καιρούς και τις ένεργειες που είχαν αναληφθεί. Δηλαδή ή προσωπική μου ίστορία στα θέματα αυτά είναι και ή ίστορία του θεσμού μέχρι ένός σημείου και ταυτόχρονα είναι και μαρτυρία.

Τόν Όκτώβρη του 1943 συνεννοήθηκα με τόν Γυμνασιάρχη άείμνηστο Κ. Σπυριδάκι για τη διαφώτιση στα γενετήσια θέματα ως μέρος τών διαλέξεών μου. Άργότερα, ανέπτυξα τα θέματα στον καθηγητικό σύλλογο, ó όποιος όμόφωνα συμφώνησε να προχωρήσω στην πραγματοποίηση του νεωτερισμού αυτού, άφού κατά κάποιον τρόπο έξασφαλιστεί ή σχετική συ-

γκατάθεση τῶν γονιῶν καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν. Ἀκολούθως, προσεκλήθησαν οἱ γονεῖς καὶ κηδεμόνες καὶ ἀνέπτυξα λεπτομερῶς τὸ θέμα ἀναφέροντας τὶς δύο πτυχές, τὴ μιὰ γιὰ τοὺς μαθητὲς καὶ τὴν ἄλλη γιὰ τὶς μαθήτριες. Οἱ γονεῖς καὶ οἱ κηδεμόνες δέχτηκαν εὐχαρίστως τὶς εἰσηγήσεις μου καὶ ξεκίνησα τὴν ἐφαρμογὴ τους. Γιὰ τὴν ἕκτη τάξη ἢ σχετικὴ διαπαιδαγώγηση πραγματοποιήσαν σὲ διάλεξη γενικῆς φύσεως, ἐνῶ γιὰ τὴν πέμπτη τάξη, πραγματοποιήσαν τὸ κανονικὸ μάθημα «Ἀνθρωπολογία καὶ Ὑγιεινὴ» ὡς κανονικὸ τμῆμα τοῦ μαθήματος ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1944-1945.

Ἐδῶ νὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ὁμολογήσω τό, κατὰ κάποιον τρόπο, κόλπο μου. Στὸς μαθητὲς τὸ πρόγραμμα ἦταν καθαρὸ, ἄφοβο στὸν ἐπιστημονικὸ κύκλο, χωρὶς πλαγιόδρομους κλπ. Στὶς μαθήτριες μὲ τὸ πρόσχημα τῆς «Παιδοκομίας» ἀναφερόμουν στὰ πρὸ τοῦ γάμου, στὰ τοῦ γάμου καὶ τῆς σύλληψης, στὰ τῆς ἐγκυμοσύνης κλπ, προτοῦ μῶν στὸ θέμα διατροφή τοῦ παιδιοῦ, ἀποφεύγοντας, ὅμως τὶς ἀναφορὰς σὲ διαστροφές, κινδύνους ἀφροδισίων. Ἀργότερα, μὲ ἀφορμὴ κοινωνικὰ σκάνδαλα, ὑπέβαλλαν ἐρωτήσεις οἱ μαθήτριες καὶ τότε ἐξηγούσα μὲ προσοχὴ βέβαια, μερικὰ πράγματα. Μὲ τὴν εὐκαιρία ἀναφέρω πῶς δεχόμενοι γραπτὲς ἐρωτήσεις καὶ ἀπορίες στὸ γενετήσιο κύκλο καὶ ἔτσι καὶ ἔλλα ἀπορίες δικές μου γιὰ τὸ τί βασάνιζε τοὺς ἐφήβους.

Καὶ τώρα ἡ ἀντίδραση. Μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ νεωτερισμοῦ αὐτοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ πάντοτε προοδευτικοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου καὶ τοῦ τολμηροῦ προοδευτικοῦ Κων. Σπυριδάκι, δημοσιεύτηκε στὴν προοδευτικὴ ἐφημερίδα «Κυπριακὸς Τύπος» (4 Νοεμβρίου 1943) τὸ ἔξης:

«ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΟΚΟΜΙΑ

Κύριε Διευθυντά,

Ἀπὸ τῆς παρελθούσης Παρασκευῆς ὡς ἐμφαίνεται ἐκ σχετικῆς εἰς τὰς ἐφημερίδας εἰδοποιήσεως, εἰσήχθη καὶ τὸ μάθημα τῆς παιδοκομίας διὰ τὰς 3 ἀνωτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου Θηλέων, ὑπὸ μορφὴν διαλέξεων διδομένων ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Ἀσκληπιάδου κ. Κ. Χρυσάνθη, ὅστις τελευταίως συνεδέθη στενῶς μὲ τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον ἅτε ποιήσας καὶ τὸν ὕμνον αὐτοῦ πλὴν τοῦ διορισμοῦ του καὶ ὡς σχολίατρον.

Ποῖος εἶχε τὴν φαεινὴν ταύτην ἰδέαν ἀγνοοῦμεν. Ὡς πολῖται ὅμως θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἐρωτήσωμεν τοὺς ἀρμοδίους:

(α) *Ποῖαι σκέψεις ἐπεκράτησαν παρὰ τῆ Σχολ. Ἐφορεῖα Λευκωσίας ὥστε νὰ ἐπιτρέψη εἰς ἓνα ἄγνωστον εἰς τὰ μαθητριάς 16-18 ἐτῶν νε-*

αρὸν κύριον νὰ τὰς διδάσκη μάθημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπόμενονον διὰ τὴν ἡλικίαν τῶν διδασκομένων, τὰς κοινωνικὰς μας συνθήκας καὶ τὸ κλίμα μας, νὰ γεννήσῃ πλήθος ἀποριῶν καὶ σκοτεινῶν σκέψεων;

- (β) Τί εὐθύνην ἔχει ὁ κ. Γυμνασιάρχης τοῦ Παγκυπρίου εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ποῖαι παιδαγωγικαὶ ἀνάγκαι τοῦ ἐπέβαλον ὥστε νὰ ἀνέχεται ἄν μὴ νὰ εἰσηγῆται τοιαῦτα μαθήματα;
- (γ) Ἐρωτήθη ὁ καθηγητικὸς σύλλογος καθόλου διὰ τὴν τοιαύτην καινοτομίαν ἢ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ τοὺς εὐλογημένους αὐτοὺς ἰσχύουν ἀκόμη οἱ ἡχηροὶ χαρακτηρισμοὶ τοῦ κ. Προέδρου τῆς Ἐφορείας ἀπὸ τοῦ 1932 καὶ ἐντεύθεν;

Μετὰ τιμῆς
ΓΟΝΕΥΣ

Καὶ ἦταν τότε στὸ δοκιμαστικὸ στάδιο οἱ διαλέξεις.

Βέβαια μὲ τὴ συγκατάθεση καὶ προτροπὴ τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου καὶ τῆς σχολικῆς ἐφορείας συνέχισα μὲ τὶς ἴδιες ἀρχές ἀλλὰ καὶ κατὰ καιροὺς μὲ λιγότερα ἢ περισσότερα τολμήματα στὴ διδασκαλία μου καὶ τὴ διαφώτιση στὸν τομέα αὐτό, χωρὶς πιά καμμιὰ ἐξωτερικὴ ἐπέμβαση. Ὅμως τὰ διδακτικὰ βιβλία δὲ βοηθοῦσαν. Ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Α' τάξης (Εὐαγόρας Παντελοῦρης) 1965 δὲν ἀναφέρει ἂν γιὰ ἐνδοκρινεῖς ἀδένες. Ἡ «Σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου» (Στέλιου Σπεράντσα) 1966 στοὺς ἐνδοκρινεῖς ἀδένες δὲν ἀναφέρει τοὺς γεννητικούς ἀδένες. Ἡ «Γενικὴ Βιολογία» (Χρ. Β. Γεωργιάδου), Δ' τάξης 1966, ἀναφέρει ἀπλῶς τοὺς γεννητικούς ἀδένες, τὶς ὁρμόνες καὶ τὴ δράση τῶν ὁρμονῶν αὐτῶν. Στὴν «Ἀνθρωπολογία» (Νικολάου Ἀσπιώτη) Ε' Γυμνασίου 1969 πρωτοεμφανίζεται τὸ κεφάλαιο μὲ τίτλο «ἀδένες ἀναπαραγωγῆς καὶ γεννητικὸ σύστημα» μὲ φωτογραφίες κλισέ, ὅπως καὶ στὸ βιβλίον τῆς Β' τάξης τοῦ ἰδίου συγγραφέα. Ἀλλὰ καὶ στὰ δικά μου διδακτικὰ τῆς Ὑγιεινῆς ἀπὸ τὸ 1944-1965 ἡ ὕλη συμβαδίζει μὲ τὰ τοῦ προγράμματος χωρὶς νύξη στὸ γεννητικὸ σύστημα.

Γιὰ νὰ καλύψω τὴν παράλειψη αὐτὴ καὶ γιὰ βοηθητικούς λόγους χωρὶς τὸν κίνδυνο κάποιας ἐπέμβασης ὅτι κυκλοφορῶ διδακτικὰ βιβλία μὲ ὕλη ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπισήμως καθορισμένη, μηχανεῦτηκα τὴν ἔκδοση δυὸ καταλλήλων ἐγχειριδίων βοηθητικῶν α) Σεξουαλισμὸς καὶ ὑγεία (1949) β) Ἡ διατροφή τῶν παιδιῶν (1953). Μὲ αὐτὰ ἱκανοποιοῦνταν κάποιες ἀνάγκες χωρὶς ἐμπλοκὴ στὰ διδακτικὰ καθιερωμένα παράλληλα, κάθε χρόνο στὴν ἐκθεσὴ μου πρὸς τὸν Γυμνασιάρχη κατέγραφα καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ γεννητικοῦ συστήματος.

Τὴν πείρα πάνω στο θέμα τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς ἐξέθεσα στο Ἀ΄ Παγκύπριο Ἐκπαιδευτικὸ Συνέδριο Λειτουργῶν Μέσης Παιδείας Κύπρου (5 Μαΐου 1959), ποὺ δημοσίευσα ὕστερα στο «Ἱατρικὸ Περιοδικὸ Κύπρου» (vol. IX, No. 3-4, σελ. 99). Τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἀνακοίνωσής μου αὐτῆς, τὰ ὁποῖα θεωροῦσα ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἦταν τὰ ἑξῆς:

«Ἡ ἀνάγκη τῆς γενετησίου διαφωτίσεως ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑγιεινολόγους καὶ παιδαγωγούς. Ἄρκει πρὸς ἀπόδειξη τῆς ἀνάγκης αὐτῆς νὰ ἀναφέρω τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς σχετικῆς πρὸς τὴν πρώτη μύηση τῶν παιδιῶν στὴν γενετήσιον ζωὴν, ἔρευνας ἣ ὁποῖα ἐγίνε στὴν Ἀμερικὴν. Σύμφωνα με τὴν ἔρευνα αὐτὴ τὸ 63,9% τῶν μαθητῶν εἶχαν τὴν πρώτη μύηση πρὸ τοῦ 11ου ἔτους τῆς ἡλικίας τους καὶ τὰ 87,16% πρὸ τοῦ 13ου ἔτους. Οἱ πλεονεκτήματα εἶχαν νοσηρὴ πηγὴ πληροφόρησης καὶ μόνο τὰ 4% διεφωτίσθησαν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους. Ἐάν στα ἀνωτέρω ἀναφέρωμεν τὸ ἀποτέλεσμα γερμανικῆς ἔρευνας κατὰ τὴν ὁποῖαν τὰ 9/10 τῶν μαθητῶν ἀνυπὸκινετο ἐπιτείνεται πλεονεκτήματα ἢ σημασία τῆς ἀμερικανικῆς ἔρευνας. Καὶ αὐτὰ πρὶν τὸν τελευταῖο παγκόσμιον πόλεμον.

Ἡ διαφωνία τῶν εἰδικῶν γιὰ τὰ ζητήματα τῆς γενετησίου διαφωτίσεως παρατηρεῖται κυρίως στα ἑξῆς σημεῖα: (1) Ὡς πρὸς τὴν ἡλικία κατὰ τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ γίνε ἡ διαφώτιση, (2) ὡς πρὸς τὸ πῶς θὰ γίνε ἡ διαφώτιση καὶ (3) ὡς πρὸς τὸ ἄτομο τοῦ διαφωτιστῆ. Ἡ ἐξέταση τῶν τριῶν τούτων σημείων πρέπει νὰ γίνε χωριστὰ γιὰ τοὺς ἄρρενες καὶ χωριστὰ γιὰ τὰ θήλεα, γιὰ τὴν δὺο φύλα παρουσιάζουν διαφορὰς, τόσον βιολογικὰς ὡς καὶ κοινωνικὰς, οἱ ὁποῖες δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐξίσωσίν των τουλάχιστον γιὰ τὸ παρὸν ζήτημα. Πάντως κατὰ γενικὴ παραδοχὴ θεωρεῖται ὅχι μόνον ἀδικαιολόγητη, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνη ἡ γενετήσια διαφώτιση, ἔστω καὶ γιὰ τὰ γενικὰ καὶ κοινὰ σημεῖα, σὲ μικτὰς ομάδες ἀρρένων καὶ θηλέων.

Ἄρρενες:

Ὡς πρὸς τὴν ἡλικία οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ οἱ Γερμανοὶ ὑποστηρίζουν τὴν πρώιμη γενετήσια διαφώτιση καὶ μάλιστα πρὶν τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐφηβείας, ἐνῶ μερικοὶ ἅμα ἐμφανιστεῖ. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἑλληνικὴ ἄποψη θεωρεῖ ὡς κατάλληλην ἡλικίαν κατὰ μέσον ὄρον τὸ 14ον ἔτος (κατώτερον ὄριο τὸ 12ον ἔτος καὶ ἀνώτερον τὸ 15ον ἔτος). Ἀπὸ προσωπικὰς παρατηρήσεις, με βάση τοὺς μαθητὰς τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου, κατὰ τὸ 16ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅλοι οἱ ὑγιεῖς Κύπριοι ἔχουν περάσει τὸ πρῶτον κριτικὸ στάδιον τῆς ἐφηβείας. Γιὰ τὸν λόγον αὐτόν, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν γενικὴν κοινωνικὴν ζωὴ τῆς Κύπρου, θεωρήσαμε τὴν ἡλικίαν αὐτὴν (πρῶτον ἐξαμῆνον πέ-

μπτης τάξης) ως την καταλληλότερη για την ομαδική διαφώτιση. Για την άτομική ή κατ' ιδίαν διαφώτιση ουδέν ὄριον ὑπάρχει ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἐκάστοτε περιπτώσεις.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς διαφώτισης, ἡ προπαρασκευή, ἰδίως τοῦ ἄρρενα, ἀπὸ τὰ προηγούμενα σχολικὰ ἔτη θεωρεῖται ἀπαραίτητη. Ἡ προσεκτικὴ ἐξήγηση τοῦ πολλαπλασιασμοῦ φυτῶν καὶ ζώων στὰ σχετικὰ μαθήματα ἀποτελοῦν τὸν ἓνα πόλο τῆς προπαρασκευῆς καὶ ἡ ἀνθρωπολογία τὸν ἄλλο πόλο. Ἡ συγκάλυψη, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ κακὴ ἢ παραπλανητικὴ ἐξήγηση τῶν ζητημάτων πολλαπλασιασμοῦ ἀφενὸς δυσκολεύει ἀργότερα τὸ μαθητὴ νὰ κατανοήσῃ ὀρισμένα πράγματα καὶ ἀφετέρου διευκολύνει ἀργότερα τὸ μαθητὴ νὰ κατανοήσῃ ὀρισμένα πράγματα καὶ διευκολύνει τὴ ροπὴ του πρὸς τὶς παρεξηγήσεις. Πάντως, χρειάζεται προσοχὴ ὅταν θὰ γίνῃ ἡ πραγματικὴ γενετήσια διαφώτιση. Τολμηρὲς καὶ βάρβαρες ἐκφράσεις, λαϊκοὶ ὄροι δῆθεν γιὰ ἐκλαϊκευτικούς σκοποὺς, ἄκαιρη ἐπίδειξη γνώσεων, ἔκθεση καὶ περιγραφὴ παθολογικῶν ἢ παρὰ φύσιν γενετησίων καταστάσεων, ὅλα αὐτὰ καταδικάζονται ὡς ἐπικίνδυνα. Ἀντίθετα, μὲ εἰδικὲς ἐκφράσεις, μὲ ἀρκετὸ συναισθηματισμὸ ὀφείλομε νὰ διεγείρουμε τὸ σεβασμὸ τοῦ μαθητῆ πρὸς τὸ ὄλο γενετήσιο ζήτημα καὶ νὰ ἀποτρέψουμε τὴν περιέργειά του πέραν τῶν φυσιολογικῶν στοιχείων.

Ὡς πρὸς τὸ ἄτομο τοῦ διαφωτιστῆ, οἱ πῶ πολλοί, τόσο ἰατροὶ ὅσον καὶ παιδαγωγοί, θεωροῦν τὸ ἄτομον τοῦ ἱατροῦ, εἰδικὰ τοῦ σχολικοῦ, ὡς τὸ πῶ κατάλληλο γιὰ τὴν ομαδικήν, τουλάχιστον, γενετήσια διαφώτιση.

Θήλεις:

Ὡς πρὸς τὴν ἡλικία εἶναι διεθνῶς παραδεκτὸ ὅτι λίγο πρὶν τὴν ἐμφάνιση τῆς πρώτης ἐμμηνορρυσίας πρέπει νὰ γίνῃ διαφώτιση τῶν μαθητριῶν γιὰ ὅλα τὰ ἀφορῶντα αὐτήν, κυρίως γιὰ τὴν καθαριότητα. Τολμηρὰ ζητήματα σ' αὐτὲς πού θὰ ἐργασθοῦν ἐξωσπιτικῶς. Οἱ ὑπόλοιπες μαθήτριες, ὅπως καὶ οἱ μαθητὲς, μὲ πολλὴ προσοχὴ. Ἐπιπλέον, διδάσκονται τὴν παιδοκομία».

Ἀκολουθεῖ ὕλη τῆς ομαδικῆς διαφώτισης στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, τῶν μεγαλύτερων τάξεων:

«Ἡ ομαδικὴ διαφώτιση γιὰ τοὺς μαθητὲς περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς κεφάλαια: Στοιχεῖα ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας τοῦ γεννητικοῦ συστήματος τοῦ ἄρρενος τόσα ὅσα χρειάζονται πρὸς κατανόηση ὀρισμένων ὑγιεινῶν παραγγελμάτων, π.χ. ποιοὶ οἱ κυρίως γεννητικοὶ ἀδένες, σκοπὸς τῶν γεννη-

τικῶν ὁρμονῶν καὶ σπερματοζωαρίων, ἔναρξη λειτουργίας καὶ ὠρίμανση γεννητικοῦ συστήματος κλπ. "Υστερα, σημασία τοῦ γάμου, σημασία τῆς ἐγκράτειας. Κακὲς ἔξεις καὶ ἐπεισόδια τῆς ἐφηβείας ὡς ὁ ἀνυανισμὸς καὶ ἡ ὀνειρώξη. Ἀφροδίσια νοσήματα καὶ δὴ ὁ τρόπος μετάδοσης, κακὰ ἐπακόλουθὰ τῶν τόσον ἀτομικὰ ὅσον καὶ κοινωνικά. Προφύλαξη ἀπὸ τὰ ἀφροδίσια νοσήματα εἶναι μόνον ὁ γάμος καὶ ἡ ἐγκράτεια. "Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀπλῶς προφυλακτικὰ μέτρα ποὺ μειώνουν μόνον τὸν ἀριθμὸ τῶν περιπτώσεων καὶ τοῦτο πρέπει, καλῶς, νὰ ἀναπτυχθεῖ. Τέλος, συμβουλὲς πρὸς προστασία τοῦ παιδιοῦ ὅταν οἱ μαθητὲς θὰ γίνουν γονεῖς.

Ἡ ὁμαδικὴ διαφώτιση τῶν μαθητριῶν περιλαμβάνει ἐπιπλέον τὴν παιδοκομία ὅπως προνοεῖ τὸ Πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχει ἀνάγκη ἄλλης ἐκθέσεως καὶ περιορισμῶν στὴν ἀνθρωπολογία.

Σημαντικὸ τμῆμα τῆς ὁμαδικῆς γενετήσιας διαφώτισης εἶναι ἡ ὁμαδικὴ διαφώτιση τῶν γονιῶν καὶ κηδεμόνων, τουλάχιστον γιὰ ἀρκετὰ χρόνια, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶχαμε ἐκτιμήσει καὶ πραγματοποιήσαμε μιὰ φορὰ πλήρως καὶ μιὰ μερικῶς. Ἡ ὁμαδικὴ διαφώτιση τῶν γονιῶν καὶ κηδεμόνων περιλαμβάνει σὲ συντομία τὴν ἐγκράτεια καὶ τὶς κακὲς ἔξεις τῶν ἐφήβων, ὡς καὶ ὑποδείξεις γιὰ τὴν ὄλη συμπεριφορὰ τῶν γονιῶν καὶ τὸ στολισμὸ τῶν δωματίων. Τοῦτο θεωρήθηκε ἀναγκαῖο, γιὰτὶ δυνατὸ οἱ γονεῖς ἐκ κακῆς γνώσεως νὰ συμβουλευοῦν λανθασμένα τὰ παιδιά τῶν ἢ ἀπὸ ἄγνοια νὰ μὴν τὰ παρακολουθοῦν ὅπως πρέπει αὐτὴ τὴν περίοδο ποὺ περνοῦν τὰ παιδιά μας.

Τίποτε ἄλλο δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνει ἡ ὁμαδικὴ γενετήσια διαφώτιση, παρὰ μόνον τὶς ἀνατομικὲς καὶ φυσιολογικὲς λεπτομέρειες καὶ τὰ νοσήματα».

Αὐτὰ τὸ 1951. "Ὅμως τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει πολὺ, τόσο κοινωνικῶς ὅσο καὶ ἰατρικῶς μὲ τὶς διάφορες ἐπιδημίες καὶ τὰ νοσήματα. Ἐξάλλου στὴν ἀγορὰ ἐργασίας βγῆκε μεγάλος ἀριθμὸς κοριτσιῶν, ποὺ ἀντιμετωπίζουν νέους τρόπους ζωῆς.

Προσωπικὰ συνέχιζα μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας στὶς ἴδιες γραμμὲς καὶ συστηματικὰ τὸ πρόγραμμά μου τῆς γενετήσιου διαπαιδαγώγησης σὲ ὅλα τὰ Γυμνάσια ποὺ ἀναλάμβανα τὴ διδασκαλία τῆς Ὑγιεινῆς, χωρὶς πιά νὰ ἐνδιαφέρομαι γιὰ τὴν παιδοκομία. Τοῦτο καὶ ἀργότερα στὰ μικτὰ τμήματα. Κάποιες συναντήσεις μὲ φυσικοὺς καὶ γυμναστικοὺς γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ θέματος αὐτοῦ στὰ Γυμνάσιά μας εἶχαν μᾶλλον ἀπογοητευτικὸ χαρακτήρα. Φοβᾶμαι μάλιστα τὴ δημιουργία παρεξηγήσεων καὶ τὴ διαπόμευση τοῦ θέματος μὲ τὰ ἀκατάλληλα ἄτομα.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1966 πραγματοποιήθηκε «Σεμινάριο Σχολικῆς Ὑγιεινῆς» στὴ Λευκωσία, καὶ τὰ πορίσματά του περιλήφθηκαν σὲ σχετικὴ ἔκθεση. Τὴν ἔκθεση αὐτὴ δημοσίευσε τὸ περιοδικὸ «Σχολικὴ Ὑγιεινὴ» (ἔτος 1966), σελ. 29 καὶ 33) τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῆς Ἑλλάδος. Στὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα διδασκαλίας τῆς Ὑγιεινῆς στὰ Σχολεῖα Μέσης Παιδείας καθορίζεται γιὰ τοὺς μαθητὲς σεξουαλικὴ διαφώτιση καὶ γιὰ τὶς μαθήτριες βρεφοκομία καὶ ὕγιεινὴ τοῦ παιδιοῦ. Ὡς συμπλήρωμα καὶ σχόλια συνιστοῦσα τὴ διδασκαλία τῶν «ἀδένων», τὰ κοινωνικὰ νοσήματα τὰ «ἀφροδίσια νοσήματα» καὶ «κάποιο εἶδος σεξουαλικῆς ἀγωγῆς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρχει. Χρειάζεται νὰ μελετηθεῖ ἐπισταμένως ποῖον εἶδος καὶ πὼς νὰ εἰσαχθεῖ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς περιπτώσεις ὅπου δὲν ὑπάρχει».

Στὴ διδασκαλία τῆς Ἀνθρωπολογίας, τῆς Ὑγιεινῆς καὶ τῆς Βιολογίας τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ γεννητικοῦ συστήματος εἶχαν τὴν ἴδια θέση ὅπως τὰ ἄλλα συστήματα, μὲ φωτογραφίες κ.λ.π., κλείνοντας τοῦλάχιστον ἔτσι ἢ στοιχειώδη γνώση ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ὅμως λόγω τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἡ κοινωρία ἀντικρίζει αὐτὸ τὸ θέμα, νομίζω δὲν καλύπτεται ἱκανοποιητικὰ μὲ ἀπλὴ ἀναφορὰ στὴν ἀνατομία καὶ φυσιολογία καὶ συμπληρωματικὲς πληροφορίες στὸ μάθημα τῆς βιολογίας (π.χ. κληρονομικότητα κ.λπ.).

Ἕνας σταθμὸς στὸ θέμα τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς δημιουργήθηκε μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ «Κυπριακοῦ Συνδέσμου Οἰκογενειακοῦ Προγραμματισμοῦ» τὸ 1970-1971. Ὁ Σύνδεσμος αὐτὸς κυκλοφόρησε σχετικὰ διδλία, πραγματοποιοῦσε στὸ οἴκημά του κι ἄλλοῦ διαλέξεις γενικὰ γιὰ τὰ σεξουαλικὰ θέματα (γάμος, κανονισμοὶ γεννήσεως, προφυλάξεις κλπ) καὶ πρόβαλλε σχετικὲς ταινίες.

Τὸ 1976 μὲ ἐπιστολὴ τῆς Ἐταιρείας Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς, πού ὑπογράφουν δυὸ ψυχίατροι, Τάκης Εὐδόκας καὶ Χρ. Μέσης, ὑποδεικνύουν στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τὴν ἀνάγκη διαφωτίσεως τῶν μαθητῶν στὰ γενετήσια θέματα. Παράλληλα, ὁ Σύνδεσμος ἀποστέλλει σχετικὸ ἔγγραφο πάνω στὸ ἴδιο θέμα. Μετὰ τὴ λήψη τῶν σχετικῶν ἐγγράφων μοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας νὰ ἐρευνήσω στὰ Γυμνάσια καὶ τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Κύπρου τρία θέματα τὰ ἐξῆς: Ναρκωτικά, Γενικὴ Διαφώτιση καὶ Μεσογειακὴ Ἀναιμία.

Οἱ παρατηρήσεις μου κατὰ τὴν ἔρευνα γιὰ τὴ γενετήσια διαφώτιση, πού ἔγινε ξεχωριστὰ στοὺς μαθητὲς καὶ σπουδαστὲς καὶ ξεχωριστὰ τοὺς γονιοὺς περιελάμβανε τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐξῆς κεφαλαίων:

Γενετήσια διαφώτιση:

- α) Ἀνατομία καὶ φυσιολογία γεννητικοῦ συστήματος καὶ τῶν δύο φύλων,
- β) ἐφηβεία καὶ προβλήματα τῆς,
- γ) γάμος,
- δ) στέρωση,
- ε) ἀφροδίσια νοσήματα καὶ προφύλαξη ἀπὸ αὐτά. Ἐπίδειξη πινάκων καὶ ἐρωτήσεις (διάρκεια 2 ὥρες).

Οἱ παρατηρήσεις μου στὸ θέμα γενική διαφώτιση στὸ ἔγγραφο μου 7 Αὐγούστου 1976 εἶναι οἱ ἑξῆς:

Παρατηρήσεις:

- 1) Τὰ τμήματα ἐμπορικοῦ δὲν μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν ἱκανοποιητικὰ τὴ γενετήσιο διαφώτιση, γιατί δὲν ἔχουν διδαχτεῖ πρόσφατα καὶ ἀναλυτικὰ τὴν ἀνθρωπολογία καὶ βιολογία.
- 2) Τὴ μεσογειακὴ ἀναιμία μπορεῖ εὐκόλα, μὲ τὸ σχετικὸ φυλλάδιο, νὰ τὴ διδάξει ὁ φυσιογνώστης στὴν Ε' τάξη στὸ κυκλοφοριακὸ σύστημα δίνοντας καὶ τὸ φυλλάδιο.
- 3) Τὴν ἀνατομία καὶ φυσιολογία τοῦ γεννητικοῦ συστήματος πρέπει νὰ τὴ διδάσκει ὁ φυσιογνώστης στὴν Ε' τάξη ὅταν διδάσκονται οἱ ἐνδοκρινεῖς ἀδένες, ξεχωριστὰ στ' ἀγόρια καὶ ξεχωριστὰ στὶς μαθήτριες, τουλάχιστον πρὸς τὸ παρόν. Στοιχεῖα ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας τοῦ συστήματος μπορεῖ νὰ διδακτοῦν στὸ μάθημα τῆς βιολογίας στὴν Γ' τάξη.
- 4) Ἡ περαιτέρω γενετήσια διαφώτιση πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ γιατρὸ στὶς Ε' τάξεις, ἀφοῦ συνεννοηθεῖ μὲ τὸν οἰκεῖο φυσιογνώστη σχετικὰ μὲ τὴ διδασκαλία.
- 5) Ὑπάρχει ἀγνοία γύρω ἀπὸ τὰ μικρόβια, γιατί τὸ μάθημα τῆς Ὑγιεινῆς δὲν διδάσκεται, ἐπειδὴ καταναλώνεται ὅλος ὁ χρόνος στὴν ἀνθρωπολογία. Στὴν Ἑλλάδα ἔχουν μιὰ ὥρα τὴ βδομάδα ἀνθρωπολογία, πού διδάσκει ὁ φυσιογνώστης, καὶ μιὰ ὥρα ὑγιεινὴ πού διδάσκει ὁ γιατρός. Ἴσως τὰ περὶ μικροβίων νὰ μποροῦν προσωρινὰ νὰ καλυφθοῦν μὲ μιὰ διάλεξη.
- 6) Προβλήθηκε δοκιμαστικῶς ἡ ταινία: «Ἀπὸ τὸ παιδί στὴ γυναίκα» (τοῦ Οἰκογενειακοῦ Προγραμματισμοῦ) σὲ δύο ὁμάδες: α) κορίτσια τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου (Δ', Ε', Στ') καὶ β) στοὺς γονιοὺς τοῦ Παγκ. Γυμνασίου καὶ Παλλουριώτισσας. Οἱ γραπτὲς καταφατικὲς ἀπαντήσεις στὴν ἐρώτηση «νὰ προβάλλεται ἡ ταινία;», ἦταν:

	Κορίτσια (159)	Γονιοί (278)
Στ' Δημοτικού	23	84
Α' Γυμνασίου	73	84
Β' Γυμνασίου	38	38
Γ' Γυμνασίου	24	30
Ἀνώτερες τάξεις	1	27
Σὲ ὅλες τὶς τάξεις	0	0
Δὲν ἔχουν ἄποψη	0	10

Ἡ προβολὴ τῆς ταινίας αὐτῆς στὰ κορίτσια ἔγινε γιὰ ν' ἀντιληφθοῦμε τὶς ἀντιδράσεις καὶ τὴν ἐπιθυμία ἀπὸ ποῖαν ἡλικία θὰ ἤθελαν νὰ ἐνημερωθοῦν γύρω ἀπὸ θέμα.

Στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας κατετέθηκαν στὸ μεταξὺ διάφορα ἐνημερωτικὰ φυλλάδια γιὰ τὰ γενετήσια θέματα, γιὰ τὰ ὁποῖα φυλλάδια ζητήθηκε ἡ γνώμη μου. Τὴν ἔδωσα γραπτῶς στὶς 25 Αὐγούστου 1976, πὺ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Λευκωσία 25η Αὐγούστου, 1976

Τμηματάρχην

Ἀνωτέρας καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως

Τα βιβλία Σεξουαλικὴ ἀγωγή γιὰ ὅλες τὶς ἡλικίες

- 1) Ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἄποψη εἶναι πολὺ καλὲς ἐκδόσεις.
- 2) Ἐχω ὁμως τὴν ἄποψη πὺς τὰ γενετήσια θέματα γιὰ τὶς μικρὲς ἡλικίες πρέπει νὰ συνδυάζονται με κοινωνικὰ ζητήματα. Ἡ διδασκαλία, ἐπίδειξη ταινιῶν κλπ μὲ ἀνάπτυξη καὶ λύση ἀποριῶν ἐπιτυγχάνουν περισσότερο, ἐνῶ μὲ τὸ βιβλίον συχνὰ δημιουργοῦνται παρεξηγήσεις καὶ παρανοήσεις.

Γι' αὐτὸ τὰ βιβλία αὐτὰ τὰ θεωρῶ «ἀκατάλληλα» γιὰ τοὺς μαθητές μας, πὺ δὲν εἶχαν προηγουμένως ὑπεύθυνες εἰσαγωγὲς στὸ θέμα ἀπὸ πρόσωπο κατάλληλο.

- 3) Τὸ βιβλίον γιὰ τοὺς ἐνήλικους μπορεῖ νὰ εἰσαχθῆ στὶς βιβλιοθηκὲς γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ καθηγητὲς γιὰ δική τους χρῆση γιὰ ἀνεύρεση τρόπων ἢ λύση ἀποριῶν, ἂν ὑπάρχη προοπτικὴ γιὰ διδασκαλία γενετησίων θεμάτων στὰ σχολεῖα.

(Ὑπογραφή)»

ΕΝΔΟΤΜΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

«Πρακτικά 4ης συνεδρίας»

Ἡμερομηνία: 9.2.1978

Τόπος: Ἐπαρχιακὸ Γραφεῖο Λευκωσίας

Παρόντες: Π. Φ. Ἰωαννίδης (πρόεδρος), Ἄντ. Παπαδόπουλος (γραμματέας) καὶ Φρ. Κωνσταντινίδης.

Θέμα: Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα σεξουαλικῆς ἀγωγῆς στὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Ἀποφασίζεται νὰ διατυπωθεῖ ἀπλὸ προσχέδιο ἀναλυτικοῦ προγράμματος γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, στὸ ὁποῖο νὰ περιλαμβάνονται: 1) Γενικὸς σκοπὸς τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς, 2) Θέματα καὶ 3) Γενικὲς εἰσηγήσεις.

1. Γενικὸς σκοπὸς τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς.

Νὰ συμβάλει γενικὰ στὴν ὑγιῆ ἀνάπτυξη τοῦ ἀτόμου στὸ φυσικοπνευματικὸν συναισθηματικὸ, σεξολογικὸ καὶ ἠθικοκοινωνικοπολιτικὸ τομέα.

Ἀναλυτικότερα σκοπὸς τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς εἶναι:

- (α) Νὰ ἐφοδιάσει τὸ ἄτομο μὲ τὶς κατάλληλες γνώσεις πὸν σχετίζονται μὲ τὴ διαδικασία τῆς φυσικῆς, πνευματικῆς καὶ συναισθηματικῆς του ὠρίμανσης, σ' ἀναφορὰ μὲ τὸ σέξ.
- (β) Ν' ἀπαλλάξει τὸ ἄτομο ἀπὸ φόβους καὶ ἀνησυχίες πὸν δημιουργοῦνται ἐξαιτίας τῆς προσωπικῆς σεξουαλικῆς του ἐξέλιξης.
- (γ) Νὰ βοηθήσει τὸ ἄτομο ν' ἀναπτύξει τὴν κατάλληλη στάση στὸ σέξ.
- (δ) Νὰ βοηθήσει τὸ ἄτομο ν' ἀναπτύξει τὶς κατάλληλες σχέσεις μὲ μέλη καὶ τῶν δύο φύλων καὶ ν' ἀναγνωρίζει τὶς ὑποχρεώσεις καὶ εὐθύνες του ἀπέναντι στοὺς ἄλλους.
- (ε) Νὰ ἐνθαρρύνει τὴν ἐκτίμηση τῆς θετικῆς ἱκανοποίησης πὸν μποροῦν νὰ προσφέρουν οἱ τίμιες σχέσεις μεταξὺ τῶν φύλων.
- (στ) Νὰ οἰκοδομήσει τὴν κατανόηση τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν πὸν ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς λογικῆς βάσης, πὸν εἶναι ἀπαραίτητη στὴ λήψη ὀρθῶν ἀποφάσεων.

- (ζ) *Νὰ καλλιιεργήσει στὸ ἄτομο τὴ διάθεση γιὰ προσπάθεια ἀπαλλαγῆς τῆς κοινωνίας ἀπὸ ἀπηρεχαιωμένους νόμους καὶ φόβους γιὰ τὸ σέξ κι ἀπὸ τὴν παράλογη ἐκμετάλλευσή του.*
- (η) *Νὰ ἐφοδιάσει τὸ ἄτομο μὲ τὴν κατάλληλη ἐκπαίδευση καὶ κατανόηση, πὸν θὰ τὸ βοηθήσουν νὰ χρησιμοποιοῦσει τὴ σεξουαλικότητα του, ἀποτελεσματικὰ καὶ μ' εὐαισθησία σ' ὅποιοδήποτε ρόλο, εἴτε ὡς σύζυγος εἴτε ὡς γονιὸς εἴτε ὡς πολίτης.*

2. Θέματα

Κύκλος Α' (τάξεις Α, Β, Γ, Δ)

Στὸν πρῶτο κύκλο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὰ θέματα πὸν σχετίζονται μὲ τὴ σεξουαλικὴ ἀγωγή θίγονται ἐντελῶς εὐκαιριακὰ καὶ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὰ ἐρωτήματα πὸν ὑποβάλλονται ἀπὸ τὰ παιδιά.

Σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ἡ ἐκπαίδευση γενικὰ βασίζεται στὴ διερεύνηση τοῦ περιβάλλοντος καὶ στὴν ἀνακάλυψη, μὲ στόχο τὴ διαμόρφωση τῶν κατάλληλων στάσεων, πάνω στὶς ὁποῖες θὰ βασιστεῖ ἡ κατοπινότερη ἠθικὴ ἐξέλιξη τοῦ παιδιοῦ.

Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μέσω τῆς κατανόησης τῆς δημιουργικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς, διατηρῶντας φυτὰ καὶ ζῶα, πηγαίνοντας περιπάτους ἔξω στὴ φύση, μιλῶντας γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, μὲ ἀτομικὲς καὶ ὁμαδικὲς δημιουργικὲς ἐργασίες κτλ.

Κύκλος Β' (τάξεις Ε' καὶ ΣΤ')

Στὰ δύο τελευταία χρόνια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δίνεται περισσότερη προσοχὴ στὴν ὑγιεινὴ, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴ φυτῶν καὶ ζῶων ὡς εἰσαγωγὴ στὴν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγὴ καὶ τὶς σχέσεις μέσα στὴν οἰκογένεια.

Στὰ θέματα ὑγιεινῆς περιλαμβάνονται καὶ στοιχεῖα, ὡς: πατρικὴ καὶ μητρικὴ φροντίδα γιὰ τὰ παιδιά, δομὴ τοῦ σώματος καὶ λειτουργία τῶν διαφόρων μελῶν, ὑγιεινὴ τῶν πνευμόνων, καθαρὸς ἀέρας καὶ κάπνισμα, δόντια, τροφὴ καὶ χώνευση, ἀσκηση καὶ ἀνάπαυση, καθαριότητα τοῦ δέρματος, νύχια, μαλλιά, γεννητικὰ ὄργανα, κενώσεις καὶ ἀπλούστατα στοιχεῖα σεξουαλικῆς ἀγωγῆς.

Μερικὰ συγκεκριμένα θέματα ἀναφέρονται ἐνδεικτικὰ τὰ πιὸ κάτω:

- (α) Οἰκογένειες ζώντων ὀργανισμῶν – βασικὰ χαρακτηριστικὰ ζῶων, ἐντόμων, ψαριῶν.
- (β) Μαστοφόρα ζῶα – μαστοί, στήθη κτλ.

- (γ) Ἀπλὸ καὶ κατανοητὸ λεξιλόγιο.
- (δ) Δομὴ τῶν ὀργάνων ἀναπαραγωγῆς καὶ ἡ λειτουργία τους π.χ. σχηματισμὸς τοῦ ἐμβρύου, ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξή του.
- (ε) Γονιμοποίηση τοῦ ὠαρίου ἀπὸ τὸ σπέρμα τοῦ ἀρσενικοῦ.
- (στ) Ἡ ἀνθρώπινη οἰκογένεια καὶ οἱ ἀνάγκες τοῦ βρέφους.
- (ζ) Ἡ ἐξέλιξη τοῦ βρέφους πρὶν καὶ μετὰ τὸν τοκετό. Γνωριμία μὲ τὸ βρέφος καὶ ἐπισήμανση τῶν ἀναγκῶν του.
- (η) Ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, πνευματικὴ καὶ φυσικὴ. Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις.
- (θ) Ὁ κύκλος τῆς περιόδου (ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν ὠριμότητα τῶν κοριτσιῶν).
- (ι) Οἱ φυσικὲς ἀλλαγές ποὺ παρουσιάζονται στὰ παιδιά κατὰ τὴν προεφηθικὴ ἡλικία.

3. Γενικὲς εἰσηγήσεις

- (α) Τὸ ὅλο θέμα πρέπει νὰ μελετηθεῖ εὐρύτερα σὲ συνεργασία μὲ τὸ Σύνδεσμο Οἰκογενειακοῦ Προγραμματισμοῦ, τὶς Σχολιατρικὲς Ὑπηρεσίες, ψυχολόγους, γιατροὺς καὶ ἄλλους ἐιδικούς.
- (β) Σοβαρὴ μελέτη πρέπει νὰ γίνῃ στὸ θέμα τῆς μεθοδολογίας. Θὰ διδάσκεται ἡ σεξουαλικὴ ἀγωγή ὡς ξεχωριστὸ μάθημα ἢ θὰ ἐντάσσεται στὸ ὅλο σχολικὸ πρόγραμμα ἢ σὲ συναφῆ θέματα; Σχετικὸ σημεῖο εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ ἀπὸ ποιοὺς θὰ διδάσκεται. Θ' ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη οἱ δάσκαλοι τῶν τάξεων ἢ θὰ ὑπάρχουν καὶ ἐιδικοί γιὰ τὸ θέμα;
- (γ) Ὅποιοδήποτε σχέδιο καὶ ἂν ἀποφασιστεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ τελικὰ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ γίνῃ κατάλληλη προετοιμασία ἐκείνων ποὺ θ' ἀναλάβουν τὴν διδασκαλία καθὼς καὶ τῶν γονιῶν.
- (δ) Νὰ γίνῃ δοκιμαστικὴ ἐφαρμογὴ ὁποιοῦδήποτε σχεδίου σὲ πολὺ περιορισμένη κλίμακα, προτοῦ ἀποφασιστεῖ γενίκευσή του».

Ἀνακίνηση τοῦ θέματος τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς ἔγινε μὲ ἓνα ἔγγραφο τῆς Παγκύπριας Κίνησης «Ἴσα Δικαιώματα, Ἴσες Εὐθύνες» (15 Νοεμβρ. 1984). Καὶ φτάνουμε διὰ μέσου τοῦ 1988 σὲ μιὰ ἐξονυχιστικὴ συνεδρία παραγόντων κυρίως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας γιὰ τὸ θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς στὰ σχολεῖα.

Ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν προσωπικὴ πείρα καὶ περιπέτεια καταλήγω στὰ ἐξῆς:

- (α) Δέν ὑπάρχει λόγος νά καθιερωθεῖ ἰδιαίτερο μάθημα σεξουαλικῆς ἀγωγῆς ἢ γενετησίας διαπαιδαγωγήσεως. Ἡ διαφώτιση γίνεται προοδευτικά ἀπό τὰ μαθήματα Φυτολογίας, Ζωολογίας, Ἀνθρωπολογίας καί Βιολογίας μέ ἀρχή ἀπό τὸ δημοτικό, μέ τὴν εὐθύνη τοῦ φωτισμένου δασκάλου. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν στὴν πραγματικότητα προπαρασκευὴ γιὰ νά εὐνοηθεῖ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ἱατρικά καὶ κοινωνικά.
- (β) Τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος μέ λύση ἀποριῶν, κατὰ προτίμηση γραπτῶς, μετὰ τὴν ἀνακεφαλαίωση ὅλων τῶν σχετικῶν γνώσεων (ανθρωπολογικῶν, βιολογικῶν, ὑγιεινῆς) ἀναλαμβάνει ὁ γιατρός κατὰ προτίμηση ὁ σχολίατρος.
- (γ) Ἡ διαφώτιση-ἀνάπτυξη θὰ γίνει ξεχωριστὰ στοὺς μαθητὲς καὶ στὶς μαθήτριες, γιατί διαφέρουν σὲ πολλὰ σημεία τὰ εἰδικὰ προβλήματα.
- (δ) Παράλληλα πρέπει καὶ οἱ γονιοὶ νά διαφωτιστοῦν γιὰ τὴ γραμμὴ αὐτὴ τοῦ σχολείου καὶ νά καταστοῦν βοηθοί. Πάντως ἡ γενικὴ στάση τους ἐπηρεάζει τὸ παιδί καὶ στὶς παρεξηγήσεις γιὰ τὸ θέμα τῆς γενετησίας ζωῆς.
- (ε) Τὶ καινούργια θὰ μποῦν στὸ πρόγραμμα τῆς διαφώτισης θὰ τὸ δείξουν οἱ γύρω ἀνάγκες. Νά! Γιὰ παράδειγμα ἡ περίπτωση τοῦ AIDS πολλὰ μᾶς ὑποχρέωσε νά προωθήσουμε, μετὰξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξαίρετα προφυλακτικά μέ τις διακοσμήσεις τους.
- (στ) Μεγάλη σημασία, ἰδίως γιὰ τὰ κορίτσια, ἔχει ἡ ἐπισκέπτρια ἀδελφὴ σὲ προσωπικά προβλήματα, πράγμα πὺν χρησιμοποίησαμε μ' ἐπιτυχία.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας κυκλοφόρησε «Βιολογία» Γ' Γυμνασίου (1987) καὶ Βιολογία Γ' Λυκείου 1986 μέ καλὸ τὸ κεφάλαιο «Ἀναπαραγωγῆς» καὶ «Γενετικῆς».

(«Υγεία», ἀρ. 107, 1990 σελ. 80-93)

ΙΑΤΡΙΚΑ ΚΑΙ ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΠΑΡΑΔΟΞΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Κατά την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος στην Κύπρο τούς τελευταίους αιώνες (18ο, 19ο και 20ο) παρατηρούνται μερικές παράδοξες συμπεριφορές και συμβάντα, που έχουν, βέβαια, την εξήγησή τους στο επαγγελματικό πεδίο αλλά ταυτόχρονα δηλώνουν και το κλίμα των εποχών.

Ο Νεοκλής Κυριαζής (1877-1956), που άσκούσε το ιατρικό επάγγελμα στη Λάρνακα, ένας ακατάπνητος εργάτης σε διάφορους τομείς, και στον ιατρικό που μᾶς ενδιαφέρει ἐδῶ, εἶχε τὴν ἔμπνευση ἀλλὰ καὶ τὴν εὐκολία νὰ ἀναδιφήσει τὰ προξενικά ἔγγραφα τῶν διαφόρων προξενείων στὴ Λάρνακα (ἢ Σκάλα). Ἀπὸ τὴν ἀναδίφηση αὐτὴ ἀποκαλυφθῆκανε πολλὰ, που σχετίζονται μὲ τὸ ιατρικὸ ἐπάγγελμα τὸν 17ο, 18ο καὶ 19ο αἰῶνα στὴν Κύπρο. Ἡ ἐργασία του μὲ τίτλο «Ἴατροι τινὲς καὶ ἡ ἐξάσκησις τῆς Ἱατρικῆς ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν 17ο-18ο αἰῶνα» (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτος ΙΑ', Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1935, σελ. 177-244) ἀποτελεῖ σημαντικὸ ἔργο ὑποδομῆς στὸν ιατρικὸ τομέα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἱστορικὸ τῆς Κύπρου, π.χ. τὴ διανομὴ τοῦ ιατρικοῦ δυναμικοῦ στὶς πόλεις τῆς Κύπρου, τὴν προέλευση τῶν ἱατρῶν, τὶς δραστηριότητές τους καὶ τὸν ἐμπορικὸ τομέα καὶ τὸν προξενικὸ.

Ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ Κυριαζῆ βρίσκουμε τὸ πρῶτο παράδοξο. Δύο Ἴταλοι γιατροὶ ἀπὸ τὴ Νεάπολη, ὁ Giuseppe Zambelli καὶ ὁ Francesco Amedeo Patriarca, τὸ 1796 συνεταιρεύουν γιὰ μιὰ δεκαετία. Ὁ συνεταιρισμὸς αὐτὸς βασικὰ εἶχε τὴ θέση προικοσυμφώνου. Τὸ συμβόλαιο αὐτὸ συνεργασίας μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ ἰταλικά λέει τὰ ἑξῆς:

«Ἄρθρον 1). Ἀμφότεροι οἱ κάτωθεν ὑποφαινόμενοι δηλοῦμεν ὅτι αὐτοπροαιρέτως συνεστήσαμεν ἑταιρείαν διὰ πᾶσαν γενησομένην ἐργασίαν καὶ διὰ πᾶσαν θεραπείαν, ἀφορουσῶν τὴν παθολογίαν καὶ τὴν χειρουργικήν.

Ἄρθρον 2). Κέρδη καὶ ἔξοδα κατανέμονται ἐξ ἴσου, καὶ καθ' ἣν περίπτωσιν θὰ ἀπαιτηθῇ ἢ προμήθεια φαρμάκων ἀπλῶν, συνθέτων ἢ ἄλλου εἶδους, φυτικῶν, συνθέτων, ἢ ὀρυκτῶν, ἢ δαπάνη θὰ ἐπιβαρύνη ἐξ ἴσου ἀμφοτέρους τοὺς συμβαλλομένους.

ἄρθρον 3). Ὑποχρεοῦμαι, τῇ συγκαταθέσει ὀλοκλήρου τῆς οἰκογενείας μου, νὰ ἐκδώσω εἰς γάμον ὡς νόμιμον σύζυγον τὴν μονογενῆ μου θυγατέρα, *Lucia Zambeli*, τοῦ γάμου ὀφειλομένου νὰ γένηται, ἔστω καὶ ἐκτὸς τῆς Κύπρου, ἐκεῖ ὅπου θὰ εὐρίσκειται ὁ δι' αὐτὴν προορισθεὶς σύζυγος, ὁ γάλλος πολίτης ὀνόματι *Amedeo Patriarca*.

ἄρθρον 4). Διάρκεια τοῦ διὰ τὴν ἰατρικὴν καὶ χειρουργικὴν συνεταιρισμοῦ ἡμῶν ὀρίζεται μία δεκαετία, εἰς τὴν λῆξιν τῆς ὁποίας εἶναι ἐλεύθερος ἕκαστος τῶν συμβαλλομένων νὰ καταγγεῖλῃ τὴν συμφωνίαν, ὅπου δῆποτε καὶ ἂν εὐρίσκειται».

Ἄς σημειωθεῖ πὼς στὴν Κύπρο τὰ προξενεῖα, ἰδίως τὸ Γαλλικὸ Προξενεῖο, διέθεταν γιатρoὺς ἀπὸ τῆ χώρα τους. Ὁ Κυριαζῆς στὴν ἔρευνά του μεταξὺ 1625 καὶ 1878 βρῖσκει 40 γιатρoὺς ὀνομαστικά, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 16 Ἑλληγες καὶ 24 ἄλλοδαποί. Βέβαια, ὑπῆρχαν περισσότεροι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ διάφορες ἀναφορές, χωρὶς νὰ δηλώνεται ὄνομα. Πάντως εἶναι φανερὸ πὼς τὸ ξένο ὄνομα ἔλκυε εὐκολότερα πελατεία, γι' αὐτὸ τόσο Ἑλλαδίτες ὅσο καὶ Κύπριοι γιатρoὶ χρησιμοποιοῦσαν τέτοια ξενικά καὶ ξενοφέροντα ὀνόματα. π.χ. ὁ Γεώργιος Ἀρναούτης ἀπὸ τὴν Πιτσιλλιά, γιὸς τοῦ Ἰωάννη Πιτσιλλίδη, ὑπογραφόταν GEORGIO ARNAOUD, καὶ ὁ Ἑλλαδίτης Διαμάντης Χριστοῦ ἀπὸ τὴν Πάτρα εἶχε ὄνομα ERNEST BOUFFIER (1857).

Παράξενη, γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα διαφήμιση ἦταν ἡ ἀγγελία, ὅπως τιτλοφορεῖται, τοῦ Γεώργιου Ἀρναούτη. Ἡ ἀγγελία αὐτὴ τυπώθηκε σὲ στυπόχαρτο, ἀσφαλῶς στὸ ἐξωτερικὸ γιатρῖ στὴν Κύπρο τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο ἰδρύθηκε τὸ 1878, χρονιά τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς τοῦ νησιοῦ. (Κ. Χρυσάνθης «Ἡ τυπογραφία στὴν Κύπρο» Δελτίο Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου περίοδος 1954-1955, σελ. 133-140). Ἡ ἀγγελία αὐτὴ ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Κυριαζῆ εἶναι ἡ ἑξῆς:

«Ὁ ὑποφαινόμενος μαθητῆς τῶν περιωνύμων πανεπιστημίων τοῦ Παταβίου καὶ τῆς Παβίας ἔρχεται ἐκ Βενετίας εἰς Λιμαζὸλ διὰ νὰ μετέλθῃ τὸν ἰατροχειρουργὸν καὶ χημείαν, εἰς ἃς κατέγινε μετὰ ζήλου ἐκ τῆς πρῶτης ἡλικίας. Ἐρχεται μὲ ἀπόφασιν νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς Λιμαζὸλ καὶ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ πλούσιον φαρμακεῖον τοῦ νέου θεραπευτικοῦ καὶ ἐντελῆ συλλογὴν τῶν τῆς χειρουργικῆς ἐργαλείων διὰ πᾶσαν θεραπείαν καθὼς καὶ διὰ τὰς γέννας, διὰ τοὺς ὀδόντας καὶ διὰ τὴν φαρμακοποιίαν.

Τιθέμενος οὗτος ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν διασήμων τοῦ Λιμαζὸλ οἰκογενειῶν δὲν θὰ τῷ ἐπιτρέπεται νὰ ἀπομακρυνθῇ εὐκόλως ἀπὸ τὴν πόλιν, ἀλλὰ θέλει ἐπισκέπτεται τοὺς παρουσιαζομένους ἀσθενεῖς, θέλει

συγκροτεῖ ἰατροσυμβούλιον, δίδει ἀναγκαῖα φάρμακα, καὶ κατὰ τὰς ἀνάγκας ἐκτελεῖ τὰς χειρουργικὰς πράξεις. Ἐν δ' οἱ ἀσθενεῖς κατοικοῦν πλησίον τῆς πόλεως θέλει τοὺς ἐπισκέπτεται προσωπικῶς.

Ἐκτὸς τῶν τακτικῶν διπλωμάτων τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἀπὸ τὰ εἰρημένα πανεπιστήμια, φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ πολλὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, ἀποδεικνύοντα τὰς ὁποίας ἐπεδαψίλευσε ἐπαινετὰς ἐκδουλεύσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰ νοσοκομεῖα τῆς πατρίδος του, ὅπου ἔπραξεν ὡς μαθητῆς, ὡς ὑπόιατρος, ὡς ἱατρὸς καὶ ὡς πρῶτος ἱατρὸς.

Ἐπειδὴ περιθάλλει τὴν ἱποκρατικὴν ἐπιστήμην μὲ ἐνδόμυχον πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσιν, θέλει εἶσθε μετριώτατος εἰς τὰς τιμὰς τῶν διδομένων ἱατρικῶν καὶ εἰς τὴν ἀνταμοιβὴν τῶν ἐκδουλεύσεών του, ὡς πραγματικὸς θέλουν τὸ ἰδεῖ οἱ εὐυπόληπτοι οὔτοι πολῖται.

Λιμαζὸλ τῆς Κύπρου, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1820 ἔτους.

Georgio Arnaoud»

Στὴν ἀγγελία αὐτή, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ξενικὸ Λιμαζὸλ, ἀντὶ Λεμεσός, ὑπάρχουν κι ἄλλα παράδοξα, ὅπως ἡ ἑνασχόλησή του «ἐκ τῆς πρώτης ἡλικίας στὰ νοσοκομεῖα τῆς πατρίδας του» καὶ ἐννοεῖ τὴν ξένη γῆ, καὶ ἡ ὑπογραφή του μὲ λατινικοὺς χαρακτήρες Georgio Arnaoud.

Σχετικὸ μὲ τὴν υἱοθέτηση ξενικῶν ὀνομάτων, παρόλη τὴ διαμφισβήτηση, εἶναι τ' ὄνομα ἐνὸς ἀρχίατρου, τοῦ Fred. Charles Heidnstan (1876). Ὁ Κυριαζῆς γράφει γι' αὐτὸν τὰ ἑξῆς: «Πλακιώτης Ἀθηναῖος μετῆρχετο τὸν ὑγειονομικὸν ἱατρὸν εἰς Πρέβεζαν... Μετὰ τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν ἀνέλαβε ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν τῆς Κύπρου διορισθεὶς ἐν τέλει ἀρχίατρος (1882 Ἰουλίου 10)». Κι ὅμως στὴ Λευκωσία ἀπὸ τὰ μικρὰ μου χρόνια ἄκουα τὴ φράση «ἡ μαίμοῦνα τοῦ Χάϊτεσταν» δηλαδὴ σὰν τὴ μαίμοῦ, πού ἔχει, στὸν κῆπο τοῦ ὀγιατροῦ αὐτοῦ. Μὲ τὴ φράση αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὁ ἄσκημος.

Τέτοιες παροιμιακὲς ἐκφράσεις σὰν τὴ «μαίμοῦνα τοῦ Χάϊτεσταν» ὑπῆρχαν κι ἄλλες πού σχετίζονται μὲ γιατρούς. «Χρωστάς τοῦ Ρῶπα» γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν ἓνα μισότρελλο. Αὐτὸς ὁ γιατρός, ὁ Θρασύβουλος Ρῶπας (1842-1890), πού σπούδασε στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Παρίσι, ἀναφέρεται σὰν καλὸς γιατρός, ἰδιότυπος καὶ χιουμορίστας. Εἶχε στὴν ὑπηρεσία του ἓνα τελάλη, διαλαλητῆ, ὁ ὁποῖος τὸν συνόδευε καὶ σὲ κάθε σταυροδρόμι τῆς Λευκωσίας κουδούνιζε ἓνα μεγάλο κουδούνι, φωνάζοντας: «Ποιὸς θέλει τὸ γιατρὸ Ρῶπα; περνᾶ ἀπὸ τὸ στενὸ σας» κλπ... καὶ διάφορα ἄλλα δια-

φημιστικά. Ὁ Ρώπας συνήθιζε νὰ δημοσιεύει στὶς ἔφημερίδες, εἰδικὰ στὴν ἔφημερίδα «Φωνὴ τῆς Κύπρου» ἢ «Στασίνας», ποὺ ἐκδιδόταν στὴ Λάρνακα, τὶς περιβόητες «ιατρικὲς εἰδήσεις του». Σ' αὐτὲς ἀνέγραφε τ' ὄνομα καὶ τὴ νόσο ἀπὸ τὴν ὁποία πέθαναν πελάτες του κατὰ τὸν προηγούμενο μῆνα. Αὐτὲς οἱ ἱατρικὲς εἰδήσεις τοῦ Ρώπα, ἦταν διαφημιστικὲς, παρόλη τὴν εὐφυλογικὴ του τάση, γιατί ὁ νόμος στὴν Κύπρο ἀπαγόρευε αὐστηρὰ τὴ διαφήμιση στὸν γιατρό, ὅπως ἀκριδῶς καὶ σήμερα. Δήλωση θανάτου δὲν μπορούσε νὰ εὐσταθῆσει στὸ δικαστήριο ὡς διαφήμιση. Ἀναγράφω δύο τέτοιες ἱατρικὲς εἰδήσεις τοῦ Θερασύβουλου Ρώπα:

«Ἱατρικὲς Εἰδήσεις

Κατὰ τὸν Παριππεύσαντα μῆνα μετέστησαν πρὸς Κύριον αἱ ψυχὲς των:

1. *Σοφοκλέους Κιλλή, ἐτῶν 35, θανόντος ἐν Κυθραία ἐκ τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐκ φυματιώσεως τῶν πνευμόνων χρονίας τῆ 4ῃ τοῦ μηνός.*
2. *Ἀδέλας Νουρῆ ἐφένδη, τηλεγραφετοῦ ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἁγ. Φανερωμένης, μηνῶν τριῶν καὶ δέκα, ἐξ ὀξείας πνευμονίας τῆ 7ῃ τοῦ μηνός.*
3. *Κυπριανοῦ Χατζηγιωάννου Ἀφενδροῦς, ἐτῶν 43, ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Φανερωμένης, ἐκ φυματιώσεως τῶν πνευμόνων χρονίας, τῆ 28ῃ τοῦ μηνός.*

Θ. Ρώπας»

Ἱατρικὲς Εἰδήσεις

Ἀπεβίωσεν κατὰ τὸν ἀπιόντα μῆνα Ὀκτώβριον.

1. *Ὁ Ἰ. Πιπερίδης, ἐτῶν 85 ἐν Ἁγ. Φανερωμένη, ἐκ γεροντικῆς διαρροίας, τῆ 6ῃ τοῦ μηνός.*
2. *Ὁ Εὐτύχης Νικολαΐδης, ἐτῶν 35 ἐκ Καρπασίου ἔνθα καὶ ἀπεβίωσεν διαμείνας ἐπὶ τινὶ χρόνῳ ἐν Λευκωσίᾳ, Ἁγ. Φανερωμένης ἐξ ἀποστήματος τοῦ ἥπατος τῆ 14ῃ τοῦ μηνός.*

Θ. Ρώπας»

Ὁ γιατρός Ρώπας ἀποπειράθηκε νὰ αὐτοκτονήσει τρεῖς φορές. Στὴν τρίτη ἀπόπειρά του κατόρθωσε νὰ πεθάνει.

Ἡ διαφήμιση γιατροῦ, ὅπως ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὸν Κυπριακὸ νόμο. Γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς συνέπειες τοῦ νόμου, μερικοὶ γιατροὶ ἀναθέτουν σὲ πελάτες τους νὰ δημοσιεύσουν σ' ἔφημερίδες

εὐχαριστίες πρὸς τὸν τάδε (μὲ πολλὰ ἐπίθετα) γιατρὸ πού τὸν θεράπευσε αὐτὸν ἢ μέλος τῆς οἰκογένειάς του ἀπὸ τὴν τάδε φοβερὴ νόσο κλπ.

Ὁ Παραπεδιαῖος (ψευδώνυμο του κατόπιν Γενικοῦ Εἰσαγγελέα Νεοπτόλεμου Πασχάλη) σὲ χρονογράφημά του στὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» (30 Ἰαν. 1909) ἀνθολογεῖ τέτοια διαφημιστικὰ εὐχαριστήρια πρὸς χειρουργοὺς καὶ γιατροὺς. Παρατίθενται μερικά:

«Πάσχων ἐξ ἀκράτειας τῶν οὔρων καὶ ἄλλων σοβαρῶν ἐνοχλήσεων ἐνεκεν παθήσεως τοῦ προστάτου κατέφυγον παρὰ τῷ παγκυπρίου φήμης καὶ μεγάλης πείρας χειρουργῷ (τάδε) παρ' οὗ ὑποστάς σοβαρὰν ἐγχείρησιν ἰάθητιν τελείως, διὸ καὶ ἐκφράζω αὐτῷ τὰς ἐκ θάθους ψυχῆς εὐχαριστίας μου καὶ εὐγνωμοσύνην μου, ἀποκαλῶν αὐτὸν σωτῆρα μου.»

ἔσσει εὐγνώμων
(τάδε)»

Κι' ἓνα δεύτερο ἀπὸ τὴν ἴδια συλλογή:

«Κύριε συντάκτα. Θερμὰς ἐκφράζω εὐχαριστίας τῷ ἀξιολύτῳ ἐν ... ἱατρῷ κ. ... σώσαντι τὴν σύζυγόν μου ἀπὸ σοβαροτάτης νόσου δι' ἀγρύπνου καὶ πεφωτισμένης ἐπιστημονικῆς θεραπείας.»

Εὐγνωμονῶν σύζυγος
(δεῖνα)

Καὶ ἄλλα δημοσιεύονταν μὲ ὠραία λάθη ὡς π.χ. αἰδιμον εὐγνωμοσύνη, ἢ εὐφρόσυνα ὅπως εὐχαριστίες σὲ φαρμακοποιὸ «διὰ τὴν καθημερινὴν καὶ πρόθυμον πρὸς τὸν ἀσθενῆ περιποίησιν».

Πολλὰ ἀπὸ πρώτη ματιὰ παράδοξα περιέχονται σὲ ἐπίσημες ἐκθέσεις στὰ χρόνια τῆς Ἀγγλοκρατίας. Ὅμως αὐτὰ εἶναι καὶ δηλωτικὰ τῆς τότε γενικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ἱατρικῆς, ἀσφαλῶς. Σὲ μιὰ ἐκθεση τοῦ ἱατρικοῦ BARR τὸ 1881 (Κυριαζῆς Ν.) γιὰ τὰ νοσοκομεῖα τῆς Κύπρου περιλαμβάνεται καὶ τὸ ἑξῆς: «*Ἡ Λεμεσὸς εἶναι ἡ μόνη πόλις τῆς νήσου, ἡ ὁποία ἴδρυσεν τοιοῦτο (ἀφροδίσειο) νοσοκομεῖο. Τὸ ἴδρυμα ἀνήκει τελείως εἰς τὸν Δῆμον, τῆς Κυβερνήσεως χορηγούσης μόνον φάρμακα καὶ ἱατρικὴν περίθαλψιν.*» Ἀπὸ τὰ διβλία φαίνεται ὅτι μόνον αἱ ἀραπίνες ἱερόδουλοι ἐπωφελοῦντο τοῦ ἴδρυματος, «*καὶ ἐξ αὐτῶν 34 ἐπεσκέπτοντο τὸν σταθμὸν καὶ ἐξητάζοντο ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ...*». Ἀπὸ αὐτὰ συμπεραίνεται, πὼς τὸν περασμένο αἰῶνα ἱερόδουλες στὴν Κύπρο προέρχονταν ἀπὸ τὶς γύρω ἀραβικῆς χῶρες καὶ ἀσφαλῶς πολὺ λίγες ἦταν ντόπιες.

Και ἐπειδὴ μιλάμε γιὰ νοσοκομεῖα – τὸ πρῶτο νοσοκομεῖο ἰδρύθηκε, κατὰ τὸν Ν. Κυριαζῆ, τὸ 1878 ἢ 1879 στὴ Λάρνακα. Ἀναφέρεται ὅμως πὼς τὸ πρῶτο λοιμοκαθαρητήριο ἢ Λαζαρέττο ἰδρύθηκε στὴ Λάρνακα τὸ 1835 μὲ πρῶτο ἰατρὸ τὸν Ἑλληνα Παύλο Βαλσαμάκη. Δὲ λειτούργησε, ὅπως θὰ πρεπε, πολὺ πιὸ μπροστὰ Λαζαρέττο, γιατί οἱ τούρκικες ἀρχές τῆς Κύπρου δὲν εὐνοοῦσαν τοῦτο, ἀφοῦ γιὰ κάθε νεκρὸ εἰσέπρατταν ἓνα σεβαστὸ γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ποσό. Τότε στὴν Κύπρο ξεσποῦσαν τακτικά ἐπιδημίες χολέρας καὶ πανώλους, γιατί τὰ λιμάνια κυρίως τῆς Λάρνακας ἦταν σταθμὸς μεταξὺ Ἀλεξάνδρειας, Σμύρνης, Κων/πολης.

Σήμερα πολλοὶ γιατροὶ μπορεῖ νὰ ἔχουν μετοχές σὲ ἐπιχειρήσεις ἢ νὰ ἀξιοποιοῦν μὲ ἀντιπαροχὴ οἰκόπεδα καὶ παλιὰ σπίτια καὶ κατὰ συνέπεια οἱ πράξεις αὐτὲς ἀνήκουν στὸν ἐμπορικὸ κλάδο. Τὰ πιὸ παλιὰ ὅμως χρόνια οἱ γιατροὶ τῆς Κύπρου ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἐμπόριο στὴν κατὰ παράδοση μορφὴ του. Ξεχωριστὴ καὶ παράδοξη μορφὴ γιατροῦ καὶ ἐμπόρου ὑπῆρξε τὸν περασμένο αἰώνα ὁ Ἰωάννης Εὐκλείδης, ἀπὸ ἀγροτικὴ οἰκογένεια, πού σπούδασε στὸ Παρίσι ἰατρικὴ (ἀντὶ Θεολογία πού τὸν χρηματοδοτοῦσε ἡ Ἱερὰ Μονὴ Κύκκου). Φαίνεται πὼς ὡς γιατρός ἀπέτυχε καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐμπόριο, συντηρῶντας σὲ ἰδιαιτέρο χῶρο τῆς Λευκωσίας γκαμήλες. Ὁ χῶρος αὐτὸς εἶχε τὴν ἐπωνυμία «καμπιὰ τοῦ Εὐκλείδη». Στὰ ἰατροσυμβούλια, τὰ ὁποῖα ἰδίως ὁ γιατρός Ρώπας ἐπιδίωκε, ὁ Εὐκλείδης ἐρχόταν ἐπιβαίνοντας τὴν ἰδιόκτητη γκαμήλα του.

Μιὰ παρέμβαση ἐδῶ γιὰ τὰ ὀδοντιατρικὰ τῆς Κύπρου θὰ ἦταν ἐπίσης χρήσιμη καὶ σχετίζεται μὲ τὶς ἐπίσημες ἐτήσιες ἐκθέσεις τοῦ ἰατρικοῦ τμήματος τῆς Ἀγγλοκρατούμενης Κύπρου, τὰ περιβόητα ANNUAL REPORTS. Ὁ Ἄνθος Κ. Χρυσάνθης στὸ βιβλίο του «Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ὀδοντιατρικῆς στὴν Κύπρο» (ὡς τὸ 1980) (Λευκωσία 1984), ἀναφέρει πὼς στὶς ἐτήσιες ἐκθέσεις τοῦ ἰατρικοῦ τμήματος ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς:

- 1913: Στὸ τμήμα χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων ἓνα ἀπόστημα δοντιῶν καὶ μιὰ ἐξαγωγή δοντιοῦ.
 1915: Τὸ ἴδιο.
 1916: Ἐνα ἀπόστημα γνάθου καὶ μιὰ ἐξαγωγή δοντιοῦ.
 1917-1924: περίπου τὰ ἴδια.

Αὐτὸ κιόλας σημαίνει πὼς ἡ Κυβέρνηση δὲ διέθετε ὀδοντίατρος ἀπὸ τὸ 1913 ὡς τὸ 1924, τουλάχιστο. Τὴν ἐξαγωγή δοντιῶν τὴν ἀνελάμβαναν οἱ κουρεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καὶ σχετικὰ διαφημιστικὰ στὶς προθήκες τους. Ἐνα τέτοιο, ἀρκετὰ θεαματικὸ, ἀναφέρεται στὴ Λεμεσό. «Τὰ δόντια κρέμο-

νταν από κλωστές έξω από το οϊκήμα και τὰ κυμάτιζε ὁ ἀγέρας». Ἐξ ἄλλου μόλις τὸ 1926 δημοσιεύτηκε ὁ νόμος γιὰ ἐγγραφή ὀδοντιάτρων στὴν Κύπρο.

Κι' ἐφόσο μιλάμε γιὰ διαφήμιση, ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε πὼς καὶ φαρμακέμποροι διαφήμιζαν στὶς ἐφημερίδες φάρμακα, ἰδίως τὸ κινίνο. Ἡ Κύπρος τότε μαστιζόταν ἀπὸ ἐλώδεις πυρετούς. Ἡ διαφήμιση ἑνὸς φαρμακέμπορου γιὰ τὸ Κινίνο Χόδαρ ἦταν ὁμοιοκατάληχτο ποίημα τὸ ἐξῆς:

«Καυμένη θερμη, φύγε, τρέξε φύγε μὴν ἀργήσης εἰς τὴν Κύπρον ἐὰν μείνης οὔδε ὦραν δὲν θὰ ζήσης.

Εἰς τὸ Πάρ τ' Ἀγαθαγγέλου ἦλθεν ἀγγλικὸ κινίνο ἀγγλικώτατον τοῦ Χόδαρ καὶ εἰς εὐτελῆ τιμὴν, κ' ἅμα πουθενὰ σὲ νοιώση, λίγοι κόκκοι ἀπ' ἐκεῖνὸ ἐν ριπῇ σὲ καταστρέφουν, σ' ἀφανίζουν στὴν στιγμὴν, τέτοιον ὄπλον θερμοκτόνον εἰς τὸ σπίτι ὅποιος ἔχει θὰ τὸν τρέμ' ἢ θερμὴ πάντα καὶ θὰ φεύγῃ καὶ θὰ τρέχῃ χίλια μίλια μακρὰ, σὰν νὰ κἀν ὀπισθὲν τῆς φοβερά, πυρκαϊά».

Ἄλλὰ καὶ ἱατρικὲς εἰδήσεις σὲ στίχους βρίσκουμε π.χ. στὸ περιοδικὸ «ΡΑΓΙΑΣ» (1898, 21 Ἰουνίου) γράφεται τὸ ἐξῆς:

*«Ἰλαρὰ βαρεῖα ἐφάνη στὸ Λευκόνοικον χωρίον,
Ἄριθμεῖ δὲ πρῶτον θῦμα τοῦ Μουδέρου τὸ παιδίον».*

Συνήθως στὰ παλιὰ χρόνια οἱ φαρμακέμποροι ἦταν πρακτικοὶ φαρμακοποιοὶ «σπετσιέρηδες» ὅπως τοὺς λέγανε. Οἱ πρακτικοὶ φαρμακοποιοὶ, ἕνας θεσμὸς ποὺ καταργήθηκε τὸ 1960, παρακολουθοῦσαν ἕνα ἀριθμὸ ὠρῶν σὲ φαρμακεῖο, ἕνα ἀριθμὸ ὠρῶν σὲ χημεῖο – γιὰ τὸ τελευταῖο γινόταν καὶ φροντιστήριο ἀπὸ τὸν κυβερνητικὸ χημικὸ – καὶ προσέρχονταν σὲ ἐξετάσεις. Παράλληλα μὲ τοὺς πρακτικὸς φαρμακοποιοὺς ὑπῆρχαν καὶ οἱ «ἀχτάρηδες» ποὺ εἰσήγαγαν φυτικὰ φάρμακα κυρίως ἀπὸ τὴ Βηρυτό. Καταστήματα θεραπευτικῶν βοτάνων συναντᾶς καὶ σήμερα.

Φαίνεται πὼς στὰ παλιὰ χρόνια ἡ ποίηση λειτουργοῦσε καί... ἐμπορικά. Τὸ φαινόμενο τῆς ἔμμετρης διαφήμισης ἐπανήλθε τώρα στὴν Κύπρο ἰδίως στὰ διαφημιστικὰ προγράμματα τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Ἰδρυμάτος Κύπρου. Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ πὼς πολλοὶ γιατροὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ποίηση, τόσο σὰν παιγνίδι τῆς μόδας, ὅπως ἦταν τὰ ἔμμετρα αἰνίγματα (Ρώπας, Νικόλαος Δέσβης) ὅσο καὶ σὰν πνευματικὴ ἀνάγκη γιὰ ἔκφραση.

Θὰ κλεισῶ τὰ ἱατρικὰ παράδοξα τῆς Κύπρου μὲ τὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ δόκτορα, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Ἀγγλοκρατίας καὶ κάπως ἀποδυναμώθηκε τὴν τωρινὴ ἐποχὴ. Ἡ προσφώ-

νηση «δόκτορα» στην Κύπρο σημαίνει απλῶς γιατρός. Οί Τουρκοί τῆς Κύπρου τὸ γιατρὸ τὸν λένε Ντοττόρε. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς προσφωνεῖ τὸ γιατρὸ απλῶς «γιατρέ». Τὸ «δόκτωρ», ὡς τίτλος, μὲ ἐπίσημη διατριβὴ ἢ ἄλλως πῶς, τὸν εἶχανε λίγοι γιατροί. Σιγά-σιγά, γιὰ λόγους διαφήμισης, τὸν χρησιμοποιοῦσαν ἐλεύθερα, ἰδίως οἱ νεώτεροι. Ἔγινε σχετικὴ καταγγελία, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανονισμὸς πὺν νὰ ἀπαγορεύει τὴ χρῆση τοῦ τίτλου αὐτοῦ.

Οἱ λόγοι εἶναι οἱ ἑξῆς: Στὴν Ἀγγλία τὸ Δόκτωρ προτάσσεται τοῦ ὀνόματος τῶν μὴ χειρουργῶν καὶ τὸ Μίστερ τοῦ ὀνόματος τοῦ χειρουργοῦ. Ὁ τίτλος δόκτωρ τῆς δικῆς μας ὀνοματολογίας στὴν Ἀγγλία εἶναι PhD. (Διδάκτωρ φιλοσοφίας). Σὲ πρόγραμμα ἑνὸς χοροῦ τοῦ Παγκύπριου Ἰατρικοῦ Συλλόγου, στὸν ὁποῖο ὑποχρεωτικὰ ἀνήκουν οἱ ἰδιῶτες γιατροί καὶ οἱ Κυβερνητικοί (τοῦ δημοσίου δηλ.) καταγραφτήκανε εἰρωνικὰ οἱ Κυβερνητικοί γιατροί μὲ τὸ δόκτωρ μπροστὰ στὸ ὄνομά τους καὶ οἱ ἰδιωτικοί χωρὶς κανένα τίτλο.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως κρύβανε τὴ διάσταση μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν τάξεων τῶν γιατρῶν, ὥστε σήμερα νὰ καταγγέρονται οἱ Κυβερνητικοί ὅταν ἀσκοῦν ἰδιωτικῶς τὴν ἱατρικὴ καὶ νάχουμε παραιτήσεις ἀπὸ τὴ δημόσια ὑπηρεσία μὲ καταδίκες, πρᾶγμα πὺν σημαίνει πῶς τὰ παράδοξα απλῶς καλύπτουν ἀνεπιθύμητες καταστάσεις.

Ἀπὸ ὅσα ἔχουν ἐκτεθεῖ, φαίνεται πῶς τὰ ἀπὸ τὴν πρώτη ματιὰ παράδοξα στὸν ἱατρικὸ ἐπαγγελματικὸ τομέα ἔχουν τὴ δικαιολογία τους, ἢ ὁποῖα σχετίζεται μὲ καθαρὰ ἐπαγγελματικὲς ἀνάγκες καὶ κυμαίνονται αὐτὰ, ἀσφαλῶς, ἀνάλογα μὲ τὸ κλίμα τῆς κάθε ἐποχῆς.

Θὰ ἀφιερῶσω, ἔστω κι ἂν αὐτὸ δὲν συνηθίζεται, ἐπαναλαμβάνω θ' ἀφιερῶσω τὸ ὀμίλημά μου αὐτὸ στὸν ἀείμνηστο Νεοκλῆ Κυριαζῆ, ὁ ὁποῖος ἀπεβίωσε στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα τῆς Κύπρου 1955-1959, γι' αὐτὸ ἐλάχιστα σχολιάστηκε στὸν τύπο ἢ προσφορά του. Τελευταῖα ἀντικρύσαμε τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῆς ἱστορίας μας μὲ τὴ δέουσα προσοχὴ καὶ τὸ τιμήσαμε. Ἐνα ἐλάχιστο κομμάτι τῶν τιμητικῶν γιὰ τὸν Κυριαζῆ ἐκδηλώσεών μας εἶναι καὶ τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα πὺν σκαλίστηκε σὲ εἰδικὴ πλάκα καὶ δημοσιεύτηκε στὸν 46ο τόμο τοῦ δελτίου τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν (1982):

*Ὁμότεχνε τοῦ Ἀσκληπιοῦ Νεοκλῆ Κυριαζῆ
σεμνὸ τῶν Κιτιέων καύχημα
τῶν ἔντιμων γραμμάτων ἔραστή
καὶ ναυτικὸ τῶν χειρογράφων «Χαῖρε»*

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Ίδρύματα

Ἡ πιὸ παλιὰ μαρτυρία γιὰ νοσηλευτικὰ ἰδρύματα στὴ Λευκωσία εἶναι ὁ Ξενῶνας ἢ Νοσοκομεῖο τοῦ Τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τῶν Σπιταλιωτῶν ὅπως τὸ ἀναφέρει ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς, ποὺ ἤρθε στὴν Κύπρο ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰώνα. Τὸ τάγμα αὐτό, ποὺ ἰδρύθηκε στὴν Παλαιστίνη γιὰ περισυλλογὴ καὶ περίθαλψη τῶν τραυμάτων σταυροφόρων, καὶ στὴ μεγάλη ἀκόμα στρατιωτικὴ δράση του δὲν παρέλειπε καὶ τὸν ἀρχικὸ τοῦ προορισμό, τὴν περίθαλψη.

Ἀργότερα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μεγάλης ἐπιδημίας τοῦ 1268, ποὺ ἡ πανώλης (κοινῶς πανούκλα) θέριζε τὸν κόσμον παντοῦ, ὁ βασιλιάς τῆς Κύπρου κατὰ τὸν Giblet ἔχτισε γιὰ τὸν λαὸ νοσοκομεῖα, ἀσφαλῶς καὶ στὴ Λευκωσία ποὺ ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου.

Ἐνδιαφέρον ἔχουν μερικὰ νοσηλευτικὰ ἰδρύματα στὴ Λευκωσία. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα λειτουργοῦσε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο τῆς Λευκωσίας καὶ πολλοὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι γιατροὶ δούλεψαν σ' αὐτό. Πάντως ἀπὸ μιὰ ἔκθεση τοῦ 1881 μαθαίνουμε πὼς ὑπῆρχε νοσοκομεῖο στὴ Λευκωσία καὶ πὼς ἡ Κυβέρνηση ψήφισε ἓνα κονδύλι γιὰ τὴν «ἐπισκευὴ τοῦ νοσοκομείου ποὺ λειτουργοῦσε τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας». Ἐνα τμῆμα τοῦ «Γενικοῦ Νοσοκομείου»* τῆς Λευκωσίας εἶχε ἀρχίσει νὰ χτίζεται στὰ 1888. Στὰ κατοπινὰ χρόνια εἶχαν γίνεи καὶ ἐπεχτάσεις. (Μὲ τὴν εὐκαιρίαν ἀναφέρω ἐδῶ τὸν πιὸ παλιὸ ἐν ζωῇ νοσοκόμο ποὺ δούλεψε σ' αὐτὸ τὸ νοσοκομεῖο, τὸν Γεώργιο Λοῖζου, ποὺ ἀρχισε τὴ δουλειὰ του στὰ 1893 κι' ἔξακολουθεῖ παρόλα τὰ 83 του χρόνια νὰ δουλεύει στὸ ἴδιο παλιὸ οἶκμα).

Πιὸ πολλὴ ἱστορία ἔχει τὸ Λεπροκομεῖο ἢ Ἀσυλο τῶν Λεπρῶν ποὺ μόλις πρὶν λίγο καιρὸ κατεδαφίστηκε καὶ πάνω στὴν ἔκταση του χτίστηκε τὸ

* Σημ. Επιμ: Αναφέρεται στο Γενικό Νοσοκομεῖο Λευκωσίας τὸ ὁποῖο ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ.

Διδασκαλικό Κολλέγιο. Τὰ σπιτάκια αὐτοῦ τοῦ ἀσύλου μὲ τὴν ἐκκλησοῦλα καὶ τὸ τζαμί εἶχαν χτιστεῖ στὰ 1891 στὸ χῶρο ποὺ χάρισε μὲ τὴ διαθήκη του, στὴν τάξη τῶν λεπρῶν, ὁ δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος. Ἐργραφε ὁ μέγας αὐτὸς δωρητὴς πὼς ἀφήνει τὸ τοιφλίκι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μὲ 400 σκάλες καὶ ἓνα ἄλλο κομμάτι 100 σκάλες στοὺς λωδούς. (Ὁ Χατζηγεωργάκης κρεμάστηκε στὰ 1808). Πὼς ζούσανε οἱ λεπροὶ στὴν κοιλάδα τῶν λεπρῶν πρὶν χτιστεῖ τὸ συγκρότημα τοῦ ἀσύλου δὲν ξέρουμε. Πάντως ἡ παράδοση λέει τὰ ἑξῆς: Στὴν πύλη τῆς Ἀμμοχώστου (ἐκεῖ ποὺ τώρα καταυλίζουν τοιγγάνοι) ἔμεναν ὀγδόντα περίπου λεπροὶ ζητιανεύοντας ἀπὸ τοὺς περαστικούς. Ὁ κυβερνήτης σκέφτηκε νὰ τοὺς θανατώσει μὲ κάποιον τρόπο γιὰ νὰ γλυτώσει ἡ Λευκωσία. Τότε ὁ Χατζηγεωργάκης εἶχε ἐπέμβει καὶ ὑποσχέθηκε τὴ δωρεὰ του, ποὺ διατυπώθηκε ὕστερα στὴ διαθήκη του.

Ἄλλὰ καὶ τὸ Ἄσυλο Φρενοπαθῶν (τὸ φρενοκομεῖο) δὲ βρισκόταν στὴν ἴδια τοποθεσία ποὺ βρίσκεται τώρα. Τὸ τωρινὸ χτίριο εἶναι τοῦ 1909-1910.* Τὸ παλιὸ Φρενοκομεῖο, ὁ Τουμαρχανέ, βρισκόταν στὴν περιοχὴ Χαϊντὰρ Πασᾶ, ὅπου ἡ ἐκκλησία τῆς Σάντα Κατερίνα. Τὸ συγκεκριμένο χτίριο καταδαφίστηκε καὶ χτίστηκε στὴ θέση του τμῆμα τουρκικοῦ σχολείου, διατηρήσανε ὅμως τὴν παλιά του πόρτα.

Ἐγυγιονομικὸ ἴδρυμα ποὺ κάποτε εἶχε κάποια σημασία εἶναι τὸ Ἀπομονωτήριον, ποὺ ἀνήκει στὸ Δῆμο Λευκωσίας, κτισμένο ἀνατολικά στὸ λόφο τοῦ Λεονταρίου. Τοῦτο χτίστηκε ἀρχῆς τοῦ αἰῶνα καὶ λέγεται πὼς πρωτομπῆκε νὰ νοσηλευθῆ ὁ Γεώργιος Μεταξᾶς ποὺ γύρισε ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους μὲ εὐλογία. Πιο παλιὰ ὅσους πάσχανε ἀπὸ εὐλογία τοὺς περιορίζανε μὲς τὰ κελιά τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Γιατροὶ

Ποιοὶ γιατροὶ θὰ δροῦσαν τότε δίπλα στοὺς ἐμπειρικοὺς ντόπιους γιατροὺς δὲν ξέρουμε. Ἀναφέρονται γιατροὶ στὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας, ὁ μᾶστρε Γκύ, ὁ μᾶστρε Μπαρτολομιού καὶ ὁ μᾶστρε Ζηντίλης, μὰ δὲν ἀναφέρεται ποὺ ἀσκούσανε τὸ ἐπάγγελμά των. Στὴ Φαμαγκούστα ἢ στὴ Λευκωσία; Ἡ δράση τους εἶχε πολλὴ σχέση μὲ τὶς συνωμοσίες καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀνα-

* Σημ. Επιμ: Αναφέρεται στο στρατόπεδο ποὺ βρίσκεται παραπλευρῶς τῆς Τεχνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας.

γράφονται στα χρονικά. Μόνο ὁ μᾶστρε Ἀντώνης τοῦ Περγάμου, φυσικὸς ἰατρὸς εἶχε σχέση μετὰ τὴ Λευκωσία.

Στὰ χρόνια τῆς Ἐνετοκρατίας ἀναφέρονται καὶ γιατροὶ στὴ Λευκωσία. Τὸ δημόσιο πλήρωνε τότε δυὸ γιατρούς. Στὰ 1490 ἀναφέρεται πὼς στὴν Κύπρο πληρώνονταν ὡς δημόσιοι ἰατροί, δύο ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα στὴν Ἀμμόχωστο κι' ὁ ἄλλος ὁ Ἄλβις Σουδάν, Κύπριος, πὺν δὲν ἦταν στὴν Ἀμμόχωστο, συνεπῶς δούλευε ἄλλοῦ, πιθανότατα, στὴ Λευκωσία (Ἐπῆρχαν κι ἄλλοι ἰατροὶ σὰν τὸν Μπλιάν ντὲ Νόρες, πὺν πῆγε στὴ Γαλλία καὶ σπούδασε ἰατρικὴ κι' ὕστερα γύρισε ἐδῶ δουλεύοντας ὡς γιατρός. Δὲν ξέρουμε ὅμως ἀκριβῶς ἂν ἔμενε στὴ Λευκωσία).

Πληροφορίες γιὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἔχουμε. Ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρχαν οἱ ἐμπειρικοὶ ἰατροί, πιθανὸ ξένοι.

Ἀργότερα ἔχουμε πιά κάποιες πληροφορίες. Στὸν 18ον αἰῶνα εἶχε δουλέψει γιὰ λίγο καιρὸ στὴ Λευκωσία ὁ Γεώργιος Χατζηλιάση Χάλεπλη (1742), πιθανὸ ἀπὸ τὴ Λάρνακα πὺν μετανάστευσε στὴ Μυτιλήνη. Ἄλλος γιατρός πὺν ἔζησε στὴ Λευκωσία ἦταν ὁ Χοηδᾶς (1767) πὺν πιθανὸν ἦταν γιατρός τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Παϊσίου. Κοντὰ σὲ τούτους τοὺς δυὸ Ἕλληνες γιατροὺς ἀναφέρεται κι ἕνας τρίτος ἀπὸ τὴν Ἰταλία ὁ Ἀντόνιο Μορουνόι (1794). Στὴν ἀρχὴ αὐτὸς ἀσκοῦσε τὴν ἰατρικὴ στὴ Λάρνακα κι' ὕστερα ἦρθε στὴ Λευκωσία, ὅπου ἐνοικίασε τὴν ἐρημωμένη μονὴ τῶν Καπουκίνων.

Τις πιὸ πολλές πληροφορίες πὺν ἔχουμε γιὰ τὴν ἰατρικὴ καὶ τοὺς γιατροὺς τῆς Λευκωσίας τοῦ περασμένου αἰῶνα προέρχονται, κυρίως, ἀπὸ προξενικὰ ἔγγραφα.

Ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ γιατροὶ πὺν δρᾶσανε τὸν περασμένο αἰῶνα. Ὁ Χριστόφορος Καστελλάνι (1821), Γάλλος ὑπήκοος, πὺν χρημάτισε ἰδιαιτέρα γιατρός τοῦ Κουτσουκ Μεχμέτ. Ὁ Ἀδόλφος Λαφφόν (1835) ἦρθε ἀπὸ τὴ Λάρνακα στὴ Λευκωσία, ἐκτελῶντας συγχρόνως χρέη προξενικοῦ πράκτορα. Φαίνεται ὅτι εἶχε ὑποστηρίξει τότε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Ἕνας ἄλλος ξένος γιατρός ἦταν ὁ Σκόττ (1835) πὺν ὑπηρετοῦσε τὸ Σαῖδ Μεχμέτ, τότε κυβερνήτη τῆς Κύπρου.

Ἀλλὰ καὶ Ἕλληνες γιατροὶ ἀσκοῦσαν τὸ ἐπάγγελμα στὴ Λευκωσία. Ἀπὸ ἕνα ἔγγραφο τοῦ Λαφφόν μαθαίνουμε πὼς ἕνας Ἕλληνας γιατρός θεράπευε κακῶς τὸ ἐρυσίπελας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου (1859). Τούτος ὁ γιατρός ἦταν πρῶτα ἀρχιθαλαμηπόλος καὶ τὸν ἔστειλαν καὶ σπούδασε γιὰ

πέντε χρόνια την ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Ἀθήνας. (Αὐτὸς ὁ ἄγνωστος γιατρὸς εἶναι ὁ πρῶτος Κύπριος ἀπόφοιτος τῆς ἰατρικῆς σχολῆς).

Ἄλλος γιατρὸς ἦταν ὁ Παῦλος Πιερίδης Πικόζης, πού γεννήθηκε στὴ Λάρνακα καὶ σπούδασε στὸ Ἐδιμβούργο. Ἀσκοῦσε τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα στὴ Λευκωσία ἀπὸ τὰ 1855-1862 καὶ χρημάτισε γιατρὸς τοῦ κυβερνήτη. Τὸ παρατσούκλι «Πικόζης» τὸ πήρε γιατί χρησιμοποιοῦσε συχνά τὴν ἀγγλικὴ λέξη «Μπικουώζ».

Ὁ Ἐνωτιάδης ἦταν ἀρχιχειρουργὸς τοῦ τούρκικου στρατοῦ στὴν Κύπρο. Δούλεψε ὡς γιατρὸς στὴ Λευκωσία γύρω ἀπὸ τὰ 1865.

Ὁ Ἰωάννης Εὐκλείδης ἀπὸ τὰ Καμινάρια δούλεψε ὡς ἰδιώτης καὶ κυβερνητικὸς γιατρὸς ὡς τὴν Ἀγγλικὴ Κατοχή, στὸ χῶρο κοντὰ στὸ παλιὸ δημαρχεῖο Λευκωσίας, πού ἄλλοτε λεγόταν ἢ «καμπιὰ τοῦ Εὐκλείδη»!

Ὁ Θρασύβουλος Ρώπας ἐπίσης ἄσκησε τὴν ἰατρικὴ στὴ Λευκωσία καὶ πρὶν τὴν Ἀγγλικὴ Κατοχή ἦταν καὶ στρατιωτικὸς γιατρὸς. Ὑπῆρξε παράξενος τύπος καὶ διασώζεται τ' ὄνομά του σὲ παροιμιακὲς φράσεις.

Μνημονεύουμε ἐδῶ καὶ κάποιον γιατρὸ Φοντάνα (1880) πού ἔγραψε κατ' ἐντολὴ τοῦ δήμου βιβλίον γιὰ τὴ χολέρα (1883).

Τέλος ἀπὸ μιὰ ἔκθεση γιὰ τὴν Κύπρο (1904) διαβάσουμε πὼς σύμφωνα μὲ τὸ νόμο περὶ ἐγγραφῆς ἰατρῶν τοῦ 1861 ἦταν ἐγγεγραμμένοι οἱ ἰατροὶ Φρ. Χαιητενστάιν (1882) πρῶτος ἀρχίατρος στὴν Κύπρο, σοσηδικῆς καταγωγῆς πού λεγόταν πὼς ἦταν στὴν πραγματικότητα κτηνίατρος, καὶ ἄλλοι, μεταξύ τους κι' οἱ Λευκωσιᾶτες Γλυκὺς, Ν. Σέρβης καὶ Φοινιεύς.

Ἐπιδημίες

Μεγαλύτερη ἰατρικὴ σημασία ἔχουν οἱ διάφορες ἐπιδημίες κυρίως πανώλους, στὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας.

Στὰ 1348 τὸν καιρὸ τοῦ «Μαύρου Θανατικοῦ» ἦρθε στὴν Κύπρο ἡ πανώλης «καὶ ἐπέθανεν τὸ ἥμισον τοῦ νησιοῦ» ὅπως λέει ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς. Καὶ στὰ 1363 ξέσπασε διφθερίτις «θανατικὸν τῶν παιδιῶν» πού κατάστρεψε τὸ νησί.

Στὰ χρόνια τοῦ Ἰάκωβου τοῦ Α' ξεκίνησε νέα ἐπιδημία πανώλους (1342-93). Τότε ὁ ρήγας Ἰάκωβος ἐμήνυσε στὸν ἐπίσκοπο Λευκωσίας νὰ στείλει πολλοὺς ἱερεῖς καὶ τὸν Μέντζην τὸν καταχτητὴν καὶ φέρανε εἰκονίσματα ἀπὸ

ἐκκλησιᾶς δυὸ μίλια γύρω τῆς Λευκωσίας καὶ κάμαν λιτανεῖα ἀνυπόλυτοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βασιλιά, καὶ φτάσαν στὸν Ἅγιον Θεράπων, ὅπου λειτουργηθήκανε. Κι' ἀπὸ τὴ λιτανεῖα καὶ ὕστερα τὸ κακὸ ἄρχισε νὰ λιγοστεύει.

Στὰ χρόνια τῆς βασιλείας Πέτρου τοῦ Α' ξέσπασε ἐπιδημία (1362-63). Τὸ κακὸ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀμμόχωστο, πού ἦταν ἐμπορικὸ λιμάνι, κι ἔφτασε στὴ Λευκωσία. Ἦταν ἀρχὲς Μαρτίου. Φαίνεται πὼς θὰ ἦταν σοβαρὴ ἐπιδημία, γιατί οἱ Τούρκοι μαθαίνοντας πὼς τὸ θανατικὸ ἐξάλειψε τοὺς ἀνθρώπους τῆς Κύπρου μάζεψαν κάτεργα κι' ἀποβιβάστηκανε στὴν Πεντάγια κουρσεύοντας τὸν γύρω τόπο.

Ἄλλη ἐπιδημία (1409-1411) εἶχε παρουσιαστεῖ στὰ χρόνια τοῦ Ἰαννοῦ. Μά σοβαρότερη ἦταν τοῦ 1419-1422 πού πέθανε κι' ἡ ρήγισσα Καρλόττα καὶ τὴν ἔβγαλαν ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ παλατιοῦ γιὰ νὰ τὴν θάψουν στὸ μοναστήρι τοῦ Σάν Ντομένικου, γιατί καὶ ὁ βασιλιάς ἦταν ἀρρωστος.

Στὰ χρόνια τοῦ Ἰακώβου τοῦ Β' ξέσπασε πάλι ἐπιδημία (1470) πού κράτησε δυόμιση χρόνια. Ὁ βασιλιάς τότε ἔφυγε καὶ πῆγε στὴν βασιλικὴ ἔπαυλη τοῦ Ἀκακίου μὲ ὅλη τὴν αὐλὴ του κι' ἔτσι γλύτωσαν πολλοί. Ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τούτη πεθάνανε τὰ τρία μέρη τοῦ νησιοῦ, ὅπως λέγει ὁ Βουστρώνιος.

Ἄλλὰ καὶ στὰ χρόνια τῆς Ἑνετικῆς Κατοχῆς, ὑπόφερε ἡ Κύπρος ἀπὸ ἐπιδημίες πανώλους. Στὰ 1505, ὁ Σανουῦτο ἀναφέρει πὼς ἡ πανώλης θανάτωσε τὸ ἓνα τέταρτο τῶν πολιτῶν τῆς Λευκωσίας.

Στὴν ἐπιδημία πανώλους στὰ 1812-1813, ἡ Λευκωσία εἶχε ὑποφέρει πολὺ. Ἀπὸ τοὺς εἴκοσι χιλιάδες κατοίκους της, ἡ ἀρρώστεια θανάτωσε τὶς τέσσερις χιλιάδες.

Ἐνα προξενικὸ ἔγγραφο, 10 Φεβρουαρίου 1835, ἀναφέρει ἐπιδημία πανώλους στὴ Λευκωσία μὲ τριάντα ὡς σαράντα θανάτους. Λίγες μέρες πρὶν ὕστερα ἡ Λευκωσία εἶχε τρία ὡς τέσσερα κρούσματα κάθε μέρα, τὰ θύματα ἀνέβηκαν στὰ ἑκατὸν καὶ ἡ ἀρρώστεια εἶχε προσβάλει καὶ τὰ περὶχωρα. Μιὰ ἐπιστολὴ ἔλεγε πὼς εἶχαν προσβληθεῖ ἀπὸ τὴν πανώλη μόνο Τούρκοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ραμαζανίου, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες κι' οἱ Ἀρμένιοι δὲν εἶχαν ἀρρώστους ἢ θύματα. Στὶς ἀρχὲς ὅμως τοῦ Ἀπριλίου ἡ θνησιμότητα στὴ Λευκωσία ἀνέβηκε στοὺς σαράντα ὡς πενήντα θανάτους κάθε μέρα. Κατὰ τὴν ἐπιδημία τούτη φύγανε ἀρκετοὶ κάτοικοι καὶ ἀπόμειναν μόνο δέκα χιλιάδες στὰ σπίτια τους.

Ἄλλὰ καὶ ἐπιδημίες εὐλογιᾶς προσβάλλανε τὴ Λευκωσία, προπαντὸς στὴ μεγάλη θανατηφόρα ἐπιδημία γύρω στὰ 1869.

Θεραπευτές Ἅγιοι τῆς Λευκωσίας

Νομίζω πὼς πολὺ θὰ ἐνδιαφέρει μιὰ ἀναφορὰ γιὰ τὸ ποιὸν ἄγιους πιστεύουν στὴ Λευκωσία ὅτι ἔχουν θεραπευτικὲς ιδιότητες. Ὁ ἄγος Λουκάς, ποὺ ἦταν καὶ γιατρός, γιάτρειε τὴν ἐπιληψία, κυρίως ὅμως τοὺς σπασμούς τῶν παιδιῶν. Ὅταν πάθαινε ἓνας σπασμὸς, κάποιος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια του πήγαινε ἀμίλητος στοὺς χρυσοχοὺς ποὺ τοῦ φτιάχναν ἓνα σταυρὸ μονόπυρο γιὰ νὰ τὸν ἀφιερῶσει στὸν Ἅγιο. (Κάποιοι διατείνονται πὼς ὁ ἄρρωστος ἔπρεπε νὰ πάρει χρυσάφι ἢ ἀσήμι ἀπὸ πέντε ἢ ἑπτὰ μονοστέφανους νὰ τὸ φέρει στὸ χρυσοχὸ ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ βράζει μέχρι νὰ λυώσει καὶ θὰ ἔχυνε στὸν τύπο τοῦ σταυροῦ (μονόπυρα). Τοῦτο τὸ σταυρὸ θὰ τὸν κρέμαζε ὁ ἄρρωστος στὸ στήθος του καὶ θὰ τὸν προφύλαγε ἀπὸ τοὺς σπασμούς).

Ὁ Ἅγος Ἀντώνης θεραπεύει τὰ σπειριὰ καὶ τὸ ἐρυσίπελας. Ὁ Ἅγος Ἀκουφας ἢ Ἀκούας (Ἅγιος Ἰάκωβος) θεραπεύει τὶς παθήσεις τῶν αὐτιῶν.

Ὁ Ἅγος Ἐλευθέριος (στὸ Μετόχι τοῦ Μαχαιρᾶ) βοηθεῖ τὶς ἐγκυμονοῦσες. Ὁ Ἅγος Γιώργης τοῦ Στρατῶνα (στὸ λόφο ποὺ βρίσκεται ἡ λέσχη τῶν Κυβερνητικῶν Ὑπαλλήλων) βοηθᾷ τὰ μωρὰ νὰ περπατήσουν.

Κοντὰ σ' αὐτοὺς εἶναι καὶ οἰκογένειες ποὺ κληρονομικὰ διατηροῦν τὰ μυστικὰ θεραπευτικῶν ἀγωγῶν καὶ φαρμάκων ὅπως π.χ. ἡ οἰκογένεια Κολιαντρῆ τὴν ἀλοιφή τῆς Κολιαντρίνας γιὰ σπειριὰ, ἡ οἰκογένεια Κωστή Καντζῆ φάρμακο γιὰ τὸν ἄνθρακα (κοινῶς καρβοῦνι) κλπ.

Ἱατρικὰ περιοδικὰ

Κλείνοντας τοῦτο τὸ σύντομο ἄρθρο γιὰ τὴν ἱατρικὴ τῆς Λευκωσίας ἀναφέρω τὰ περιοδικὰ «Δελτίον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Ἀντιλήψεως» ποὺ ἱδρύθηκε στὰ 1947 ὁ γράφων, τὸ τρίγλωσσο «Ἱατρικὸν Περιοδικὸν Κύπρου» ποὺ ἱδρύθηκε ὕστερα ἀπὸ ἑξάμηνο ὁ τότε διευθυντὴς τῶν Ἱατρικῶν Ὑπηρεσιῶν Χ. Σιέλλεῦ καὶ τὸ ὁποῖο στὰ 1957 διευθυνόταν ἀπὸ τὸν Γ. Μαραγκὸ καὶ τὸν γράφοντα, καὶ τέλος ἀναφέρω τὸ ὑπὸ ἔκδοσιν νέον ἱατρικὸ περιοδικὸ «Ἱατρικὴ Κύπρος» μὲ ἰδρυτὲς καὶ διευθυντὲς τὸν Γ. Μαραγκὸ καὶ τὸν γράφοντα.

Ἱατρικοὶ Σύλλογοι

Ἀλλὰ καὶ ἱατρικὰ σώματα ὑπῆρξαν στὴ Λευκωσία. Πρῶτα ἦταν ὁ «Ἱατρικὸς Σύλλογος Λευκωσίας» ποὺ περιλάμβανε ὅλους τοὺς γιατροὺς τῆς Λευκωσίας ἰδιῶτες καὶ κυβερνητικούς. Ἕλληνες ἢ ἄλλοεθνεῖς. Ὁ σύλλογος

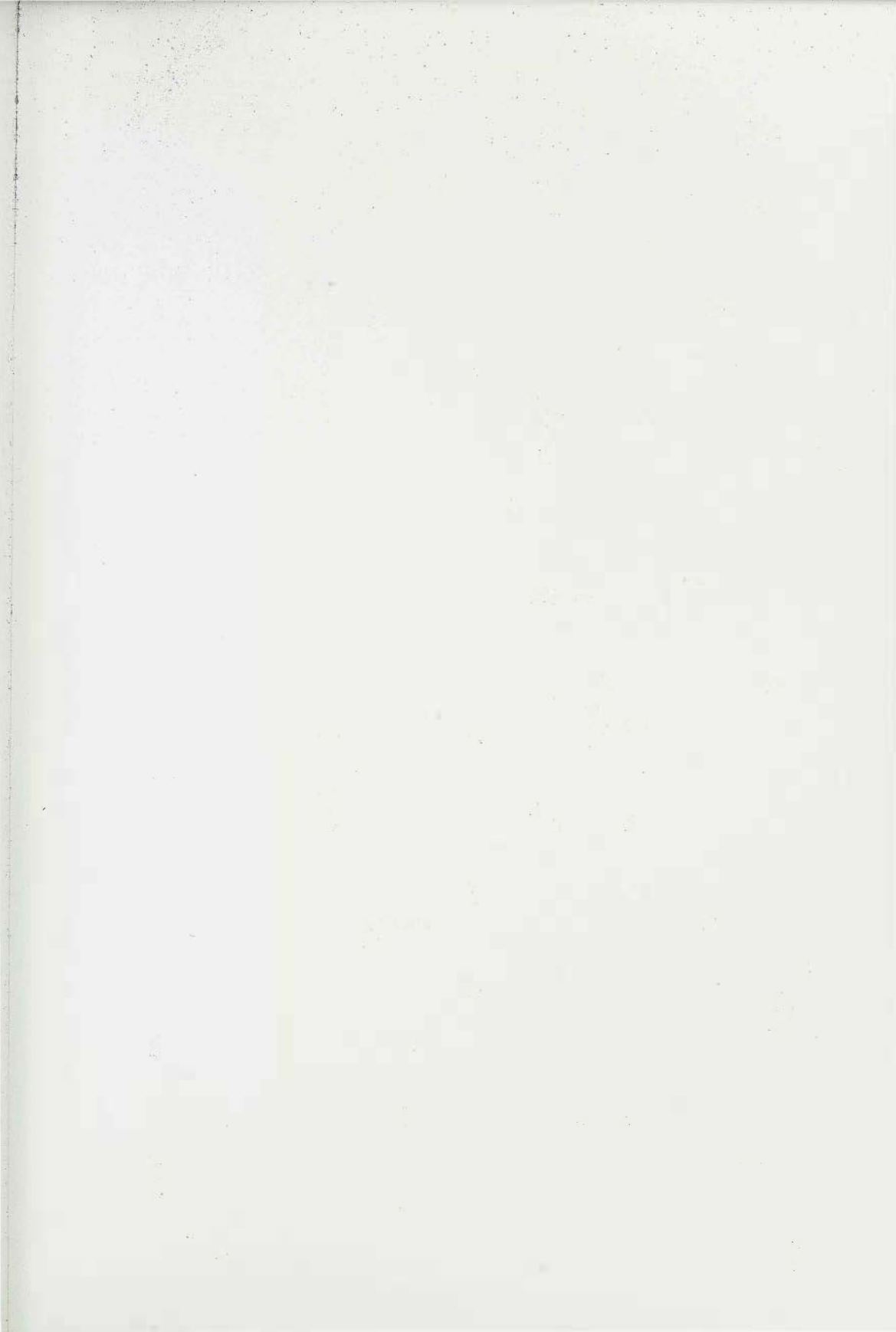
αὐτὸς εἶχε διαλυθεῖ γύρω στὰ 1927, γιὰ νὰ συμπηχθεῖ στὰ 1937 ἡ «Κυπριακὴ Ἱατρικὴ Ἑταιρεία» ἀπὸ Λευκωσιᾶτες ἰδιῶτες γιαιτρούς, στὰ 1945 τὸ σῶμα ἀναδιοργανώθηκε καὶ μετονομάστηκε «Ἱατρικὸς Σύλλογος ὁ Ἱπποκράτης».

Ἐπίλογος

Στὸ γρήγορο αὐτὸ καὶ ἀπλῶς κατατοπιστικὸ ἄρθρο ἔχουν παραλειφθεῖ πολλές λεπτομέρειες, πὺ ἐνδιαφέρουν μόνο τοὺς εἰδικούς ἐρευνητές. Πάντως οἱ γραμμὲς αὐτὲς ἔχουν κατὰ κάποιον τρόπο βοηθήσει στὴ συμπλήρωση μιᾶς εἰκόνας γιὰ τὴν παλιὰ καὶ χτεσινὴ ἀκόμα Λευκωσία. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ γιαιτροῦ στὸ βίον τῆς Λευκωσίας ὑπῆρξε πάντοτε ἀξιοσημείωτη ὄχι μόνο ἀπὸ ὑγειονομικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως.

Γιὰ μᾶς προσωπικὰ ὑπῆρξε μιὰ μεγάλη εὐχαρίστηση τούτη ἡ διαδρομὴ στὸ ἐπαγγελματικὸ μας παρελθόν. Ἡ μνήμη εἶναι μιὰ σπουδαία πηγὴ χαρᾶς. Κι' ἡ ἔρευνα μιὰ μέθη τοῦ νοῦ.

Τυπώθηκε στο Τυπογραφείο
Theopress Ltd.
Τηλ. 22730404
Λευκωσία

Τυπώθηκε στο Τυπογραφείο
Theopress Ltd.
Τηλ. 22730404
Λευκωσία